

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**HERMANN HESSE’NİN “BOZKIRKURDU” ADLI MODERN
ESERİ VE ELFRİEDE JELİNEK’İN “PİYANİST” ADLI
POSTMODERN ESERİNİN PSİKANALİTİK İNCELEMESİ VE
FARKLILIKLARI**

Reyhan CİNDİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Doç. Dr. Cüneyt ARSLAN

OCAK - 2024

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**HERMANN HESSE’NİN “BOZKIRKURDU” ADLI MODERN
ESERİ VE ELFRİEDE JELİNEK’İN “PİYANİST” ADLI
POSTMODERN ESERİNİN PSİKANALİTİK İNCELEMESİ
VE FARKLILIKLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Reyhan CİNDİR

Enstitü Anabilim Dalı: Alman Dili ve Edebiyatı

**“Bu tez 09/01/2024 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri
üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Muharrem TOSUN	Başarılı
Doç. Dr. Cüneyt ARSLAN	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Ayla AKIN	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Reyhan CİNDİR

09/01/2024

ÖN SÖZ

Tez çalışmamın tamamlanma sürecinde, birçok değerli insanın katkısı oldu. Bu sebeple, beni yönlendiren, destekleyen, gelişimime yön veren insanlara teşekkür etmek istiyorum.

İlk olarak, tez konumu kendi isteğim doğrultusunda seçmeme yardımcı olan, tez sürecim boyunca yaşanan onca olumsuzluğu aşmamda değerli görüşleri ve bilgi birikimiyle beni aydınlatıp, yol gösteren kıymetli danışmanım Doç. Dr. Cüneyt ARSLAN'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Beklediğimden uzun süren tez çalışmam boyunca, bana güç verip desteklerini esirgemeyen sevgili aileme, başta annem Zelfinaz CİNDİR'e gösterdiği sabır ve verdiği destek için, kardeşlerim Meryem GENÇ'e ve Mustafa CİNDİR'e her zaman yanımda oldukları ve bana inandıkları için teşekkür ederim. Son olarak, ruhen benimle birlikte olduğunu her zaman bildiğim ve bana güç veren babam Şahin Şimşek CİNDİR'e teşekkür ederim.

Bu süreçte, çalışmamı bitirebilmem için büyük desteği olan, bana kattığı olumlu görüşleri için değerli arkadaşım Mehmet Çağrı YALÇINKAYA'ya teşekkürü borç bilirim.

Reyhan CİNDİR

09/01/2024

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: PSİKANALİZ VE EDEBİYAT İLİŞKİSİ.....	4
1.1. Psikanalizin Tarihçesi.....	4
1.1.1. Topografik ve Yapısal Kuram	6
1.1.2. Eros ve Thanatos.....	7
1.1.3. Psikoseksüel Gelişim Kuramı	8
1.1.4. Rüyaların Yorumu.....	8
1.2. Freud Sonrası Psikanalizin Gelişimi	9
1.2.1. Carl Gustav Jung ve Analitik Psikoloji	9
1.2.2. Kişilik Yapısı	12
1.2.3. Psişe.....	12
1.2.4. Bilinç	13
1.2.5. Ego	13
1.2.6. Kişisel Bilinçdışı	14
1.2.7. Kompleksler	15
1.2.8. Kolektif Bilinçdışı.....	15
1.2.9. Arketipler	16
1.2.10. Kişiliğin İşlevi.....	19
1.2.11. Psikolojik Tipler.....	20
1.3. Jacques Lacan ve Temel Kavramları	23
1.3.1. Ayna Evresi, İmgesel, Simgesel, Gerçek	24
1.3.2. Bilinçdışı.....	26
1.3.3. Arzu.....	26
1.3.4. Jouissance	27
1.4. Psikanalitik Edebiyat Kuramı	27
1.4.1. Son Yüzyılda Psikanaliz ve Edebiyat İlişkisi	30

2. BÖLÜM: MODERN ALMAN EDEBİYATI VE HERMANN HESSE	33
2.1. Hermann Hesse'nin Hayatı.....	33
2.2. Modernizm Hakkında.....	35
2.2.1. Edebiyatta Modernizm	36
2.3. Bozkırkurdu Adlı Eser ve Olay Örgüsü	39
2.3.1. Hermann Hesse'nin Bozkırkurdu Adlı Eserinde Modernizm Etkileri	46
2.4. Bozkırkurdu Adlı Eserin Psikanalitik İncelemesi.....	47
3. BÖLÜM: EDEBİYATTA POSTMODERNİZM VE ELFRİEDE JELİNEK	53
3.1. Elfriede Jelinek'in Hayatı.....	53
3.2. Postmodernizm ve Edebiyat	54
3.3. Piyanist Adlı Eser ve Olay Örgüsü	61
3.4. Elfriede Jelinek'in Piyanist Adlı Eserinde Postmodernizm Etkileri.....	65
3.5. Piyanist Adlı Eserin Psikanalitik İncelemesi.....	67
SONUÇ.....	71
KAYNAKÇA.....	74
ÖZ GEÇMİŞ	79

KISALTMALAR

Bkz: Bakınız

Vb : Ve benzeri

Vd : Ve diğlerleri

ÖZET	
Başlık: Hermann Hesse’nin “Bozkırkurdu” Adlı Modern Eseri Ve Elfriede Jelinek’in “Piyanist” Adlı Postmodern Eserinin Psikanalitik İncelemesi Ve Farklılıkları	
Yazar: Reyhan CİNDİR	
Danışman: Doç. Dr. Cüneyt ARSLAN	
Kabul Tarihi: 09/01/2024	Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 79 (ana kısım)
“Hermann Hesse’nin Bozkırkurdu Adlı Modern Eseri Ve Elfriede Jelinek’in Piyanist Adlı Postmodern Eserinin Psikanalitik İncelemesi Ve Farklılıkları” adlı bu çalışmada, “Bozkırkurdu” ve “Piyanist” adlı romanlar üzerine psikanaliz tekniği ile incelemeler yapılmıştır. İki edebi eser de, kaleme alındıkları dönem itibari ile farklılık gösterdiğinden, modern ve postmodern dönemlere değinilmiştir. Bu dönemlere ilişkin, eserler üzerinde analiz yapılmıştır. İnceleme kısmına geçmeden önce, psikanaliz ve edebiyat ilişkisi başlığı altında; psikanalizin çıkış noktasına, edebiyat ile ilişkisine, günümüzdeki konumuna ve psikanalizin ortaya çıkışından gelişimine değin bu kavrama yön vermiş olan, başta Sigmund Freud olmak üzere, Carl Gustav Jung ve Jacques Lacan gibi isimlere yer verilmiştir. Hermann Hesse ve modernizmin mercek altına alındığı bölümde, Hesse’nin hayatına yer verilmiştir. Takip eden bölümde, modernizm ve edebiyat ilişkisi incelenmiş, daha sonra “Bozkırkurdu” adlı romanın olay örgüsü aktarılarak, roman üzerinde modernizmin edebi özellikleri tespit edilmiştir. Daha sonra, eser üzerine psikanaliz yöntemi ile incelemeler yapılmıştır. Son bölümde ise Elfriede Jelinek’in hayatına yer verilip, postmodernizm ve edebiyat ilişkisi sunulmuştur. Ardından, çalışmaya konu olan “Piyanist” adlı romanın olay örgüsü aktarılmıştır. Sonrasında eser üzerinde etkili olan postmodernizmin edebi etkilerine yer verilmiştir. Ardından konu olan roman psikanaliz tekniği ile incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise elde edilen bulgular eşliğinde, bu çalışmanın hipotezini oluşturan soruların cevaplarına değinilerek, “Bozkırkurdu” ve “Piyanist” romanları arasında gözlemlenen farklılıklara yer verilmiştir.	
Anahtar Kelimeler: Psikanaliz, Postmodernizm, Modernizm, Bozkırkurdu, Piyanist	

ABSTRACT	
Title of Thesis: “Psychoanalytic Analysis and Differences of Hermann Hesse’s Modern Novel “The Steppenwolf” and Elfriede Jelinek's Postmodern Novel “The Pianist”	
Author of Thesis: Reyhan CİNDİR	
Supervisor: Assoc. Prof. Cüneyt ARSLAN	
Accepted Date: 09/01/2024	Number of Pages: v (pre text) + 79 (main body)
In this study titled "Psychoanalytic Analysis and Differences of Hermann Hesse’s Modern Novel “The Steppenwolf” and Elfriede Jelinek’s Postmodern Novel “The Pianist” the novels “The Steppenwolf” and “The Pianist” were analysed with the technique of psychoanalysis. Since both literary works differ in terms of the period in which they were written, modern and postmodern periods were mentioned. These periods were analysed on the works. Before moving on to the analysis part, under the title of the relationship between psychoanalysis and literature; the starting point of psychoanalysis, its relationship with literature, its current position and the names such as Sigmund Freud, Carl Gustav Jung and Jacques Lacan, who have shaped this concept from the emergence of psychoanalysis to its development, are given. In the section on Hermann Hesse and modernism, Hesse’s life is analysed. In the following section, the relationship between modernism and literature is analysed, then the plot of the novel “The Steppenwolf” is transferred and the literary features of modernism are determined on the novel. Afterwards, the work was analysed with the method of psychoanalysis. In the last part, the life of Elfriede Jelinek is given and the relationship between postmodernism and literature is presented. Then, the plot of the novel “The Pianist”, which is the subject of the study, is presented. Afterwards, the literary effects of postmodernism, which is effective on the work, are given. Then the novel was analysed with psychoanalysis technique. In the conclusion section, the answers to the questions that form the hypothesis of this study are mentioned in the light of the findings obtained, and the differences observed between the novels “ The Steppenwolf” and “The Pianist” are given.	
Keywords: Psychoanalysis, Postmodernism, Modernism, Steppenwolf, Pianist	

GİRİŞ

Bu çalışmada, Hermann Hesse'nin (1877-1962) modern eseri "Bozkırkurdu" ve Elfriede Jelinek'in (1946-) postmodern eseri "Piyaniist", modernizm ve postmodernizm bağlamında psikanalitik açıdan incelenecektir.

Hermann Hesse, 1877 yılında Almanya'nın Calw kasabasında doğmuştur. Otoriter ve dini askının kurulduğu bir aile içerisinde büyümüştür. Aldığı eğitimi yarıda bırakıp, bir kitapçıda çalışan Hesse orada geçirdiği yıllarda yazın dünyasına ilgi duymuş ve Goethe başta olmak üzere birçok yazarın eserlerini incelemiş, okumalar yapmıştır. Daha sonra serbest yazarlık yaparak, şiirler ve bugüne miras kalan birçok roman yazmıştır. Hesse'nin yaşam kesitlerine bakıldığında, gençlik döneminde geçirdiği bunalımlar sonucu intihar girişimleri olmuştur. Yaşamının ileriki dönemlerinde tecrübe ettiği savaş sırasında, vatanına hizmet etmek için gönüllü olmuştur. Barış yanlısı olan Hesse, savaş karşıtı görüşlerini yazılı olarak da sunmuş ve bu sebeple hainlikle suçlanmıştır. Yaşamı boyunca birçok ülke ve ziyaretleri bulunmaktadır. Bunlardan Hindistan yolculuğu Hesse'nin yaşamında etkili olmuştur ki, doğu mistisizmini işlediği eseri Siddhartha (1922) buna bir kanıt niteliğindedir. İçsel yolculuğa önem veren Hesse'nin "Bozkırkurdu" (1927) eseri mistisizmin görüldüğü başka bir örnek olarak nitelendirilebilir. 1946 yılında Nobel ödülü alan yazarın eserleri genel olarak mistisizm, spiritüel dünya, felsefi ve bireyselleşme gibi temaları ele alan, okuyucuya manevi keşfi sunan eserler olarak tanımlanabilir. Özellikle 20. yüzyılın başlarında ve ortalarında genç okurların ilgi duyduğu ve bugün de hala popüleritesini koruyan bir yazardır. Hesse, yaşamının son yıllarını geçirdiği Montagnola'da, 1962 yılında ölmüştür.

Elfriede Jelinek, 1946 yılında Avusturya Murzzuschlag'da dünyaya gelmiş, şair, yazar, tiyatro oyunu yazarıdır. Annesinin yönlendirmesiyle konservatuarda piyano, tiyatro üzerine eğitimler alan Jelinek, eğitimi yarıda bıraktığı dönemde edebi kariyerine başlamıştır. Jelinek, daha sonra birçok roman, şiir ve tiyatro oyunu yazmıştır. 1983'te yayımlanan eseri "Piyaniist", fazla otobiyografik ve pornografik bulunmasından dolayı eleştirilmiştir. Eseri 2021 yılında Türkçeye çevrilmiştir.

Uzun bir süre komünist parti üyeliği yapan yazar bu görevini 1991 yılına kadar sürdürmüştür. 2004 yılında Nobel Edebiyat ödülü almıştır. Eserlerinde sert, cesur ve eleştirel bir dil kullanan yazar, toplumsal sorunlar, aile içi ilişkiler, cinsellik gibi temaları kaleme almıştır. Yazar, bugün hala hayattadır.

Araştırmanın Konusu

Bu çalışmanın konusu olarak Hermann Hesse'nin "Bozkırkurdu" ve Elfriede Jelinek'in "Piyaniist" adlı eserleri seçilmiştir. "Bozkırkurdu" bir modern eser olarak, "Piyaniist" ise postmodern bir eser olarak ele alınmış olup, psikanalitik yaklaşım ile incelenecektir. "Bozkırkurdu" kimlik çatışmasını kurt alegorisi ile ele alan, bireyselleşmeyi, içsel yolculuğu kapsayan; intihar düşüncesinin etrafında dolanan, entelektüel bir adamın yaşamından bir kesiti sunar. "Piyaniist" ise annesi ile birlikte yaşayan, zihninde annesinin koyduğu sınırlar ve kurallarla yaşayan, dahi olması beklenen; tahakküm altındaki, piyano öğretmeni bir kadının hikayesini ele alır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın hipotezi, çalışmaya konu olan eserlerin ele aldığı karakterlerin psikanalitik teoriler ışığında incelenerek, psikanalitik verilere ulaşılabileceği ve yazarların kendi psikolojik süreçlerini eserlerine yansıtabileceği şeklindedir. Bu hipotez, yazarların düşünsel ve duygusal dünyası hakkında, romanların başkahramanlarının iç dünyası incelenerek bilgi edinmeyi, yazarlara giden bir yol bulmayı hedeflemektedir. Bu çalışmanın amacı, modern ve postmodern dönemlere ait olarak seçilen eserlerin, ne derecede bu dönemlerin özelliklerini taşıdığını görebilmektir. Hedefimiz bu iki eseri temel alarak postmodernizm, modernizm ve psikanalitik edebiyat bilimini harmanlamak ve bunların sonucunda ortaya çıkan farklılıkları gösterebilmektir.

Araştırmanın Önemi

Daha önce bir çalışma olarak, konu olan iki eserin modernizm ve postmodernizm bağlamında psikanalitik açıdan incelenmesi yapılmamıştır. Bu bağlamda araştırma konusu modern ve postmodern döneme ait iki farklı eserin psikanaliz yöntemiyle incelenmesi ve farklılıklarının ortaya konması bakımından önemlidir. Alman yazar Hermann Hesse ve Avusturyalı yazar Elfriede Jelinek aynı dili konuşan fakat farklı kültür ve birikimlere sahip, iki ayrı dönemde yaşamış yazarlardır. Araştırmamızla birlikte, bu iki yazarın bulundukları dönemin ve etkilendikleri edebi akımların izlerinin görülmesi ve iç dünyalarının çözülmesi hedeflenmektedir. Modernizm ve postmodernizm akımlarının barındırdığı psikolojik etkileri analiz etmek de hedeflerimiz arasındadır.

Bu araştırma konusu edebi çalışmalarda bulunan öğrenciler, akademisyenler ve psikanalizin edebiyatta kullanım biçimini anlamak isteyen her birey için örnek olabilir.

Araştırmanın Yöntemi

Sosyal bilimler alanında birey ve toplum davranışlarının incelenmesi için nitel araştırma yöntemi kullanılmaktadır. Nitel araştırma yöntemi etkinin miktarından çok, etkinin ne için oluştuğunu açıklamaya çalışmaktadır. Bu çalışmamızda nitel araştırma yöntemleri kullanılmasının yerinde olacağı düşünülmektedir. Gözlem, söylev ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemleri kullanılıp, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konması sağlanacaktır. Edindiğimiz kitaplar ve belgeler analiz edilip, elde edilen bilgiler ışığında nesnel çıkarımlar yapılacaktır. Değişkenler karşılaştırılıp nesnel ve özgün sonuçlar ortaya konulacaktır. Nitel araştırma yönteminin yanı sıra psikanaliz, bir analiz yöntemi olarak kullanılacaktır.

1. BÖLÜM: PSİKANALİZ VE EDEBİYAT İLİŞKİSİ

1.1. Psikanalizin Tarihçesi

Psikanaliz, yirminci yüzyılda bilinçdışının keşfiyle birlikte Avusturyalı nörolog Sigmund Freud tarafından temellendirilen bir tedavi yöntemidir. Sözlük anlamı itibariyle, Yunanca psykhe (ruh) ve analysis (çözümleme) kelimelerinden oluşur ve ruh çözümleme anlamına gelir. Bilinçdışı ruhsal süreçlerin araştırılmasına dayanır ve hiçbir fiziksel belirti göstermeyen ruhsal rahatsızlıkları yani nevrozları iyileştirmeyi hedefler. Freud, nörolog Josef Breuer'in katarsis adını verdiği yöntemlerden ilham alarak serbest çağrışım tekniğini geliştirmiştir (Turna, 2020: 3). Bu sayede hastanın bilinçdışını harekete geçirerek tedaviye muhtaç o anı, hatırayı veya olayı çözümler. Böylece hasta ruhsal, diğer bir deyişle zihinsel yükünden kurtulmaya başlar.

Psikanalizin ilk yıllarında Freud, kendisi gibi nörolog olan Josef Breuer ile birlikte çalışmalar yapmıştır ve Breuer'in hastaları üzerinde hipnoz yöntemini kullandığına tanık olmuştur. Hastalar hipnoz altındayken sorunlarını rahatça ifade edip, hipnoz sonunda ise katarsis denilen rahatlama, arınma yaşamışlardır (Geçtan, 2022: 18). Breuer'in keşfettiği "katartik yöntem" hastaların geçmişte histerik belirtilerinin ilk ortaya çıktığı dönemde yaşadıkları travmatik olayların anısını hatırlamalarına olanak verir. Breuer ve daha sonra Freud, hasta bu travmatik anıları hatırlamaya başladığında ve olaya ilişkin ana duyguları yeniden yaşadığında histerik belirtilerin kaybolduğunu gözlemlerler. Bir süre sonra Freud, farklı bir yöntem denemiş, hipnoz ve telkin yönteminden vazgeçmiştir. Hastadan her şeyi serbestçe ifade etmesi istediğinde, yani aklına gelen her şeyi söylemesi istediğinde, hastanın düşüncelerinin doğal bir akışını takip etmesinin, sadece daha önce baskılanmış anılara ulaşma fırsatı sunmakla kalmadığını fark etmiştir. Aynı zamanda hastanın anıları tekrar hatırlamasına ve böylece bu anılarla başa çıkmasını engelleyen dirençlerini belirlemesine olanak sağladığını gözlemlemiştir (Quinodoz, 2019: 19). Bu sayede serbest çağrışım tekniği ortaya çıkmıştır. Psikanaliz tarihine geçen ve kuramın gelişmesinde çok etkin olan Anna O. vakası, bahsedilen keşifleri elde etmede önemli bir rol oynamıştır ve ilk vaka olarak anılmaktadır (Geçtan, 2022: 19).

Gerçek adı Bertha Pappenheim olan ve Anna O. olarak anılan hasta, Josef Breuer'in yaklaşık 2 yıl boyunca izlediği 21 yaşında genç bir kadındır. Bu genç kadın sinirsel

öksürük, duygu durum değişiklikleri, kısmi felç, görme ve dil bozuklukları gibi birçok histerik belirtiden dolayı acı çekmektedir. Görüşmeler sırasında Breuer, Anna O.’nun yaşadığı bir belirtinin ortaya çıktığı anı detaylı bir şekilde anlattığında ve o duyguyu tekrar yaşadığında bazılarının ortadan kalktığını görür (Quinodoz, 2019: 23). Anna O. sadece konuşarak bile hafifleyen belirtilerin sonucunda bu sürece “konuşma kürü” ya da “baca temizliği” adını verir (Geçtan, 2022: 19).

Terapi sürecinde elde edilen en büyük başarı Anna’nın sağ kolundaki felçten kurtulmasıdır. Yatağa mahkum ve ağır hasta olan babasının bakımını üstlenen Anna O. babasının yatağının yanında otururken, bir tür sanrı şeklinde gördüğü bir yılının babasına yaklaştığını ve onu ısırarak üzere olduğunu görür. Yılanı yakalamak için hamlede bulunmak isterken, sağ kolunu hareket ettiremediğini fark eder. Terapide bu anıyı hipnoz altındayken hatırlayıp o anı tekrar yaşadığında ise sağ kolundaki felç iyileşmiştir. Üstelik dil bozukluğu yaşayan Anna artık Almanca konuşmaya da başlamıştır (Quinodoz, 2019: 23). Breuer’in “kendiliğinden hipnoz” olarak adlandırdığı ruh haline girerek Anna, türlü travmatik deneyimlerini ve gündüz düşlerini anlatarak rahatlar. Tüm bunlar Anna’nın bilinçdışında barındırdığı rahatsızlıkları hipnoz sayesinde bilinç düzeyine çıkarabilmesiyle gerçekleşir. Seanslar sırasında Anna O., onunla konuşanın doktor Breuer olduğunu bilmek ister ve ellerini tutar. Fakat bu durum Anna’nın daha sonraları histerik doğum sancısı çekmesiyle sonuçlanır. Herkese doktor Breuer’den hamile kaldığını söyler. Bu durum karşısında, evli olan Josef Breuer tedaviyi sonlandırmak zorunda kalır (Yıldız, 2014: 11).

Anna O.’nun yaşadığı histerik doğum sancısı, Breuer’in tedavi amacıyla ona göstermiş olduğu ilgiye karşılık geliştirmiş olduğu cinsel duyguların sembolik anlatımıdır (Geçtan, 2022: 20).

Freud ve Breuer, Anna O. vakasının ardından, ortak çalışmalarının ilk ürünü olan “Ön İletişim ve Histeri Üzerine Çalışmalar” adlı eserleri yayımlamışlardır. Bu eserlerde, bilinçdışı süreçlerin davranışları etkilemesi anlamına gelen, psikodinamik adlı kavramı ortaya koymuşlardır. Belli bir süre ardından Breuer ile yol ayrımına giden Freud, çalışmalarına tek başına devam etmiştir. Hastaları üzerinde hipnotik etki kurmadan, kendi geliştirdiği serbest çağrışım tekniğini kullanarak çalışmalarını sürdürmüştür. Bu yöntemle hastalarını ahlaki kurallar olmadan, açıkça konuşmaya yöneltmiştir. Rahatça konuşabilen hastalar içsel engellerini aşabilir, daha önce hatırlayamadıkları anılarına

ulaşabilir olmuşlardır. Byylelikle hastaların içsel düzenlerini sağlayabilmelerine ve kendilerini daha iyi tanıyabilmelerine olanak sağlayan ilkelere de psikanaliz adı verilmiştir (Geçtan, 2022: 21).

Freud psikanalizin gelişim sürecinde belli başlı kuramlar ortaya koymuştur. Bu kuramlar hastanın tahlili sırasında önemli bir yer tutar.

1.1.1. Topografik ve Yapısal Kuram

Freud kişilik, zihin incelemeleri sonucunda topografik ve yapısal kuramı ortaya koymuştur. Zihinsel olayların farkında olup olunmadığını ortaya koymada kullanılan bir yöntem olarak varlığını sürdüren topografik kurama göre zihin bir buz dağına benzer ve bilinç, bilinç öncesi (bilinçaltı), bilinçdışı olmak üzere üç bölümden oluşur:

-Bilinç buz dağının görünen kısmıdır ve bireyin farkında olduğu, bedenden gelen algıların fark edildiği, düşünce süreçlerini ve heyecanla ilgili durumları kapsayan bölümdür.

-Bilinç ncesi (bilinçaltı) buzdağı benzetmesinde suyun biraz altında kalan, az görünen kısmıdır ve kişinin kısmen farkında olduğu, biraz üzerine düşündüğünde hatırladığı bilgileri ve aynı zamanda gelişmiş düşünce biçimleri, dş kurma gibi ilkel süreçleri içeren zihin bölümüdür.

-Bilinçdışı ise buzdağının görünmeyen ve en büyük bölümü kapsayan kısmıdır. Bu bölümde hatırlanamayan içgüdüler, farkında olunmayan duygular, bastırılmış istekler ve anılar barınır. Bütün bunlar kişinin tüm yaşamını etkiler. Bilinçdışındaki bilgiler rüyalarda, terapide veya dil srmelerinde, kişinin direncinin kırıldığı zamanlarda ortaya çıkabilir (Geçtan, 2022: 28).

Freud topografik kuramda gördüğü eksiklik nedeniyle yapısal kurama geçiş ihtiyaı hissetmiştir. Yapısal kurama göre zihin id, ego, süperego olarak üç parçadan oluşur ve birbirinden bağımsız çalışamaz.

İçinde cinselliği de barındıran fakat özünde yaşam enerjisi, enerji kaynağı anlamına gelen libido ilk katman olan idde bulunur. Freud idi “gerçek ruhsal varlık” olarak tanımlar. İd, Almancada “es” yani belirsiz nesne anlamına gelir. İd zihnin en ilkel katmanıdır, haz ve doyum odaklıdır ve acıdan kaçmak ister. Fazla enerji birikimine katlanamayan id, bu enerjinin atılması için boşaltma eğilimi gösterir. Buna idin haz

ilkesi denir. Bu bölümde gerçeklik kavramı söz konusu değildir, bilinçdışı devrededir (Geçtan, 2022: 44).

Ego yani “ich” ben anlamındadır ve görevi ilkelden gelen isteği mantık ve gerçeklik çerçevesine büründürmektir. Ego gerçeklik ilkesinin egemenliği altındadır ve ikincil süreçler aracılığı ile çalışır. Gerçeklik ilkesi, haz ilkesini engeller. Haz nesnesi bulunduğu biriken enerji atılır ve haz ilkesi yine öne geçmiş olur. Bu şekilde id ile ego arasında uyum ve denetim sağlanır (Geçtan, 2022: 46)

Süperego ise “über ich” yani üst ben anlamındadır ve bireyin özümlediği değerleri içerisinde barındırır. Süperego bireye ait ahlak, toplumsal vicdan gibi kavramlarda kendine yer edinebilir. Süperegonun işlevleri idden gelen, toplumun hoş karşılamayacağı dürtüleri bastırmak ve kusursuz olmaya çalışmak olarak sıralanabilir (Geçtan, 2022: 47).

1.1.2. Eros ve Thanatos

Freud psikanalitik kuramının gelişim aşamasında içgüdülere değinir. Darwin’in evrim teorisinden etkilenen Freud, içgüdü kavramının, insanın gelişimi ve kişiliği üzerinde etkili olduğundan bahseder. Ona göre bunun sebebi, içgüdünün evrimsel miras olmasıdır. İçgüdüler bilinçdışında bulunur ve psişede enerji birikimine yol açar (Sağlık, 2021: 439)

Freud, ilk başlarda insanlığın, cinsellik ve saldırganlık olmak üzere temel iki içgüdü olduğunu söyler. Fakat daha sonra bu kavramlar gelişerek Eros ve Thanatos adını alır. Eros yaşam, cinsel içgüdü anlamlarına gelirken Thanatos ölüm içgüdü anlamına gelir. Bu iki kavram birbirine zıt olarak işler. Eros yaşam ve cinselliği barındırırken, Thanatos ölüm ve saldırganlığı barındırır. Bazı durumlarda, bu iki içgüdü birbirlerine zıt olmalarına karşın, aşk ve nefret, acı ve zevk gibi güçlü, sert duyguların bir arada hissedildiği gözlemlenebilir. Bu iki içgüdünün bir arada çalıştığı durumlar da görülebilir, örneğin yaşamsal gereklilik olan yeme eylemi, aynı zamanda ısırma, koparma ve parçalama gibi eylemleri de gerektirebilir (Akt. Kıvrıkoğlu vd., 2020: 47). Yeme eylemi haz vererek Eros’a atfedilirken; ısırma, koparma, parçalama eylemleri de saldırganlığı belirten Thanatos’a atfedilebilir. Her saldırgan davranışın bir haz barındırdığı düşünülebilir. Bazen Thanatos, aşk üzerinde etki kurarak, aşkı sadistik bir eğilime sokmaktadır (Akt. Kıvrıkoğlu vd., 2020: 47).

Freud, intihar olgusu üzerinde Thanatos'un etkili olabileceğini söyler. İlkel bir ego durumu olan Thanatos, yoğun ve aşırı stres veya duygusal bozukluk durumlarında açığa çıkabilir. Bu durumda bireyin kendine zarar verme ihtimali yükselebilir. Freud bu yaklaşım ile intiharı insanın temel içgüdüğü olarak varsayar ve onu saldırganlık, şiddet eylemleri ile bağdaştırır (Akt. Ayyıldız, 2015: 25).

1.1.3. Psikoseksüel Gelişim Kuramı

Freud kişisel gelişim süreciyle çocukluk döneminin bağlantılı olduğunu düşünür ve bu tezini psikoseksüel gelişim kuramı ile açıklar. Kurama göre insanoğlunun doğduğu andan itibaren yetişkinliğe erişene kadar deneyimlediği, oral, anal, fallik, latent (gizil) ve genital dönem olarak beş evre bulunur. Her gelişim evresi kendi içinde libidoyu yani yaşam enerjisini bulundurur. Libido, oral dönemde ağızda, anal dönemde anüste, fallik ve genital dönemde cinsel organda konumlanırken, latent dönemde libido konumlanmaz. Libidonun bulunduğu bölgedeki hazzın yönetilemediği ve sağlıklı şekilde geçirilemeyen gelişim dönemleri bireyin saplanma (fiksasyon) yaşamasına, bir sonraki evreye geçişte zorlanmasına sebebiyet verebilirken, yetişkinlik hayatında nevroz veya psikozlara yol açabilir (Celiloğlu, 2022: 289).

Özellikle fallik dönem ile ilgili değinilmesi gereken iki kavram göze çarpmaktadır; Odişus ve Elektra kompleksi.

Odişus kompleksi erkek çocuğun anneye karşı duyduğu ilgiyle birlikte babayı rakip olarak görüp onu kıskanması durumunu anlatan kavramdır. Elektra kompleksi ise, kız çocuğunun annesini rakip olarak görüp babasına ilgi duymasıdır. Her iki kompleks için de çocuğun karşı cins ebeveyn ile özdeşim kurması bu döneme saplanmalarını engeller (Akt. Celiloğlu, 2022: 289).

1.1.4. Rüyaların Yorumu

Psikanalizde rüyaların yorumu hastayı keşfetmede önemli bir rol oynar. Rüyalar zihnin derinliklerinden yani bilinçdışından gelen mesajları içerir ki Freud buna Kral yolu (Via Regia) der (Yıldız, 2014: 30). İnsanoğlunun her gün yaşadığı bu doğal durumu Freud ruhsal çözümleme için bir teknik olarak kullanmış ve hastalarının nevrozlarını, onların rüyalarını inceleyerek anlama ve iyileştirme yoluna gitmiştir. Freud'a göre rüyalar bir tür sansür mekanizmasıyla çalışır ve çocukluk dönemine ait cinsel isteklerle ilintilidir (Cebeci, 2022: 322). Freud'a göre rüya gerçek anlamını gizler ve bunun sebebi egonun

savunma mekanizmasıdır. Ona göre bireyler uykusunda zihinsel etkilerin yoğunluğu sebebiyle uyanacak duruma gelirler fakat sansür mekanizması sayesinde rüya görerek uykuya devam edebilirler (Akot, 2010: 223). Freud, “Düş uykunun bekçisidir” der ve ona göre kişi arzu ettiklerini rüyada görerek bir doyuma ulaşır (Akt. Yıldız, 2014: 29). Eğer rüya yoluyla tatmin gerçekleşmezse, kişi gerçek yaşamda ahlaki değerleri gözetmeksizin bu arzuları gerçekleştirmenin peşinden gidebilir.

Rüyaların oluşumunda belirleyici olan en önemli faktör, rüyanın görüldüğü zamanın bir önceki gününde yaşanan duygu ve düşüncelerin kalıntılarıdır. Freud ve Jung buna günün kalıntısı demiş ve iki grup halinde incelemişlerdir. Birinci grupta rüyadaki açık metin günün kalıntısı olarak benimsenmiştir. İkinci grupta ise analiz sırasında hatırlanan veya ortaya çıkan bilinçdışı isteklerin maskelenmiş şeklidir (Cebeci, 2022: 324). Başka bir ifade ile çocukluktan kalan içgüdüsel dürtüler rüya metninde günün kalıntıları ile birleşip maskelenmiş biçimde rüyayı oluşturur (Gültekin, 2021: 17).

Freud’dan farklı olarak Jung, rüyaların bastırılmış isteklerin örtülü biçimde gerçekleşmesi olduğu görüşüne katılmaz. Jung’a göre rüyalar gölge, anima ve persona gibi aketipleri, rüya simgeleri yoluyla bireyleştirme ve bütünleştirme çabalarıdır. Rüyalar geçmiş anıları yenden canlandırabilmesinin yanı sıra kişilik gelişimi için gerekli olan tasarıları da yansıtabilir. Jung’a göre rüyalar psişenin (ruhun) özünü yansıtmaz aksine günlük olaylarla ilgilidir. Kişi bazen iç dünyasıyla bağlantı kuramadığı, kendisine çok yabancı gelen rüyalar da görebilir. Ona göre bu rüyalar “büyük” rüyalar ve egonun dış dünya ile ilişkilerindeki başarısızlık sonucu bilinçdışındaki aksaklıklar nedeniyle görülür (Geçtan, 2022: 186, 187).

1.2. Freud Sonrası Psikanalizin Gelişimi

Psikanaliz kuramı, Freud sonrasında onun öğretilerini eleştiren ve değiştiren düşünürler sayesinde ilerlemeye ve gelişmeye devam etmiştir. Psikanaliz alanında çalışma yapan bu düşünürler Freud’un öğretilerinden bazılarının eksik oluşunu veya aşırı vurgulanmasını irdelleyerek, yeni yöntem ve teoriler geliştirmişlerdir. Freud’un temel fikirleri etrafında geliştirilen yeni teoriler sayesinde psikanalizin kullanım alanının genişlediği söylenebilir.

1.2.1. Carl Gustav Jung ve Analitik Psikoloji

Carl Gustav Jung, psikiyatri alanında uzman bir hekimdir ve aynı zamanda ruh çözümleyicidir. Freud ile yolları kesişmiş ve ilk buluşmaları 1906 yılında gerçekleşmiştir. Bir süre sonra dostluklarının bitmesi ve fikir ayrılıkları yaşamaları psikoloji alanına iki merkez ekol kazandırmıştır. Freud'un cinselliğe dayanan fikirlerinin yetersiz bulunması ve başka alana uygulandığında sonuç veremiyor oluşu Jung'un, Freud düşünce tarzından uzaklaşmasının başlangıcı olmuştur. Jung, bu uzaklaşma ile Analitik Psikoloji adıyla kendi oluşturduğu ekolü kurmuştur (Serrican, 2015: 1026).

Carl Gustav Jung, Freud'un bastırma ile ilgili düşüncelerini uygulama kısmında kısıtlayıcı bulur. Ona göre Freud'un kuramı korkutucu ve gizemli; kullanılan terimler ise tamamen biyolojik bir kavram görünümü vermektedir. Bu bağlamda Jung, Freud'un düşüncelerini sadece cinselliğe indirgenmiş nitelikte bulmuş ve daha farklı düşünceler ile yoluna devam etmiştir. Bu durum için Jung, mesleki deneyimlerine dayanarak, bastırma ile ilgili nevrozların sebebinin doğrudan cinsellik olmadığını öne sürmüştür. Ona göre topluma uyum sağlama, yaşamın acı gerçekleri ve statü gibi kavramlar da etkili olmuştur. Fakat Freud cinsellikten başka bir faktörü kabul etmemiştir (Değirmenci, 2020: 529).

Jung kendi görüşleri üzere kurduğu analitik psikoloji ekolünde, Latince istek dürtü anlamına gelen libido kelimesini, Freud'un cinsel enerji anlamında kullanmasına karşın genel ruhsal enerji olarak adlandırır (Fordham, 2023: 20). Jung'a göre libido yani ruhsal enerji kişiliğin çalışmasını sağlar. Ruhsal enerji cinsellik, açlık, susuzluk ve duyguların doyurulmasıyla sağlanır, bilinç düzeyinde ise istek şeklinde ortaya çıkar (Geçtan, 2022: 175). Ruhsal enerjinin ve psikoz durumundaki hastalıkların sadece cinsellikle ilişkilendirilemeyeceğini savunan Jung'a göre ruh, dinamik ve çözümleyici bir yapıya sahiptir. Bu nedenle bireyler için önemli olan her durumda kendini açığa çıkartır. Ona göre ruh, libidoyu tamamıyla kapsayan bir etkinliğe sahiptir (Sala Tözün, 2023: 4).

Jung kitleleri kendine çekecek bir düşünce biçimi kurmaya çalışmak yerine, kişilerin olabildiğince deneyim elde etme ve çalışma yapmalarına önem vermiş ve dogmatikliğe karşı çıkmıştır. Oluşturduğu ekol sayesinde insanlar, daha önce açıklayamadıkları durumların anlaşılabilir olduğunun farkına varmış ve Jung'cu düşünceye eğilim göstermişlerdir. Böylelikle Jung'un analiz yöntemleri tüm dünyada yaygınlaşmıştır (Fordham, 2023: 10). Bu analiz yöntemlerinden biri de rüyalardır.

Rüyalar bireyin iadesi dışında, kendiliğinden oluşan, ruhsal yanın bir ürünüdür. Rüyalar, karmaşık simgeler ve anlaşılması güç resimler gibi içeriklere sahip olabildiğinden, anlamlandırması komplike ve belirsiz olabilir. Burada Jung dilbilimcilerin, eski dillerdeki sembol ve yazıları çözümleme yöntemlerine benzer şekilde çalışma yapar. Rühayı anlamlandırabilmek için öncelikle kapsamı belirlenmelidir. Rüya içeriği ile rüya sahibinin ve onun yaşantısı arasında anlamlı bir bağ kurulmalıdır. Böylelikle rüyada görülen simge ve imajların anlamları saptanabilir (Fordham, 2023: 130).

Rüyaların çevrede olup bitenle ilişki kurulmasıyla nesnel rüya yorumu yapılabilir. Rüyada görülen figürlerin, rüya sahibinin kişiliğinin bir parçasını temsil ettiği kabul edilerek öznel yorum yapılabilir. Hangi şekilde yorum yapılacağını ise koşullar belirler (Jung, 2020: 87). Jung'a göre rüyalar bireyde mevcut olan nevroza ilişkin en önemli bilgi kaynaklarıdır. Ruhun yeraltı faaliyetlerinin aynası olduğundan rüyalar nevrozları yansıtmaktadır (Çetin, 2010: 252).

Analitik psikolojide rüyalar, kişiliğin tamamını yansıtan ve bilinç ile üretilmiş olayların mantıklı bir sonucu olmasından ziyade tesadüfen oluşmuş yapılardır. Bu nedenle bilince ait ürünlerden daha farklı ve önemli bir yapı olma özelliğine sahiptir. Rüyalarda geçmiş yaşam deneyimleri de rastlantısal olarak görülmüş olabilir, fakat bunun yanı sıra geleceğe dair ipuçları da barındırabilir. Bu nedenle rüyaların hem geriye hem de ileriye dönük sürekliliğe sahip olduğu söylenebilir. Jungiye bakış açısı ile rüyalar incelendiğinde, rüyanın özündeki geçmiş yaşam deneyimlerine bakılmalıdır. Örneklendirmek gerekirse, bireyin rüyasında araba çarpan bir çocuğu görmesi, önceki gün benzer bir haberi gazetede okuduğu için değildir. Bireyin niçin bu gazete haberini seçtiği ve üzerinde durduğu öğrenilmelidir. Bu da serbest çağrışım yöntemi ile çözümlenebilir (Sala Tözün, 2023: 7).

Rüyalar kişiliğin bireyselliğini amaçlayan dengeleyici faktörler barındırır. Rüyada görülen simgelerin bu amaca hizmet ettiği söylenebilir. Burada serbest çağrışım tekniğinin yanı sıra amplifikasyon (mübalağa) yani rüya içeriğinin genişletilmesi ve aktif imgelem teknikleri kullanılabilir. Simgeler çözümlenmeye çalışılırken, simgenin sadece rüyayı gören kişiye özgü olamayacağı ve dönemsel olarak kişide farklı anlamlara gelebileceği de unutulmamalıdır. Simgelerin iki temel amaca hizmet ettiği söylenebilir. İlk amacı engellenmiş içgüdüsel tepkilere doyum sağlamasıdır. İkinci amacı ise ilkel

içgüdülerin dönüştürülmüş hallerini göstermesidir. Freud'un iddia ettiği gibi rüyalar, bastırılmış isteklerin maskelenmiş halleri değil, bunun yerine Jung psikolojisinde önemli yer tutan anima, animus, gölge ve persona gibi arketipleri bütünleştirme gayretidir (Jung, 2020: 192).

Jung'a göre rüyalar bilinçdışının kendini en açık haliyle gösterdiği alandır ve insan doğasını yansıtır. Bu durum görülen her rüya için geçerli olmayabilir, nitekim birçok rüya gündelik olaylarla ilgilidir. Bazen kişinin iç dünyası ile hiçbir bağ kuramadığı türde rüyalar görülür. Jung bu tür rüyalara "büyük rüyalar" demiştir. Bilinçdışında oluşan aksaklıklar sonucu bu biçimde rüyalar görülebilir.

Buraya kadar Analitik Psikoloji'nin oluşum ve gelişim süreci, kullanılan metodlar ve Freudiyen bakış açısından farkı gösterilmiştir. Buradan sonra ise teorik kısımdan bahsedilecektir.

1.2.2. Kişilik Yapısı

Analitik Psikoloji'de kişilik üç temel kavram ile şekillenir. Kişilik bilinç, kişisel bilinçdışı ve kolektif bilinçdışı adlı kavramlardan oluşur. Bunların yanı sıra kişilik yapısının içerisinde psişe, bilinç, ego, kompleks ve arketipler de bulunmaktadır. Jung kişilik kavramının yapısal, işlevsel ve gelişimsel yönlerini yansıtmak amacıyla, kişilik yapısını oluşturan bölümleri, bu bölümlerin iç ve dış dünya ile olan etkileşimini, kişiliğe etkinlik kazandıran enerji kaynaklarını ve bu kaynakların kişilik bölümlerine hangi oranda dağılım gösterdiğini, kişiliğin nasıl oluştuğunu ve bireyin yaşamı süresince nasıl bir değişime uğradığı gibi soruları yanıtlamaya çalışarak, kişilik yapısını kavramlaştırmıştır (Geçtan, 2022: 162,163).

1.2.3. Psişe

Psişe Latince kökenli bir sözcük olmakla beraber "ruh" anlamına gelir. Fakat günümüzde daha çok "zihin" sözcüğünün anlamını karşılar. Psişe kavramı bilinçli ve bilinçdışındaki tüm duygu, düşünce ve davranış biçimlerini de kapsar (Geçtan, 2022: 163). Jung'a göre psişe, kişiliğin tamamını oluşturmalarının yanı sıra, bilinç, bireysel ve kolektif bilinçdışını da içinde barındırır. Asıl amacı bireyin sosyal ve fiziki çevresiyle uyumluluğunu sağlamaktır. Psişenin özelliklerine bakıldığında kapalı bir sistem olması göze çarpar. Kendine özgü içeriği ile çalışır ve dıştan içe doğru geçirgenlik gösterir. Sürekli olarak uyarılır ve dış kaynaklı enerjisini duyu organları ile hissettiğimiz

şeylerden alır. Çevreden ve bedenden gelen uyarılar enerjinin dağıtılmasını veya yer değiştirmesini zorunlu kılar. Sürekli olarak çalışan psişe uyku esnasında da rüyaları üreten yapıdır (Jung, 2020: 79,80).

1.2.4. Bilinç

Bilinç bireyin farkında olduğu ve bildiği, zihne ait bir parçadır. Yaşamın ilk dönemlerinde şekillenmeye başlar ki anne karnında da başlaması muhtemeldir (Geçtan, 2022: 163). Jung’a göre bilincin dış dünyaya uyum sağlaması duyum, düşünce, duygu ve sezgi olarak sıraladığı işlevlerin birlikte çalışması sayesinde gerçekleşir (Jung, 2020: 21). Bilinç çevreyi algılama ve onu işleme organıdır denebilir. İşlevi gereği beyinin yarıkürelerinde yer edinmiştir. Bilinç bütün yaşam şekillerini ve soya dayalı kalıtsal nitelikleri kapsar. Yapısı gereği bireysel deneyimleri barındırır ve merkezi ve yağın olmasına rağmen bir anlıktır, geçmişe dönmesi oldukça güçtür. Bilincin anlık olması, kişiliğin diğer öğelerinde bulunan sürekliliğe engeldir, bu nedenle tam anlamıyla bilinçli olarak ancak kısa süre kalınabilir (Sala Tözün, 2023: 12,13). Kaynağını bilinçdışından alan bilinç kendiliğinden olmuş bir yapı değildir. Jung’a göre bilinç, bilinçdışı ruhtan meydana gelip büyür ve bilinçdışından daha eskidir (Fordham, 2023: 18).

Jung, insanın doğumu ve çocukluk yaşamı boyunca bilincin bilinçdışının hâkimiyetinde oluşunu savunur. Bilinç büyüme sürecinde yalınlaşarak “ben” bilincine ulaşılır. Bu durumu şu sözlerle açıklar;

“Örneğin on yaşlarındaki çocuklarda artık bir bilincin geliştiğini düşünebiliriz. Ama bunun acayip bir bilinç olduğunu, yani her türlü ben-bilincinden uzak bir karakter taşıdığını saptamak güç değildir. Pek çok çocuğun on bir, on iki, on dört ya da daha ileriki yaşlarda ansızın “benim” (ich bin) yaşantısına ulaştığını biliyorum. İlk kez yaşantılarının bilincine varan bu çocuklar, başlarını döndürüp bakabilecekleri bir geçmişleri olduğu sezgisine kapılır. Ne var ki bu geçmiş, bir takım nesnelerin anılarını içermesine karşılık, onların ben’lerine ilişkin hiçbir anıyı kapsamına almaz.” (Jung, 2020: 20).

Bilincin gelişmesi ve bireyleşme süreci birlikte ilerler. Bu anlamda bireyleşmek demek, bilincin alanının genişlemesi demektir. Jung’un Ego adını verdiği diğer bir kavram ise bilincin bireyleşmesi anlamına gelir (Geçtan, 2022: 164).

1.2.5. Ego

Ego, kişiliği oluşturan katmanlar arasında kişiliğin bilinçli olan ve en üst kısmında yer alan kısımdır. Amacı ise hatırlama, duyumsama, düşünme ve algılama gibi gerçekler ile arasında uyum sağlamak, ilişki kurmaktır. Kişiliğin bütünlüğünü sağlayan ego, birden fazla duyuyu algılamayı bastırabilir (Jung, 2020: 76).

Jung'a göre ego, içeriden ve dışarıdan gelen uyaranların veya olayların bir tür filtresidir böylece ego bireyin günlük hayatını sürdürebilmesini sağlar. Egonun olmaması halinde birey, gerçek ile hayali, geçmişte veya anda yaşananların ayrımını yapamaz halde olacaktır (Kavut, 2020: 684). Ego, psişenin içerisinde küçük bir alana sahip olmasına rağmen, üstlendiği filtre görevi sayesinde önemli bir konumdadır. Bu sayede bilinç düzeyi insanoğlunun kaldıramayacağı sayıdaki duygu, düşünce, algı ve anıdan korunmaktadır. Yaşantılar sonucu elde edilen bu duygu, düşünce, algı ve anıların egonun süzgecinden geçerek bilince varabildiği oranda bireyleşme gelişir. Hangi tür deneyimlerin geçeceğine ise bireyin sahip olduğu zihin işlevi tarafından belirlenir. Örneğin duygusal tipte bir zihin işlevi var ise, ego daha fazla duygunun bilince ulaşmasını sağlar. Bunun yanı sıra güçlü deneyimler bilince kolaylıkla ulaşırken, zayıf olanlar ise geri çevrilir (Geçtan, 2022: 164,165)

1.2.6. Kişisel Bilinçdışı

Kişisel bilinçdışı ego ile çok yakın ilişki içindedir. Bireye özgü bir yapısı vardır ve ego ile iki yönlü etkileşim bulunur. Kişisel bilinçdışında bulunan yaşantı, duygu ve düşünceler ancak kontrol zayıfladığında veya zaman, mekân veya rastlantısal bir ilişki sonucu ortaya çıkabilir. Uyku kontrolün zayıfladığı anlardan biridir (Jung, 2020: 76).

Kişisel bilinçdışında unutulmuş anılar ve olaylar, bastırılmış duygular, henüz bilinç düzeyine çıkamayacak nitelikte olgunlaşmamış veya zayıf olan içerikler bulunur (Kavut, 2020: 684). Bilince hiç ulaşamayan veya ulaştığında çatışma yarattığı için geri gönderilen ya da bastırılan duygular kişisel bilinçdışında yer alır. Kişisel bilinçdışında muhafaza edilen bilgi ve yaşantılar rüyalar aracılığıyla da ortaya çıkar (Geçtan, 2022: 165). Bireyin duygu ve düşünce dünyasını oluşturan kişisel bilinçdışı, toplum tarafından onaylanmayan arzu ve isteklerin bastırıldığı ve bilinç alanının tamamen dışında tutulan bir yerdir. Bunun yanı sıra, çocukluk döneminde yaşanan tüm travmatik unsurların da yer aldığı bir alandır (Serrican, 2015: 1207).

Kişisel bilinçdışında bulunan deneyimler kimi zaman da bireyde oluşan nevrozların sebebi olabilir. Nevroza sebep olan bilinçdışı deneyimini ortaya çıkarmak için Jung,

kazarak çıkarma yöntemini kullanır. Jung kullandığı bu analitik yöntem ile ilerleyen zamanlarda ilişki testleri olarak bilinen testleri uygulamaya başlamıştır. Bu testler sayesinde keşfettiği fikirlerin seçilmiş ana çekirdekler etrafında toplanma eğilimini keşfetmiştir. Güçlü bir şekilde vurgulanmış olan bu fikirlere Jung, kompleksler adını vermiştir (Fordham, 2023: 26)

1.2.7. Kompleksler

Kişisel bilinçdışın içinde bulunan düşünce ve duygular gruplaşarak kompleksleri oluşturur. Jung, geliştirdiği kelime çağrışım testi sayesinde komplekslerin varlığını keşfetmiştir. Bu teste göre deneğe bazı kelimeler verilir ve her kelimedenden sonra aklına gelen ilk kelimeyi söylemesi istenir. Bu çağrışım süresinin bazen uzadığını gören Jung, bu durumun bilinçdışında birbiriyle ilişkili bazı anı, duygu, düşünce gruplarının yani komplekslerin varlığını kanıtlar niteliktedir. Bireyde bulunan bir komplekse yakın olan kelime, deneğin duraksamasına yol açmakta veya çağrışım yapabilme süresini uzatmaktadır. Kompleksler üzerine çalışmalarını sürdüren Jung, kişilik katmanlarında komplekslerin tamamen özerk yapıda olduklarını ve kendilerine özgü, bireysel olarak hareket ettiklerini gözlemlemiştir. Kompleksler ellerinde bulunan bu güç sayesinde insan davranışlarını ve düşüncelerini denetlerler (Geçtan, 2022: 166).

Kompleksler psişik unsurlar olmasının yanı sıra, bilinci aşan bir niteliğe sahiptir. Etkin bir kompleks bireyin saplantılı düşüncelere dalıp, zihninin ele geçirilmesine neden olabilir. Kompleksler zihin için güçlü bir tehdittir ve kontrol altına alınması zorlayıcı olabilir, sahip olduğu güç sayesinde egoyu rahatsız edebilirse, bireyde nevrozlar ortaya çıkabilir. Kompleksler duygusal tepkiler, olağandışı davranışlar, fiziki belirtiler, bazı rüyalar ve bazı psikozlarda ses olarak ortaya çıkabilir (Sala Tözün, 2023: 16).

1.2.8. Kolektif Bilinçdışı

Kişisel bilinçdışının aksine kolektif bilinçdışında var olanlar, hiçbir zaman bireyin yaşam süresince kendi bilinç düzeyinde yaşanmamıştır. Kolektif bilinçdışı gizli imgelerden oluşur ki Jung buna ‘birincil imgeler’ adını vermiştir. Bu imgeler insanlara daha önce yaşamış olan atalarından bir miras gibi aktarılmıştır. Örneğin, yılanla korkan bir insanın, onun korkulacak bir şey olduğunu bilmesi için daha önce yılanla karşılaşmış olması gerekmez. Atalarının yaşadığı deneyimler sonucu yılanla korkma eğilimi bireye aktarılmış ve beyin dokusuna işlemiştir. Kolektif bilinçdışında var olan

eğilimler sayesinde bireylerin algı ve seçiciliği belirlenebilir. Ayrıca günlük yaşamda yaşanan olay ve durumları anlama kapasitesi ve verilen belirli tepkiler kolektif bilinçdışında var olan imgelere bağlı eğilimlerden kaynaklanır (Geçtan, 2022: 167).

Jung’a göre kolektif bilinçdışı ortak mirastır ve bugüne yansımaları düşler, masallar, ritüeller ve dini coşkulardır. Kolektif bilinçdışı, insana ait en eski dönemlerin ilkel ve toplumsal kalıntıları olarak bireylerin belleklerine yer ederek çağdaş toplumu etkileyebilir. Bu bağlamda Jung, kolektif bilinçdışını bir arketip olarak nitelendirmiştir (Kavut, 2020: 685).

1.2.9. Arketipler

Köken olarak Antik Yunan’a dayanan arketip kavramı, kelime anlamı olarak “ilk tip, ilk örnek (prototip) veya orijinal model anlamına gelir. Etimolojik olarak incelendiğinde orijinal, eski anlamına gelen “archein” ve model, tip anlamına gelen “typos” kelimelerinin birleşimiyle oluşmuştur. Jung, St. Augustin’in “ana düşünceler” kavramından etkilenecek, insan psişizmini betimlemek amacıyla arketip kelimesini kullanmıştır (Yılmaz, 2018: 102). Jung’a göre arketip, antik çağda bile kullanılan ve Platon’un “idea” kavramı ile eş anlamlıdır (Jung, 2014: 7).

Arketip kavramını anlamsal olarak tanımlamak gerekirse, insanın kişisel anı ve deneyimlerine bağlı olmayan, atalarından aktarılmış evrensel niteliği olan imgelerdir (Gülcan, 2020: 289). Jung’a göre kolektif bilinçdışının içeriğini oluşturan arketipler, yalnızca gelenek, dil ve göçlerle yaygınlaşmamıştır, her an ve her yerde, herhangi bir dış etkene bağlı olmadan, kendiliğinden yeniden ortaya çıkabilir. Arketipler, aktif yani canlı yapılarda, Platon’cu anlamda ise ideaların her psike’de olması, insanların düşüncelerini, duygularını ve eylemlerini içgüdüsel olarak etkiler (Jung, 2014: 11).

Arketipler her insanın zihninin derinliklerinde bulunan varoluşsal kodlardır. Arketiplerin etkileri insan yaşamını etkileyen doğum, ölüm, doğal afet, ergenlik dönemi vb. gibi durumlarda belirgin olarak görülebilir. Arketiplerin doğrudan görülemeyeceği fakat bireyselleşme vasıtasıyla filtrelenmiş imajlar olarak bilinçli zihinde yer alabileceği ifade edilir. Kavut’a göre ise arketipler nesilden nesile aktarılmış özel bir damgadır (Kavut, 2020: 686).

Jung, doğum, ölüm, yeniden dünyaya geliş, sihir, kahraman, toprak ana, bilge ihtiyar, büyükanne ve buna benzer birçok arketipin tanımını yapmıştır. Ona göre insan yaşamında bulunan nesnelerin ve olayların sayısı kadar arketip vardır. Arketipler

bağımsız yapılar olmasına karşın, bazı durumlarda bir araya gelerek yeni yapılar oluşturabilirler. Örneğin, kahraman ve şeytan arketipi birleşerek "acımasız lider" arketipini oluşturabilir.

Her insan aynı arketip imgelerine sahiptir. Yeni doğan bir bebek, anne arketipiyle birlikte dünyaya gelir. Bu durum dünyanın neresinde, hangi yöresinde doğduğundan bağımsız, evrensel bir olgudur. Bebeğin kendi annesiyle kurduğu bağ ile kişisel farklılıklar ortaya çıkabilir. Çünkü her bir toplumun, ailenin hatta aile içindeki her bir çocuğun yetiştirilme biçimi farklılık gösterir. Bu bağlamda Jung için bazı arketipler kişiliğin oluşumunda önemli rol oynar (Geçtan, 2022: 168).

Jung'un analitik psikolojisinde ortaya koyduğu persona, gölge, anima/animus, ben olarak adlandırdığı ve kişilik oluşumunda da etkisini gösterdiğini düşündüğü dört temel adet arketip bulunur.

Persona arketipi, bireylerin toplum içinde kabul edilebilir olmak adına taktığı bir nevi maskedir. Jung, eski çağdaki oynanan oyunlarda sanatçıların rollerini belirtmek amacıyla taktıkları "persona" isimli maskeden esinlenerek bu ismi vermiştir. Toplumsal hayatta bireyler değişken davranış kalıpları sergiler. Sosyal yaşama uyum sağlamak üzere değiştirilen bu davranış kalıpları tıpkı birer maske gibidir. Bu maskeler bireylerin kendilerini dünyaya, insanlara sunuş biçimleridir. Toplumsal yaşamdan dışlanmamak ve kabul görmek için sürekli olarak değiştirilen bu maskeler, insanların çevre ile olan ilişkilerini yürütmeye ve düzenlemeye yarar (Uğurlu, 2022: 1315).

Persona arketipi ile bireyler, toplumda diğer insanlar üzerinde olumlu bir etki bırakmaya çalışır. Bireyde birden fazla persona bulunabilir ve böylece toplumda bulunduğu ev, iş gibi farklı ortamlarda farklı personasını kullanabilir. Personanın bir amacı da bireysel çıkar sağlamaktır, örneğin bireyin yaptığı bir işi sevmemesine rağmen ileride elde edebilme ihtimali olan bir yarara karşılık bu işi yapmaya devam edebilir. Bunların yanı sıra personası ile gereğinden fazla özdeşleşen birey kendine yabancılaşabilir ve buna "şişme" denir. Personanın fazla kullanımı psikopatolojiye sebebiyet verebilir. Bu durumu engellemek için birey personası ile barışık olmalıdır ve onu küçümsememelidir (Jung, 2020: 76,77)

Gölge arketipi kişisel bilinçdışında bulunan gizlenmiş, ilkel ve denetimsiz taraftır. Bu bağlamda Freud'un "id" kavramına benzetilebilir. Gölge, normal olarak kabul edilen insan davranışlarına aykırı yönde ve toplum standartlarına uymayan istek ve duyguları

kapsar (Serrican, 2015: 1208). Gölge yan kişisel bilinçdışında bulunur ve bebeklikten itibaren yani davranışların tamamen dürtüsel olduğu zamandan beri aynı kalmıştır. Başka bir deyişle gölge, içgüdüsel insan demektir. Bireyin utanç duyduğu ve kendi hakkında bilmek istemediği tüm yanları kapsar. Bireyin bulunduğu toplum ne kadar dar görüşlü ve kısıtlayıcı ise, gölge taraf o kadar geniş olur.

Bireysel zayıflıkları ve başarısızlıkları yansıttığı sürece kişisel bilinçdışında kalan gölge yan, tüm insanlarda bulunduğu için kolektif bilinçdışında da var olur. Kolektif bilinçdışında şeytan, cadı ve benzeri isimlerle anılır (Fordham, 2023: 65)

Bireyin gölge tarafındaki vahşi ve kötücül yönü bastırabilmesi ancak gelişmiş bir persona ile mümkündür. Israrcı olan gölge, personanın baskılamasına karşı gelebilir. Tüm bunlara karşın gölge, insana faydalı olabilecek düşünce ve istekleri de ortaya koyma gücüne sahip olduğundan kıymetli ve güçlü bir arketiptir (Geçtan, 2022: 171). Ego ve gölge işbirliği yaptığı zaman birey kendini hayat dolu hissedebilir, bedensel etkinlikler artabilir ve zihinsel işlevler canlanır. Fakat birey bir bunalım yaşadığında, ısrarcı özelliğe sahip gölge taraf ego üzerinde baskı ve denetim kurmaya çalışır. Buna karşın birey tarafından reddedilen gölge taraf kişiliğin sönük kalmasına sebebiyet verebilir. Ani verilen kararlarda veya kararsızlık durumlarında gölge yan iş başındadır (Jung, 2020: 77)

Anima ve animus erkek ve kadında bulunan personanın içe dönük yüzüdür. Jung'a göre her insanda karşı cinse ait özellikler mevcuttur. Bu bağlamda anima erkeğin dişil tarafı, animus ise kadının eril tarafıdır. Bu arketipin çıkış noktası ise fiziksel olarak birbirinden farklı olan erkek ve kadın, psikolojik anlamda bazı özellikleri birbirlerine maruz kalarak edinmişlerdir. İnsanlığın oluşumundan beri iki farklı cinsiyet olarak birlikte yaşamış olan erkek ve kadın bu sayede birbirlerini daha iyi anlayabilmişlerdir. Jung'a göre erkek ve kadında doğuştan var olan erkek ve kadın imgesi onların seçimlerinde etkili olmuşlardır. Örneğin bir erkeğin sahip olduğu kadın imgesi yani animası annesinden yansır, kadının animusu ise babadan yansır. Anne ve babadan alınan bu imgeler seçimleri yaparken belirleyicidir. Bir kadın bir erkeği itici buluyorsa bunun sebebi kadının animusuna ait imgelere uygun değildir. Aynı şekilde bir erkek bir kadına istek duyuyorsa bu, erkeğin animasına uygun olduğu içindir (Geçtan, 2022: 170).

Ben arketipi bilinçdışında var olan diğer arketiplerin bilince ulaşmasını denetler ve örgütler. Asıl amacı kişiliği bütünleştirmektir. Kişiliğin bireyselleştiği ve tam anlamıyla

geliştiği orta yaşlara gelindiğinde ben arketipi ortaya çıkar. Bu da bireyin kendi zihnine, bilinçdışına ait her şeyi bilinlendirmiş olmasıyla mümkün olur. Ego, bilinçdışı içeriğin ben'e ulaşmasına izin vermezse birey kendini tanıyamamış olur (Jung, 2020: 77-78).

Jung, insanların kendilerini tanımlarına çok önem verir. On göre kendini tanıyabilen insan aynı zamanda kendini gerçekleştirebilme yetisine de sahip olur. Ben arketipine göre birey bilinçdışını tanıyabildiği lde kendisiyle uzlaşabilir. Bu uzlaşmayı sağlayamayan bireyler, beğenmedikleri bilinçdışı benliklerini diğer insanlara yansıtır. Bir başka deyişle, bireyler tanımadıkları ve aslında kendilerinde olan içsel dünyalarını, hayat sahnesinde başka insanlar üzerinden izlerler. Ben arketipi Jung'un kolektif bilinçdışı çalışmaları içindeki en önemli buluşudur. Bu arketipi ancak diğer arketipleri anlamlandırdıktan sonra keşfedebilmiştir (Geçtan, 2022: 173).

1.2.10. Kişiliğin İşlevi

Jung bilincin dış dünyayı anlamlandırıp uyum sağlamasına olanak hazırlayan dört işlevden bahsetmiştir. Bu işlevlerin birlikte çalışması sayesinde birey dış dünya ile tam uyumu yakalayabilir.

Duyu: Bazı kaynaklarda duyum adıyla isimlendirilen dört temel işlevden biridir. Duyu işlevi dışarıdan gelen, duyu organları yoluyla elde edilen bilgilerin anlamlandırılmasıdır. İrade ve istekten bağımsız olarak işler.

Düşünce: Ynetilebilen ve akılcı bir işlev olmasının yanı sıra, anlamlandırılan nesnenin ne olduğunu hesaplayan, yargılayan ve karşılaştırıp sonuç çıkaran işlevdir. Bir sorun var ise buna çözüm getirebilir.

Duygu: Nesnelerin değerlendirmesini yapan işlevdir. Hissetme olarak da aktarılan bu işlev, değerlendirilen nesnenin beğenilip beğenilmediğini veya nefret edilip edilmediğini belirler. Bu işlev sayesinde birey nesne ile nasıl ilişki kurması gerektiğini bilir, nasıl tepki vereceğini ölçebilir. Muhakeme ve değerlendirme yapabilen bu işlev bilinçli alanda çalıştığı için akılcı olarak nitelendirilmiştir.

Sezgi: İe doğma şeklinde ifade edilebilir. Hiçbir duygu veya düşünce olmadan, bireyin sadece yaşamına göre sezinleyerek elde edebildiği işlevdir. Gelecekte olabilecekler hakkında bazı fikirlerin içeride hissedilmesidir. Jung bu işlevi tamamen metafizik veya parapsikolojik bir olgu olarak tanımlamak yerine şimdinin ve geçmişin ışığında bilinçdışının değerlendirmesi sonucu elde edilebilen bir işlev olarak sunar (Jung, 2020).

Jung’ a göre birey dış dünya ile ilişkisinde hangi işlevden daha fazla yararlanabilecekse o işlevi öncüller. Bu durumda bir işlev diğerlerine göre üst işlev olarak öne çıkar. Birbirine zıt iki adet işlev ikilisi bulunur; düşünce ile duygu, duyu ile sezgi. Bu işlevlerden hangisi üst işlev ise o bilinç alanında, hangisi alt işlev ise o da bilinçdışında etkinlik gösterir. Bu farklılığın sebebi birbirine zıt işlevlerin aynı anda faaliyet gösterememesi ve birbiriyle uyuşamayıp, ilişkili olmamasından kaynaklanır. Oluşan bu karşıtlığın sonucunda bir işlev öne çıkarken diğeri geri çekilmek zorundadır. Üst ve alt işlev belirlendikten sonra bir yardımcı işlev de ortaya çıkabilir (Jung, 2020: 23).

Kişiliğin işlevlerine yardımcı olan kişilik tutumları bulunur. Jung bu tutumları içedönük ve dışadönük olarak adlandırmıştır. Dışadönük tutumda nesnellik ön plandadır. Ruhsal enerjinin kaynağı çevredir; algı düşünce ve duygu tamamen dışarıdaki insanlara ve olaylara bağlıdır. İçedönük tutumda ise öznellik söz konusudur ve ruhsal enerji kaynağını bireyin iç dünyasından alır.

İçedönük ve dışadönük tutum aynı anda bilinç düzeyinde yer edinemezler. Birey bazen dışadönük, bazen içedönük tutuma sahip olabilir. Ancak tek bir tutum ömür boyu hâkimiyet gösterir. Dışadönük tutumda birey sosyal ve iletişimi kuvvetli olarak algılanırken, içedönük birey soğuk ve ilgisiz olarak algılanır.

Jung, bireyin kesin suretle içedönük veya dışa dönük olamayacağını belirtir. İki tutum da bireyde belli oranda var olur, kişiliğe hakim olan tutum aradaki farkı belirler. Bilinç düzeyinde var olan tutum ile bilinçdışındaki tutum birbirine zıttır. Başka bir deyişle içedönük tutuma sahip bilinç, bilinçdışında dışadönüktür; bilincin dışadönük olması durumunda ise bilinçdışı içedönüktür.

Jung’a göre, içedönük ve dışadönük tutum ile duyu, düşünce, duygu ve sezgi işlevleri birleşerek, sekiz ayrı kişilik tipi oluşturur. Bu bireyin hayatına anlam verebilmesini sağlar (Geçtan, 2022: 188-189).

1.2.11. Psikolojik Tipler

Jung, içedönük ve dışadönük tutumlar için şunları söylemiştir;

“Bir kısım insanlar dış dünyadan bir uyaran geldiği zaman ona doğru tereddütsüz yaklaşırlar, diğer bir kısmı ise reaksiyon vermeden önce hafif bir şüpheyle “neden” diye sorar ve bir adım geri çekilir. İlk tutum dışadönüklüğe ikincisi ise içe dönüklüğe uymaktadır.” (Jung, 2020: 24)

Sosyal çevre ile iyi geçinen dışadönük tip, tartışma gibi bir uyaran geldiğinde kenara çekilmekten ziyade tartışmayı, ağız kavgasını yeğler ya da çevresini kendine göre uyarlamaya çalışır. Nesnelere karşı güvensiz olan içedönük tip ise enerji içe doğru olduğu için harekete geçmek yerine genelde düşünmeyi tercih eder. Doğu ve batı toplumlarına bakıldığında batıda dışadönüklük ön plandayken doğuda içedönüklük hâkimdir. Batı'nın teknik ve maddi gelişimi, doğunun ise ruhsal gelişimi bu teori ile açıklanabilir (Fordham, 2023: 38-39).

Bahsedilen tutum ve işlevler birleştğinde ortaya çıkan sekiz adet kişilik tipi şu şekildedir; dışadönük düşünen tip, içedönük düşünen tip, dışadönük duygusal tip, içedönük duygusal tip, dışadönük duyusal tip, içedönük duyusal tip, dışadönük sezgili tip, içedönük sezgili tip. Jung'un psikoloji bilimine kattığı en önemli kavramlardan olan psikolojik tipler incelenecektir.

Dışadönük Düşünen Tip: Ruhsal enerjisini çevreye ve öğrenmeye veren bu psikolojik tip, mantık ve düzenden yanadır. Çevresinden nesnel dünyadan bilgi toplar ve bunlara bir anlam verebilir (Jung, 2020: 142). Bilim insanları buna örnek verilebilir. Duygularını saklayabildiğinden diğer inşalar tarafından soğuk ve kendini beğenmiş olarak algılanabilir (Geçtan, 2022: 189).

İçedönük Düşünen Tip: Bu tipteki bireyler genel anlamda içeriyle ilgilenirler. İç dünyalarına fazla kapıldıklarından dış dünyaya fazla önem vermezler. Bu sebeple dışarıdan garip bir kişilik olarak görülebilirler. Sosyal ilişkileri fazla gelişmemiştir, genellikle diğer insanların ne düşünüp ne duyduğunu anlamazlar (Fordham, 2023: 49).

Filozoflar genellikle kendi dünyalarında ve içsel yolculuğa çıktıklarından bu tipe örnek verilebilir. İçedönük düşünen tipteki bireyler duygularını bazen kendileri de görmediklerinden ve kendilerini bu duygulardan korumak istemelerinden, bunları bilinçdışına itmiş olabilirler. Düşünceleri ile kendi hallerinde kalmak isterler. Diğer insanlarla ilgilenmeyen içedönük düşünen tipteki bireyler, genellikle soğuk ve uzak bir tip olarak algılanmalarının yanı sıra yaklaşılmaması güç, inatçı, hoşgörüsüz ve çevrelerine karşı küçümser tavırda olan insanlardır (Geçtan, 2022: 189).

Dışadönük Duygusal Tip: Dışadönük hisseden tip olarak da tanımlanan bu tip, Jung'un tecrübelerine göre genellikle kadınlarda hâkim olan bir tiptir. Hisleri onları yönlendirir ve duygularını uçlarda yaşayan ve bunları insanlarla paylaşan, yalnızlık ve depresif ruh hallerinden uzak duran bireylerdir. Duygularını kendi çıkarlarına uygun şekilde

kullanırlar, yeteneklerini kazanca çevirecek şekilde ortaya koyarlar. Yalnızlıktan son derece korkmalarının yanı sıra sosyal çevrelerine oldukça önem verirler. Lüks yaşam ve gösteriş onlar için olmazsa olmazdır, bu sayede sosyal itibarlarını koruduklarına inanırlar (Gülcan, 2020: 293).

Düşünce işlevleri gelişmemiş olan dışadönük duygusal tipteki bireyler, o an popüler olan konu ne ise ona eğilim gösterme halindedirler. Çevrelerindeki insanlara kolayca bağlanıp onlardan çabucak kopabilen ve sevgilerini öfke, nefret gibi olumsuz tutumlara dönüştürebilen bireylerdir (Geçtan, 2022: 190).

İçedönük Duygusal Tip: İçedönük duygusal yani hissedilen tip yine en çok kadınlarda rastlanan tiptir. Fakat dışadönük duygusal tipin aksine duygularını içlerinde yaşarlar, dış dünyadan saklarlar. Az sayıda kişi ile iletişim kuran bu tipteki bireyler, ilişki kurması zor olan, sessiz ve duyarlıdır (Jung, 2020: 142,143).

Genellikle soğuk bir görünüm yaratan içedönük duygusal tipler, enerjilerini öznel etkenlerden alırlar. İçeride kapanıktırlar ve bu nedenle duyguya, hissetmeye odaklanabilirler. Jung, bu tipteki insanlar için durgun sular derinden akar deyimini kullanmıştır. İçedönük duygusal tip uyumsuz olmasına karşın dürüsttürler. Bu tip kendini din, şiir ve bazen de intihar vakalarında gösterir (Fordham, 2022: 52).

Dışadönük Duyusal Tip: Kendi duyularına yönelen bu tipteki bireyler, dış dünyadan uzak durmayı tercih ederler. Onlara göre iç dünyaları, dışarıdakinden çok daha ilginçtir. Diğer insanlar tarafından sakın ve kolay etki edilebilen bireyler olarak algılanırlar. Duygu ve düşünceleri çok sık kaldığından, diğer insanlar tarafından ilginç bulunmazlar (Geçtan, 2022: 190).

Bu tipe genellikle erkeklerde rastlanır. Akılcı olmamasının yanı sıra gerçekçi, pratik ve hedefleri konusunda inatçı kişilerdir. Neşeli, eğlence ve zevke düşkün bireylerdir. Fakat dış dünya ile ilgilenmelerine rağmen bunun üzerine düşünmedikleri için herhangi bir fikirleri yoktur. Cinsel sapkınlık, madde bağımlılığı ve ekstrem sporlara düşkünlük görülebilir (Jung, 2020: 143).

İçedönük Duyusal Tip: İçedönük olmanın vermiş olduğu, kendini ifade etme zorluğundan dolayı bu tipteki bireyler diğer insanlar tarafından çok zor anlaşılabilirler. Dışarıya verdikleri izlenimin altında ezildiklerinden, bunu sindirebilmek için zamana ihtiyaç duyarlar. Bu tipteki insanlar gerçekleri görmelerine rağmen iç dünyalarına kapılabilirler ve bu gerçekler onların özelliklerini etkilemez (Fordham, 2023: 54).

Sosyal çevreden, insanlardan kopuk olarak yaşayan bu tipler duygu ve düşünceleri sığ kişilerdir. Gerçekte olmayan, hayal aleminde olabilecek şeyleri deneyimlerler. Modern sanatçıların bu tanıma uygun olduğu düşünülür (Jung, 2020: 143).

Dışadönük Sezgisel Tip: Dışadönük sezgili bireyler gerçeklerle başa çıkmak için genellikle sezgilerini kullanırlar. Yenilik ve değişim tam da onlara göredir. Oldukça cesur olan bu tipler, imkansız kavramına inanmazlar. Muhakeme yetenekleri, sezgisel olduklarından dolayı oldukça zayıftır. İkna kabiliyetleri yüksektir, karşılarındaki insanları kolayca etkileyebilirler ve toplulukları harekete geçirmekte ustadırlar. Başkalarının iyiliğini gözetmediklerinden tehlikeli bir tarafları da vardır denebilir (Gülcan, 2020: 295).

Çoğunlukla kadınlarda egemen olan dışadönük sezgisel tipteki bireyler, tutarsızdırlar. Bir işi veya konuyu yarım bırakarak diğer bir işe başlayabilirler. Bunun sebebi düşünce işlevinin yetersiz olmasındandır (Geçtan, 2022: 190).

İçedönük Sezgisel Tip: İçedönük sezgili bireyler kolektif bilinçdışına oldukça ilgilidirler. Mistisizm ilgilerini çeker. Sezgileri kuvvetli olması sebebiyle kehanet rüyaları görebilirler. Bu tip bireyler hayallerine inanan başka insanlar bulabilirse tarikat kurabilir veya bir gruba üye olabilirler (Jung, 2020: 143).

Dışadönükler için tuhaf ve zıt olan ne var ise içedönük sezgili bireyler onlara inanır. Diğer insanlar tarafından deli olarak adlandırılırlar. Nitekim bu tip bireyler gerçek dünya ve deneyimleri arasındaki ilişkiyi dengeleyemezlerse gerçekten delirebilirler. İç dünyalarında kurdukları hayallerin etkisine kapıldıklarında, iyi, kötü fark etmeksizin her amaç için çabalayacak gücü bulabilirler. Dinlerdeki mezhep farklılıklarının veya çete savaşlarının nedeni bu tip bireyler olabilir (Fordham, 2022: 57).

Psikanaliz tekniğinde önemli bir yer tutan Analitik Psikoloji hakkında belli başlı kavramlar aktarılmıştır. İleriki bölümde psikanalize katkıları ile ön plana çıkan fakat yarattığı kavramların anlaşılması güç olduğu düşünülen Jacques Lacan hakkında bilgi verilecektir.

1.3. Jacques Lacan ve Temel Kavramları

Jacques Lacan (1901-1981), Fransız hekim ve psikanalisttir. Freud'un kurucusu olduğu psikanaliz tekniğini yeniden yorumlaması ve kendi kavramlarını ekleyerek bu tekniği

genişletmesiyle bilinir. Lacan, psikanalizin bilinen klasik kuramlarını eleştirmiş olsa da, daha derin ve karmaşık bir anlayış sunarak adını duyurmuştur.

Lacan, 30’lu yaşlarında Freud’un bir makalesini çevirerek, onun dűřünceleriyle tanışmış ve bu sayede psikanalize yönelmiştir. “Kiřilikle İlişkileri Açısından Paranoyak Psikoz” adlı tezi ile doktor unvanı almıştır. Edebiyat ve kűltűrle ilgili metinleri psikanalize uygun olarak aktarmıştır. Freud’u okurken edebi metinlere yönelmesi gerektiğini dűřünen Lacan, bunun yanı sıra filozoflarla da ilgilenmiş ve psikanalizde onların fikirlerinden destek alarak ilerlemiştir (Yorulmaz, 2019: 32, 33).

1.3.1. Ayna Evresi, İmgesel, Simgesel, Gerçek

Lacan'a göre, ayna aşaması, bireyin kendini ve kimliğini oluşturmaya başladığı temel dönemdir. Fakat aynı zamanda bireyin kendini műkemmel bir şekilde algılama hedefine de sahip olması nedeniyle bir tür çatışma ve yetersizlik hissi yaratabilir. Bu nedenle Lacan, ayna aşamasının bireyin yaşam boyu süren kimlik ve özdeşlik arayışının temellerini attığını öne sürer.

Ayna evresi henűz annesi ile bir bűtűn olduėunu dűřünen, kendi bedeninin farkında olmayan 6-18 aylık bebeėin kendi bedenini fark etmesi ile bařlayan süreçtir. Bebek bu ařamada kendi davranıřlarının bir yetiřkine benzediėini fark eder. Bir yansıtıcı yűzeyde kendini gören bebek, gördűėü řeyin kendisi olduėunu anladığında bir keřif yapmışçasına mutlu olur ve heyecanlanır. Yařamsal ihtiyaçları nedeniyle hala ebeveynlerine baėımlı olan ve fiziki kabiliyetleri henűz özerklik kazanmamış olan bebek gördűėü yansıma karřısında, birey olmanın kazandıracacağı denetimi ve özerkliği hissettiėi ilk andır (Kaçar, 2019: 78).

Bebek gördűėü yansımasında kendisine hayran olmasının yanı sıra, öncelikle kendini yabancı olarak tanımlar ve Öteki olarak niteler. Burada gördűėü řey imge olarak adlandırılır. İmgesel düzlemden simgesel düzleme geçildiğinde ise ideal-ben kavramı sosyal-ben olarak yer değiştirir (Kula Demir, 2005: 238).

İmgesel, ayna evresinde oluşan, bebeğin kendi bedeni ve dil arasında bir ilişki kurması durumudur. Bu beden ile dil arasındaki ilişki, insanın öznel deneyimini şekillendiren bir durumdur. Lacan'a göre, ayna evresindeki benlik ve diğerleri arasındaki dinamik, imgesel dűzenin içine kodlanmıştır ve özne ego oluşumunu bu süreçte gerçekteştirir. Ego, kendisini ayna yansımasına özdeşleştirerek bu aşamada inřa edilir. Lacan, bu

özdeşleşmeleri "küçük öteki" kavramıyla açıklar. Lacan'a göre, 6 ila 18 ay arasındaki bebek, ayna evresi deneyimiyle hem egonun oluşumunu hem de kendisiyle yabancılaşmanın başlamasını ilişkilendirir. İmgesel düzen, içinde hem yabancılaşmayı hem de özdeşleşmeyi barındırır. Bunun sebebi ise ayna evresinde oluşan egonun, özünde narsisizmi yansıtmasıdır. İmgesel düzende öznenin bir Öteki ile karşılaşması yabancılaşmayı da beraberinde getirir (Yorulmaz, 2019: 37).

İmgesel düzende bebek varlıkları imgesel biçimde bilir ve onları görmese dahi imgesel biçimde düşler. Ancak bebeğin zamanla simgesel düzene geçmesi gerekir ki simgesel düzen de kültür ile temsil edilir. Kültür ise dil ile başlar. Burada dil içinde nasıl ki kurallar var ise simgesel düzende de kurallar vardır. Lacan'a göre, birey, simgesel düzene dâhil olduğunda, kendisini başka bir gösteren tarafından temsil edildiği bir düzenin içine girer. Ancak bu temsil, sonuç olarak tam anlamıyla başarısızdır; birey ile temsil eden arasında bir eksiklik veya boşluk bulunur. Birey, kendini simgesel düzen içinde tanımada başarısız olur ve bu nedenle yabancılaşır. Kendisini başka bir gösteren adına temsil eden bir gösterenle ilişkilendirilir. Birey, bu simgesel kimliği tatmin etmekte yetersizdir. Lacan'a göre, simgesel düzende yaşanan kastrasyon korkusu, bireyin kendisini başkaları üzerinden tanımlama zorunluluğu ile ilişkilendirilen bir yabancılaşma duygusuna yol açar. Birey, bu düzende kendi gerçekliğinden uzaklaşmaktadır ve kendini dil gibi dışsal bir simgesel düzene bağlamak zorunda hisseder. Ancak bu simgesel düzen, bireyin kendi gerçekliğinden kopmasına neden olur. Bu kopuş, bir boşluk veya anlam kaybı olarak kendini gösterir (Erkan, 2019: 1435).

Gerçek, maddesel olarak her şeyi içeren bir doluluğu ifade etmesinin yanında anlamsal olarak bir boşluğu ifade eder. Gerçek, anlam dünyasında bir boşluktur ve bireyi varoluşa götürür (İzmir, 2021: 57). Lacan'a göre bilinçdışı olarak işleyen bu yapı, bir nesne değildir. Gerçek, simgesel olana tamamıyla karşı çıkan ve simgesel olanın dışında kalan her şeyi kapsayan bir düzendir. Lacana, gerçeği anlamlandırmak mümkün değildir, çünkü o imkânsız olandır. Bu bağlamda simgesel düzene de dâhil edilemez. Sonuç olarak, var olmanın dilin bir yanılması olduğu düşünüldüğünde gerçek hiç var olmamıştır (Yorulmaz, 2019: 41).

İmgesel, simgesel ve gerçek kavramları bir birinden ayrı olarak ele alınamaz. Birbirine geçmiş üç halka şeklinde birbirine bağlıdır. Bu üç düzen veya dönem birbirini sürekli etkileyerek, birbirlerinin varlık sebebi olmuşlardır. Birbirlerine etkileri ele alındığında,

gerçeğin anlamsal boşluğu, bireyi simgesel varoluşa iten güçtür. Simgesel düzenin getirdiği eksik kavramı, imgesel düzenin oluşturduğu ideal-ben kavramını, kimliği var eder. Simgesel düzenin sağlıklı çalıştığı ve imgesel dönemde oluşan ideal imaj kendisini yansıtacak bir ayna bulduğunda özne, gerçeğin yaratacağı anlam boşluğunda var olmak amacıyla, geçmişte kalan fantezilerin içinde kaybolmaktan kurtulacaktır. Simgesel dönemde, imgesel ve gerçek düzene ait kodların işlenmemesi, bastırma denilen duruma ve bilinçdışının oluşmasına yol açar (İzmir, 2021: 60,61).

1.3.2. Bilinçdışı

Ego, bilinçli bir şekilde dili kullanarak konuşmayı sağlar. Bu bilinç ile yönetilen konuşma esnasında ortaya çıkan dil sürçmeleri, kesintiler veya ağızdan kaçan kelimeler ve rüyalar ise bilinçdışını ortaya koyar. Freud'a göre bu ifadeler bilinçdışını oluşturur. Lacan ise bilinçdışının Öteki'nin söylemi olduğunu ve dil gibi yapılandığını aktarır (Değirmen, 2022: 40).

Dile getirilemeyen herhangi bir şey bilinçli olarak tanımlanamaz. Bu bağlamda bilinçdışı, dilin kapsamına girmeyen ve dil ile temsil edilemeyen şeyler ile oluşur (İzmir, 2021: 61). Lacan'a göre bilinçdışı, bilinçli özenin farkında olmadığı bir arzuyu ortaya koyan bir dile sahiptir. Bu sebeple bilinçdışı, aslında Öteki'nin söylemidir (İzmir, 2021: 105). Öteki'nin etkisi, bilinçdışının konuşmaya başlamasıyla özne üzerinde görülür (Yorulmaz, 2019: 44).

1.3.3. Arzu

Arzu kavramı tanımlanırken, ihtiyaç ve talep kavramları ile karıştırılmaması gerekir. İhtiyaç, gereksinim meydana geldiğinde ortaya çıkar ve gereksinim karşılandığında kaybolur. Talep ise gereksinimi dile getirmektir. Fakat ihtiyaç olan şey bir sevgi nesnesine yönelik olduğunda, bunu karşılamak mümkün olmayabilir ve dolayısıyla eksik kalır. Burada devreye arzu girer (Yorulmaz, 2019: 42).

Arzu her zaman anne ve çocuk ilişkisindeki bütünlüğe duyulan bir duygudur, fakat kendisini güç arzusu olarak gösterir. İktidara ulaşabilmek için gerekli olan fallik nesnenin kökende ne olduğu önemli değildir. Arzu eksiksiz bütünlüğü duyulan şey olduğundan, gerçek düzende kaybedilen öznel gerçekliğin içinde yapılır. Bu nedenle arzu için belirli bir nesneden söz edilemez. Lacan'a göre arzu herhangi bir nesne ile

doyurulamayacak olandır. Bu bağlamda arzu, Öteki ile bağlantılı duruma gelir ve her zaman, bütünleşilemeyen Öteki'nin bir etkisi olarak kalır. Arzu dile getirilecek olursa, toplumsal yasalarla karşılaştığından bir kısmı ifade edilemeyecek duruma gelir. İfade edilemediği içinse bilinçdışı olarak kalır (İzmir, 2021: 93,94).

1.3.4. Jouissance

Lacan, jouissance kavramını fizyolojik ihtiyaçların giderilmesine karşın alınan haz olarak tanımlamıştır. Burada jouissance kavramını daha çok cinsel haz ile ilişkilendirerek acı veren zevk olarak ele almıştır. Freud'un libido kavramı ile benzerlik gösterdiği de söylenebilir. Kavramın anlamının net olarak anlaşılması güçtür ve zevk veya acı veren zevk olarak Türkçe'ye çevrilmiş olsa da, Lacan'ın önerisi jouissance kelimesinin çevrilmemesi yönündedir (Yorulmaz, 2019: 48-49).

Jouissance kavramı anne ve çocuk arasında var olan bütünlüğün bozulmasıyla oluşan bu bütünlük arzusunun yerine geçen şey olmasının yanı sıra, simgesel dönemde öznenin yabancılaşması ve variyetindeki eksiklikleri dolduran fantezilerdeki artık olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda jouissance, öznenin arzu duymasını sağlayan eksikliğin yerine geçen şey gibidir (Değirmen, 2022: 49).

Homer'e göre her zaman yapılanın daha iyisi olabilir ve bu daha iyi denilen şeye ulaşmak imkânsızdır. Daha iyiyi istemenin getirdiği zevk ile gerçekleştirilenin verdiği tatminsizlik birbirine karıştığında ise oluşan jouissance'dır (Değirmen, 2022: 50).

1.4. Psikanalitik Edebiyat Kuramı

Edebiyat ve psikoloji bilimi, konusu insan olan, birbiriyle yakından ilişkili ve birbirini besleyen iki disiplindir. Bu iki bilimin birleştiği nokta olan edebiyat psikolojisi sanatçının, eserdeki karakterlerin psikolojik yapısını ve okuyucu üzerindeki etkisini ortaya çıkarmayı hedefler (Karabulut, 2019: 193). Bu bağlamda edebiyat “ruh çözümlemesi” yani psikanaliz için oldukça verimli bir kaynaktır. Freud'un bilinçdışı ile ilgili buluşlarına dayanan psikanaliz yöntemini, bazıları sanatçının psikolojisini, bilinçdışı dünyasını, cinsel komplekslerini vb. ortaya çıkarmak için; bazıları aynı zamanda bu buluşları eserlerini yorumlamak için kullanmış, yine bazıları da eserlerindeki kişilerin psikolojisini, davranışlarını açıklamak amacıyla bu kişilere uygulamışlardır (Moran, 2021: 149). Thrilling'e göre yazar ve şairlerin psikanalize

uygun olmalarının sebebi kendi psikolojileri hakkında birçok ipucu vermeleri ve kendilerini anlatmalarındır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken sanatçıyı nevrozlu, ruh hastası (Freud'un görüşüne karşın) olarak atfetmemektir. Thrilling sadece sanatçıların değil herkesin biraz ruh hastası olduğunu savunur. Sanatçının farkı ise, var olan bu nevrozu sezgi, kavrama, yansıtma gibi terimlerle eserine başarılı bir şekilde yansıtabilmesidir (Moran, 2021:155). Sanatçının dünyanın zorlu koşullarına uyum sağlamada problem yaşadığı düşünülür. Bu uyum problemi bazen ileri gidebilir fakat dozunda olduğunda toplum açısından da fayda sağlayabilir. Kısacası sanatçının uyum sorununun olması insanları, onun ruh hastası veya nevrozlu olduğu düşüncesine yönlendirse de durum böyle değildir (Şen, 2020: 21)

Freud'a göre sanat eserinin oluşumu, yazarın gündelik hayatta karşılaştığı bir olay ile çocukluk deneyimini birleştirmesi sonucu, yazarın içindeki eski bir isteği uyandırması ve zihnindeki eski ve yeni materyalleri kullanarak, bu isteği gerçekleştirmek üzere bir öykü ortaya çıkarmasıyla gerçekleşir (Cebeci, 2022: 173). Bu bağlamda edebi eserlerin yaratım sürecini incelemek gerekir. Freud yaratıcılık ve nevroz arasında sıkı bir bağ olduğunu öne sürer ve sanatçıya bir ruh hastası gözüyle bakar (Moran, 2021: 150-154). Freud'a göre yazar "baskılama bariyeri" kısmi olarak esnek olup, bilinçdışının konuşmasına izin verecek cesareti olan kimsedir. Baskılama bariyeri, topografik kuramda bahsedilen zihnin bilinç, önbilinç, ve bilinçdışı olarak adlandırılan bölümlerinden ibarettir. Bilinç ve önbilinç arasında var olduğu kabul edilen bir çeşit duvar baskılama bariyeri olarak adlandırılabilir. Bu bariyerin geçirgen ve esnek olması sayesinde, sanatçı eserlerini oluşturabilir (Cebeci, 2022: 118). Baskılama mekanizması ve yaratıcılık arasındaki bu ilişki bir bakıma nevrozun ılımlaştırılarak eserlere yansıtılması gibidir. Sanatçı nevrozlarını eserine bilinçli veya bilinçsiz şekilde katarak bir çeşit rahatlama yaşar, bu rahatlama aynı hipnoz yönteminde olduğu gibi *katarsis* adı verilen rahatlama eşdeğeridir ve sanatçı bu sayede bilinçdışındaki bir isteği gerçekleştirerek doyuma ulaşır (Atlı, 2012: 261). Edebi eserlerin kurgusalılık ilkesine dayandığı göz önüne alınırsa, birey de toplumsal ve kültürel gerçeklikten bağımsız şekilde özgürce hayali bir alımlama yaşayabilir (Arslan, 2016: 54). Bu sayede okuyucu da doyuma ulaşabilir.

Freud, sanatçıyı oyun oynayan çocuğa benzetir ve çocuk nasıl hayal gücüyle bir oyun kurup oynayabiliyorsa yazar da aynı şekilde hayal gücüyle bir kurmaca yaratıp gerçek

dünya ile arasına bir sınır çizer. Çocukluk döneminde oyundan alınan haz, yetişkinlikte başka bir hazzla dönüşür. Yetişkinlik döneminde, toplum açısından oyun oynamak veya düş kurmak yerine hayata atılım beklendiğinden, insanlar düşlerinden utanır ve onları gizleme ihtiyacı hissederler. Bu hazdan vazgeçmenin bir sonucu olarak, oyunun yerini hayal kurma yani “gündüz düşleri” alır (Yıldız, 2014: 31). Gündüz düşlerinin, verdiği haz ve rahatlama sebebi ile genel olarak bir kaçış, sığınma alanı olduğu varsayıldığında, sanatçının da diğer insanların aksine yaratıcı kimliğini etkin olarak kullanabilmesi, bu “kaçışı” bir ürün olarak ortaya koymasını açıklayabilir. Freud mutlu bir insanın düş kurmadığını, sadece doyumсуuz kişilerin bunu yaptığını söyler. Ona göre kurulan düşler doyurulmamış isteklerdir veya doyurucu olmayan gerçekliğin yeniden düzenlemesidir (Freud, 2016: 128). Bu bağlamda sanatçı birey doyumсуuz olarak nitelendirilebilir.

Psikanalitik incelemede Freud’un başvurduğu diğer bir yöntem ise rüyalardır. Rüya yorumunda kullanılan yöntemler edebi metinleri incelemesinde de kullanılabilir. Rüya ile şiir yazma faaliyetinin benzer özellikler taşıdığını savunan Freud, rüyanın örtülü olarak sunduğu mesajı anlama çabasının edebi metinler için de geçerli olduğunu öne sürer (Cebeci, 2022: 286-287). Rüyalarda idden gelen arzular, cinsel istekler veya nevrozların etkisiyle ortaya çıkan durumlar görülür. Rüyanın, edebi metinle benzerliği konusunda ayrıldığı nokta Ernst Kris’e göre “ego kontrolünde bir gerilemedir”. Rüya insan zihninin yarattığı oluşumlar arasında sanat yapıtına en çok benzeyendir (Cebeci, 2022: 306). Rüya gören kişi uyandığında gördüklerini hatırlamaya çalışıp, zihnini bu görüntülere odaklar, edebi metin yazarı ise uyanırken düşleri ve düşünceleriyle zihnindeki yaratıcılık, esinlenme faaliyetini düzenlemeye çalışır. Tüm bunların sonucu olarak edebi nitelikli metin ortaya çıkar (Özen, 2020: 12).

Edebi metinlerin, insanın duygu ve düşüncelerini yansıtan bir araç olmasıyla, psikanalizin bilinçdışını araştırmasının benzer iki uğraş olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Freud sanat eserinin gerçek anlamını anlayabilmek için psikanalizin yetersiz olacağını vurgulamıştır. Çünkü sanat eseri psikanaliz tekniği ile yorumlanırken, yorumlayanın özünden de bir şeyler katılmasına sebebiyet verebilir. Yorumlayanın yaratıcılığı söz konusudur. Psikanalitik edebiyat eleştirisinin amacı, sanat eserinin içindeki örtülü anlamı bulabilmektir. Fakat burada yorumcu, eserde verilen figür, motif ve olaylarla bağ kurarak, yazarın vermek istemediği bir anlamı vermekten kaçınmalıdır (Arslan, 2016: 55-57). Berna Moran’a göre sanatçının hayatını veya nevrozlarını

psikanaliz tekniği ile incelemenin edebi eserin tahlilinde değeri yoktur. Çünkü psikanaliz yöntemi her zaman sanatçının psikolojisini keşfetme amaçlı çalışmaz, bazen hedef doğrudan eseri çözümlemektir. Böylece eserdeki karakterlerin kişilikleri daha iyi anlaşılabilir (Moran, 2021:156).

1.4.1. Son Yüzyılda Psikanaliz ve Edebiyat İlişkisi

Günümüzde psikanaliz sadece insanları tedavi etme sanatı değildir, insanoğlunun yaşamını tamamen kapsayan bir teoridir. Bilinçdışı süreçler her insanda bulunduğundan psikanalistler insanın sosyal, kültürel ilişkilerini de incelerler.

Birçok psikanalist ve akademisyen hala Freud ve ardından gelenlerin ortaya attığı sorularla meşgul olmaktadır. Çünkü psikanaliz, sadece klinik bir tedavi yöntemi olarak kalmayıp, insan ve toplum bilimleri için kavram ve yöntemleri cazip hale getirmiştir. Buna neden olan durum ise psikanalizin bilinçdışı süreçleri yoğun olarak inceleyerek sadece klinik olarak kullanımının dışına çıkararak, sosyal ve kültürel olguların incelenmesine de olanak sağlamasıdır (Mertens, 2014).

Psikanalizin kullanım alanının genişlemesiyle Karl Popper ve Adolf Grünbaum gibi bazı eleştirmenler, psikanalitik kavramların açıklayıcı gücünün artık tükendiğini savunmaktadırlar. Çünkü bu kavramlar gündelik hayatta yaygınlaşmıştır ve sosyal bilimler gibi diğer bilimler tarafından da kısmen benimsenmiştir. Örnek olarak, bilinçdışı, travmatik çocukluk ve bunun getirdiğı sonuçlar, bastırma ve hatalar filmlerde, günlük yaşamda bahsedilen kavramlar olmuştur. Bunun bir sonucu olarak, gündelik yaşamın psikoterapötikleştirilmesi ve kişinin kendi egosuyla sürekli ve aşırı ilgilenmesi bir bıkkınlığa yol açmıştır. Öte yandan bazı psikanalitik kavramlar 20. ve 21. yüzyılın başlarındaki kültürün bir parçası olmuştur. Fakat bunlar psikanalitik düşünce bağlamından çıkarılmış ve basitleştirilmiş terimler olarak yer edinmişlerdir (Mertens, 2014).

Günümüzde psikanaliz, dünya çapında birçok teorik yön, kavram ve yöntemin ortaya çıktığı bir pekiştirme aşamasındadır. Bu pekiştirme sürecinin kaynağı az ya da çok Freud'un psikanalitik kaygılarıdır. Bazı eleştirmenler bu durumu bir Babilleşme (ayrışma) olarak tanımlar. Bir kısım eleştirmen ise bilinçdışı süreçlere yönelik psikanalitik yaklaşımların ve bunlara karşılık gelen kavramların mevcut çeşitliliğini, tartışılan olguların karmaşıklığına bir yanıt olarak görür. Bu kavramların tek bir disiplin

tarafından kapsamlı şekilde incelenip, kavranabilmesi mümkün olmadığından, farklı disiplinlere ve yöntemlere ihtiyaç duyulmaktadır (Mertens, 2014).

Psikanalizin kullanım alanı olan bir disiplin de edebiyattır. Günümüzde psikanalitik edebiyat eleştirilerinde benlik psikolojisi nesne ilişkileri ve üçüncü güç psikolojisi ¹ gibi ekoller egemendir. Özellikle üçüncü güç psikolojisinin kattığı kavramlar edebi karakterlerin çözümlemesinde oldukça verimli sonuçlar elde edilmesini sağlar. Bu yöntem ile edebi eserin derinliği ve karmaşıklığı anlaşılabilir hale gelir. Edebi eserlerin yaratım süreci incelendiğinde, İngiliz nesne ilişkileri ekolü ve benlik psikolojisi yaratıcılık konusunda bazı görüşler bildirmişlerdir. Klein’cı görüşe göre yaratıcılık depresyondan gelir ve şiddetli fantezilerin zarar verdiği iç dünyanın onarılması için gerekli olan ihtiyacın diğer adıdır (Cebeci, 2022: 169). Bunu başarabilen sanatçı depresyona ve endişeye oldukça dayanıklıdır.

Heinz Kohut’un kurucusu olduğu benlik psikolojisinde yer alan görüşte Kohut, sanatçının benliği ile çocuğun daha az gelişmiş ve dış etkenlere açık olan benliğini karşılaştırır (Cebeci, 2022: 170). Buna göre yetişkin egosu, yaşanan tahammül edilebilecek düzeydeki tatminsizliklerin birikimiyle oluşur. Bu şekilde yapılan ego dışarıdan ve içeriden gelen uyaranlara karşı bir set kurar. Sanatçı ise dışarıdan ve içeriden gelen bu uyaranların travmatize etme etkisine karşı bir iç denge kurma çabasına girer. Bahsedilen denge çabası gerçeklikle temas ederken daha az korunan bir ego ile bunu yapar. Sonuç olarak dengeleme ve baskılama yetisine sahip olmayan sanatçı, iç dünyayı korumak için yaratıcı faaliyette bulunur (Cebeci, 2022: 170)

Freud’un kuramına tamamen karşı gelen Kohut, insanın suçlu veya günahkar değil de trajik insan olduğunu söyler. Freud’un tasarladığı insan suçlu iken Kohut’a göre günümüz insanı trajiktir. Ona göre insan iyiliğe eğilimlidir ve agresyon ikincil bir sonuçtur. İnsanın özünde saldırganlığın bulunmadığını, bunun ancak ikincil bir tepki olarak insanın kendini savunma mekanizması olduğunu savunur. Bu görüşü ile hem Freud’dan hem de nesne ilişkileri psikolojisine ait Klein’cı görüşten bir kopuş sergilemiştir.

Heinz Kohut’un (Özakkaş, 2018: 14) kuramında ortaya koyduğu en önemli kavram “kendilik nesnesi” kavramıdır. Kendilik nesnesinin dışarıda bir nesne veya ruhsal

¹ 1960’lı yıllarda Karen Horney tarafından ortaya konan bir ekoldür. Hümanistik Psikoloji olarak da bilinir. Davranışçılığın ve Freud’un görüşlerine karşıt görüşte olduğu ve bunlardan sonra ortaya çıktığı için “Üçüncü Güç” olarak adlandırılır (Karabulut, 2019: 194).

aygıtın bir parçası olmadığını belirtir. Kohut bu kavramı ve işlevini insanın oksijenle olan ilişkisine benzetir. Oksijen olmadan yaşayamayan insan, kendilik nesnesi olmadan da yaşayamaz. Bu bağlamda da hem Freud'dan hem de nesne ilişkileri ekolünden ayrılan Kohut, kendilik nesnesinin işlevinin yerine getirilmesi gerektiğini savunarak hipotezini ortaya koymuştur.

Kohut peş peşe sıraladığı birincil aynalanma, ikincil aynalanma, akran aynalanması, dar anlamda aktarım, geniş anlamda aktarım, ikizler aktarımı, kendilik, kendilik nesnesi, kendilik nesnesi işlevi, savunucu yapılar, telafi edici yapılar gibi kavramlar ile özellikle klinik anlamda uygulanma biçimi yönüyle Psikanalitik Alan teorisine oldukça yaklaşmıştır (Özakkaş, 2018: 15, 16).

Psikanalitik alan teorisi birey ile çevrenin yani alanın ilişkisinin incelendiği bir teoridir (Katz vd., 2021: 16). Heinz Hartmann ele aldığı görüş ile alan teorisinin çekirdeğini oluşturmuştur denebilir. Ona göre doğa olayları, fizyolojik ve biyolojik açıdan canlılar dünyasına bakıldığında çevreye karşı bir adaptasyon süreci gözlemlenir. Bu süreç doğuştan gelen bir içgüdüsel yaklaşımla veya bir ego parçacığı ile gerçekleşebilir. Hartmann'ın ortaya attığı bu iddia, egonun çevreden (alandan) etkilendiğini veya çevreyi değiştirebildiğini ortaya koymuştur (Özakkaş, 2018: 8).

Psikanaliz içinde barındırdığı farklı yöntem ve ekoller ile geniş bir kullanım alanı sunar. Psikanalizin amacı sadece insanın akıl ve ruh sağlığını dengeleme, hastalıklarını iyileştirme çabası değil, aynı zamanda insana dair davranışların kökenini bulup anlama uğraşıdır. Bu çabanın hedefi ise dünyayı daha mutlu insanlardan oluşan bir yer haline getirmektir. Özellikle teknolojinin gelişmesiyle beraber insan ruhunda oluşan tahribatın giderilmeye çalışılması bakımından, 21. yüzyılda psikanaliz önemini arttırmıştır.

İnsan ruhunun yansıması olan edebiyat ve psikanaliz birlikte çalıştığında verimli sonuçlar elde edilebilir. Psikanaliz edebi eser tahlillerinde veya oluşumunda bir yöntem olarak kullanılır. Bu kullanım yöntemlerine örnek olarak, bir şair veya yazarın bir eseri yaratım sürecinde bilinçli olarak psikolojik verilerden yararlanması söylenebilir. Tiyatro, roman ve hikâye gibi anlatılarda yer alan kahramanların ruhsal dünyaları çözümlenebilir veya bir şiirin konusunu belirleyen duygu ve düşünceler analiz edilebilir. Başka bir yol olarak da, eserden yola çıkılarak yazarın/şairin psikolojisi hakkında fikir sahibi olunabilir ya da yazar/şair hakkında edinilen fikir ile eser tahlil edilebilir (Şen, 2020: 11-13).

2. BÖLÜM: MODERN ALMAN EDEBİYATI VE HERMANN HESSE

2.1. Hermann Hesse'nin Hayatı

Hermann Hesse 2 Temmuz 1877'de Almanya'nın Calw kasabasında, Marie Gundert ve Johannes Hesse çiftinin ikinci çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Oldukça dindar fakat kendi içinde entelektüel bir aile yapısı içerisinde yetişmiştir. 1890 yılında, eyalet sınavlarına hazırlanmak üzere Göppingen lisesine gitmiştir. Kısa süre kaldığı bu liseden, eyalet sınavında başarılı olarak Maulbronn manastır okuluna gitmek üzere ayrılmıştır. Burada okuduğu dönemde okuldan kaçmış ve bu durum daha sonra Hesse'yi sinir krizlerinin eşlik ettiği, ağır ruhsal çatışmaların başladığı bir döneme sokmuştur. Yazar, Maulbronn manastırından ayrılarak, aile dostu olan Christoph Blumhardt'ın yanına verilmiştir. Fakat burada da intihar girişiminde bulunması sebebiyle, Blumhardt tarafından ailesinin yanına geri gönderilmiştir. Daha sonraki okula gitme denemeleri de, Hesse'nin gençlik bunalımları sonucu karşılıksız kalmıştır (Zeller, 2018: 9-27).

Hesse, 1895 yılında Tübingen'e gelerek, Hekkenhauer Kitabevi'nde sahafılık ve yayın bölümlerinde çalışmaya başlamıştır. Burada, üç yıl süren bir öğrenim görür. Kitabevinde geçirdiği dönemde kendini eğitmiş, okumalar yapmıştır. Öyle ki yazın dünyasının içerisinde olmak, onu dostlarından soyutlamış ve bu sayede kendi başına bir öğrenim görmesine sebep olmuştur. Kendini yetiştirmeye odaklanan Hesse çoğunlukla Goethe okumaktadır. Okuduğu yazarlar arasında Brentano, Eichendorff, Schleiermacher ve Schlegel de bulunmaktadır. Bu yazarların mektuplarını inceleyip, edebiyat tarihlerini öğrenerek bilgi edinmiştir. Yazarlık hayatında elde edeceği başarıların temeli burada atılmış, kitabevinde geçirdiği sürede kendi ruh dünyasını kurmuştur (Zeller, 2018: 29-34).

Tübingen'den ayrıldıktan sonra Hesse, 1904 yılında kendisinden dokuz yaş büyük Maria Bernoulli ile evlenmiş ve serbest yazarlık kariyerine başlamıştır. Eşi Bernoulli ile birlikte Gaienhofen'e Konstanz Gölü kenarındaki bir çiftlik evine taşınmıştır. Hesse burada geçen yıllarında kamuoyu tarafından benimsenmiş ve başarıdan başarıya koşmuştur. Gaienhofen'de birçok sanatçı, yazar, ressam olan dost edinmiş; "Camezind" (1904), "Çarklar Arasında" (1906) gibi romanlarını burada yazmıştır. Üç oğlu da Gaienhofen'de doğmuştur. Daha sonra burjuvaziye özgü yerleşik yaşam Hesse'ye

dayanılmaz gelmiş ve kaçış olarak nitelendirdiği Hindistan gezisine çıkmaya karar vermiştir. Hindistan gezisinin ardından Hesse ve ailesi İsviçre Bern'e taşınmıştır. (bkz. <https://www.hermann-hesse.de/leben-und-werk/biografie/lebensstationen/#Gaienhofen>) (E.T. 01/12/2023).

Aile hayatında yaşadığı problemler, eşinin hastalığına rağmen Hesse, Bern'de yazar olarak verimli yıllar geçirmiştir. Rosshalde (1914), Knulp (1915), Demian (1919) gibi romanlarını Bern'de yazmıştır. İsviçre'ye taşındıktan 2 yıl sonra başlayan 1. Dünya Savaşı başlamış, Hesse savaş karşıtı makaleler yayımlamıştır. Hesse, tüm kararlılığı ile şovenizme ve barbarlığa karşı durarak, barışın yanında olan sayılı Alman yazarlardan olmuştur. Fakat bu çabası kin ve nefretle karşılanmıştır. Bir Alman vatandaşı olarak savaşta görev almak istemiş fakat sağlık sorunları nedeniyle kabul edilmemiştir. Bir süre sonra savaş tutsaklarının bakımına hizmet etmek üzere, Bern'de bulunan Alman Elçiliği'nde görevlendirilmiştir (Zeller, 2018: 70-74).

Savaş, yazar Hesse üzerinde derin bunalımlara sebep olmuştur. Buna oğlunun ağır hastalığı, evlilik sorunları ve eşinin ruh sağlığının bozulması nedeniyle bir klinikte yatması, babasının ölümü gibi kişisel bunalımları da eklenmiştir. Bedensel ve ruhsal sağlığı bozulan Hesse, Carl Gustav Jung'un öğrencisi olan D. Josef Brunhard Lang'dan 60 seanslık psikanaliz tedavisi almıştır. Bu seanslar sayesinde yaşadığı bunalımın ve çocukluğundan beri süregelen içsel çatışmaların üstesinden gelmiştir. Dr. Lang ile olan dostluğu, Freud ve Jung'un yazılarıyla ilgilenmesiyle gelen bilinçlenme Hesse'nin eserlerine de yansımıştır (Zeller, 2018: 77)

1919 yılında Hesse, yalnız başına Tessin eyaletinde bulunan Montagnola'ya taşınmıştır. Buraya taşındığı ilk yılda Klein ve Wagner (1919) ve Klingsor'un Son Yazı (1920) romanlarını kaleme almıştır. Montagnola'da yalnız ama verimli zaman geçiren Hesse, burada yağlıboya ve karakalem çalışmaları yapmıştır. Daha sonra Hesse, Siddhartha (1922), Bozkırkurdu (1927), Narziss ve Goldmund (1931) gibi eserlerini yazmıştır. Hesse, 1923'te İsviçre vatandaşlığına geçmiş, ardından ikinci eşi Ruth Wenger ile evlenmiştir. Montagnola'da Casa Camuzzi evinde 12 yıl geçirdikten sonra, 1931'de Casa Rosa evine, daha sonra da Casa Hesse evine taşınmıştır. Casa Hesse evi kendisine ve üçüncü eşi olan Ninon Dolbin Ausländer' e arkadaşları Elsy ve Hans C. Bodmer tarafından, ömür boyu kalmaları için verilmiştir. Artık ellili yaşlarında olan Hermann Hesse, 1946 yılında Nobel ödülüne layık görülen "Boncuk Oyunu" adlı eserini 1943

yılında burada yazmıştır. Casa Hesse evinde sakin bir hayat sürmüş ve bu ev aralarında Thomas Mann, Bertolt Brecht ve Heinrich Wiegand gibi siyasi açıdan zulüm gören isimlerin temas noktası haline gelmiştir (bkz. <https://www.hermann-hesse.de/leben-undwerk/biografie/lebensstationen/#Montagnola>) (E.T. 01/12/2023). Ömrünün sonuna kadar burada kalan Hesse, 9 Ağustos 1962 yılında ölmüştür.

Hesse'nin eserlerinin içeriğini kendisini çözümleme ve çevresiyle hesaplaşma çabası oluşturur. Eserleri sanatsal bir itiraf niteliğindedir. Öyle ki yazar, edebi metinlerinde bilinçli bir tutumla kendi yaşantısından ve kendi ben'inden oluşan sınır içerisinde kalır. Zamanın ruhu ve zamanın düşünsel tavırları eserlerine yansır (Zeller, 2018: 8). Eserlerinde felsefe, psikoloji, edebiyat ve psikanaliz gibi yöntem ve disiplinlerin esintilerini görmek mümkündür. Birçok eserinde bireyin kimlik çatışması, özbenliğini bulmaya çalışması gibi olgular söz konusudur (Dönmez, 2010: 7).

2.2. Modernizm Hakkında

Modernizm, 19. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan ve 20. yüzyılın yarısına kadar uzanan bir zaman kesitidir (Çokay Nebioğlu, 2019: 1341). Tarihsel süreç gözlemlendiğinde Rönesans dönemine dayanan bir temeli olduğu ve 18. yüzyılda gelişen bilimsel ve düşünsel süreçlerle hız kazandığı varsayılır (Ecevit, 2018: 40).

Modernizm, Latince “modernus” kelimesinden gelir ve “yeni başlayan, şimdi” anlamlarına gelir. Modernizm toplumda yaşanan gelişmeler sonucu, aklın, rasyonalitenin ve insanın merkeze koyulduğu bir dönemdir. Rasyonalitenin dorukta olduğu modernizm döneminde akıl ve bilim, kendi görüşleri haricindeki düşünce ve eğilimleri dışlar, kendi öğretisi ve ilkelerini ortaya koymaya başlar. (Ecevit, 2018: 40).

Modern dönemde toplum, organik insan topluluğundan ziyade sanayileşmenin getirdiği yeni düzen ile endüstriyel insan topluluğu sıfatını kazanmıştır. Böylece toplumun zanaatkarlık veya toprak ile geçinen kısmı işçi sınıfına dönüşmüştür. Modernizmin ana faktörünün özgürlük söylemi olduğu düşünüldüğünde ise burada bir çatışma baş gösterir (Baloğlu, 2010: 19)

Avrupa’da özellikle Fransız devriminin ardından sanayide geline nokta ham madde ihtiyacı doğduğundan, sömürgecilik anlayışı doğmuş ve bu da krizlere, savaş eşliğine gelmesine sebebiyet vermiştir. Sömürgeciliğe maruz kalan kesimin yaşam kalitesi oldukça düşmüştür. Siyasi ve ekonomik refahı elinde bulunduran kesim modernizm

arayışında, aydınlanma, bilim adı altında; ekonomi, sömürgecilik gibi yollarla büyük iki dünya savaşına sebebiyet vermişlerdir. Yaşanan bu olumsuzluklar sebebiyle toplumlar kaosa sürüklenmiş ve bunalım içinde ciddi acılar çekmişlerdir. Bu bağlamda modernizm tarihin önemli dönüşümlerinden biri olduğu söylenebilir (Şimşek, 2017: 163, 164).

Modernizmin dünya savaşları öncesinde başlayan sanayileşme, şehirleşme süreçlerinin ve savaş sonrasında toplumun maruz kaldığı ruhsal ve maddi yıkımın bir sonucu olduğu söylenebilir. Değişen bilinç ve birey kavramının oluşması gibi psikolojik etmenler modernizmin ortaya çıkışında etkili olmuştur. 19. yüzyılda dini ve ahlaki inanç sarsılmıştır. Bununla birlikte sanat, edebiyat, müzik, mimari gibi sosyal ve beşeri bilimlerde gelenekselcilik anlayışı, çağa ayak uydurmadığı gerekçesi ile terkedilmiştir. Bu bağlamda modernizm umutsuzluk, inançsızlık ve tükenmişliğin görüldüğü bir arayış evresidir. Yıkılan değerlerin yerine yenisinin konulması ihtiyacı ve kaybedilen aidiyet duygusunun aranması bu arayışı betimleyici niteliktedir. Modernizmdeki belirsizlik bu arayıştan gelir (Çokay Nebioğlu, 2019: 1341).

2.2.1. Edebiyatta Modernizm

19. yüzyılda kilisenin halk üzerindeki etkisinin azalmasını, rasyonelleşme ve bilimselleşme süreçleri desteklemiştir. Toplum genelinde giderek yaygınlaşan bilimsel ve rasyonel nitelikteki dünya görüşü geleneksel ahlak ve değer yargılarının da değişmesine zemin hazırlamıştır. Böylelikle 20. yüzyılın başlarında toplumda aidiyet krizi diyebileceğimiz bir kırılma yaşanmış ve bununla birlikte güvensizlik duygusu da hakim olmuştur. Friedrich Nietzsche'nin "Dekadenz" yani "çöküş" adını verdiği bu kriz bazı yazarlar tarafından hastalık veya parçalanma olarak da adlandırılmıştır. Bahsedilen kırılmanın ardından sanat, müzik, mimari, günlük yaşam ve dil gibi alanların gözden geçirilmesini ve güncellenmesini gerektirmiştir (Arslan, 2016: 26, 27). Çünkü bariz şekilde değişen, dönüşen toplumun sosyal ve kültürel anlamdaki değişimlerini de göz önünde bulundurmak ve bunları karşılamak gerekir.

Modernizmde Nietzsche'nin de bahsettiği çöküş dönemi yaşandıktan sonra, modern öznenin düşünce biçiminden kültürüne kadar, algı şekilleri de değişmiştir. Bunun bir sonucu olarak, değişen öznenin bilinç düzeyi yeniden anlam kazanmıştır. Bahsedilen toplum bilinci, öznenin sadece rasyonalite ile var olduğu değil aynı zamanda duygu ve dürtülerinin de var olduğunu kabul ederek toplumda yer edinmiş bir bilinçtir (Arslan,

2016: 27). Connor’a göre modernizmde nesnel kabul edilen fikirlere olan inançtan uzaklaşılması ve ancak bireysel bilincin etkin olduğu bir dünya kavrayışı gerekmektedir. Ona göre modern edebi yazınların öznel olması modernizmi yansıtır, bu sayede sanatçı gerçeği dönüştürerek yaratıcı bir sorumluluk taşıyabilecektir (Akt. Güçlü Avcıoğlu, 2015: 41).

Kazanılan yeni bilinç ve düzenin yansımaları, özellikle Alman edebiyatında Franz Kafka (1883-1924), Thomas Mann (1875-1955) gibi birçok yazarın kaleme aldığı eserlerde görmek mümkündür. Modern edebiyat toplumsal realiteye karşın bir sanat akımı olarak ortaya çıkmış ve edebi eserlerde karakterlerin iç dünyasını, ifade edilmemiş düşüncelerini, bilinçdışını ve burada yatan örtülü arzularını okuyucuya yansıtmaya çalışmıştır. Modernist edebiyat yazınlarında, metinlerin vurgusu sosyal bilinçli analizler ve dış gerçekliklerle arasına mesafe koymuş, psikolojik öğeler barındıran, daha derin anlamlar taşıyan bir anlatım tarzına dönüşmüştür. 19. ve 20. yüzyılda çoğu modernist yazar, yaşanan savaşların öncesi ve sonrasında modern insanın yalnızlığını, yabancılaşmasını, uğradığı psikolojik yıkımı, kimlik çatışmasını ve savaşların modern özne üzerindeki yıkıcılığını ele almışlardır. Yazınlarda işlenen bu temaların yanı sıra modernist yazarlar, çok katmanlı karakterler yaratarak belirsiz kişilikler ve nevrotik denilebilecek rahatsız psikolojileri işleme imkanı elde etmişlerdir (Sümbül, 2013: 1401, 1402).

19. yüzyılın ikinci yarısında Freud’un bilinçdışını keşfetmesiyle beraber psikoloji bilimsel bir disiplin olarak kabul edilmeye başlanmış ve edebi yazınlarda da kendini göstermiştir. Freud’un temellerini atarak kuramsallaştırdığı psikanaliz tekniği, modern bireyin özüne inebilen, çığır açıcı bir teknik olmuştur. Modern dönemin yazarları da, Freudyen teknikleri kapsamlı bir şekilde okudukları söylenebilir. Çünkü eserlerinde insan ruhunun derinliklerine inerek, anlamlı ve derinlikli içerikler üretmişlerdir (Sümbül, 2013: 1402). Freud’un yanı sıra Jung’un da psikoloji alanına sundukları ile düşsel arketipler, simgeler yoluyla edebi yazınlarda farklı bir geçeklik alanı kurulmuştur. Somut gerçekliklerden, maddeden ayrılmış ve bu sayede dünya parçalara bölünerek anlatılmıştır (Güçlü Avcıoğlu, 2015: 44).

Psikoloji kavramının toplum nezdinde yaygınlaşması sebebiyle edebi eserler çok boyutluluk kazanmışlardır. Böylelikle daha önce edebi yazınların kurgusuna dâhil olmayan birçok öğeye yer vermeye başlanmıştır. Modern öznenin kendini hem anlama

hem de aynı hızla dönüştürme çabası bir buhrana yol açmıştır denilebilir. Bu durumu dönemin edebi eserlerinde ve psikoloji biliminin geliştirdiği yeni yaklaşımlarda gözlemlemek mümkündür. Oluşan bu karmaşanın içinde dönemin yazarları, yaşadıkları toplumu dışardan gözlemleyen ve aynı zamanda yaşadıkları süreci hem anlayıp hem de anlatan bireyler olarak, insanın iç dünyasına ışık tutmuş ve modern düşünce döneminin dönüşümünü aktarmışlardır (Arslan ve Yürüklü, 2020: 167, 168)

Modern romanda işlenen temaların içeriği ve yapısı dışında, romanların estetik biçim ve tekniklerine de değinmek yerinde olacaktır.

Özellikle 20. yüzyıl roman estetiği dış dünyayı doğrudan yansıtmak yerine, dış dünyanın gerçekliğini iç dünya ile harmanlayarak onu yeni bir dünya olarak kurgular. Bu sayede içinde yaşanılan ve görünen dünya yabancılaştırılarak anlatılabilir ve olayların art arda anlatıldığı mimetik (taklit) öykülemekten tamamen farklı bir öyküleme biçimi kullanılmış olur (Ecevit, 2018: 36).

20. yüzyılın modernist yazarları, gerçeklikle örtüşme zorunluluğundan kopmuşlardır. Bunu, romanı yeniden kurarak, parçalayarak ve biçimlendirerek yaparlar. İç ve dış dünyanın sınırlarını bilinçakımı ve geriye dönüş teknikleri ile ortadan kaldırmışlardır (Baloğlu, 2010: 20). Modern romanda zamanı kurgulamak önemli sorunlardan biridir. Çünkü insan zihnindeki zaman kavramı çizgisel akmaz, onun yerine hem bilinçte hem de bilinçdışında zaman sıçramaları mümkündür. İnsan bilincinde geçmişe dönük fikir, anı ve düşler, geleceğe dönük planlar ve bulunulan an içinde dış dünyadan algılanan olaylar aynı anda var olur. Dolayısıyla bu durum kurgusal anlamda zorluk yaratır. Kurgusal zorluğu aşmak için ortaya çıkan tekniklerden biri de bilinçakımı tekniğidir. Bu sayede roman kişisi iç dünyasında, zamandan zaman atlayabilir ve hiçbir determinist, dilbilgisel kısıtlamaya maruz kalmadan özgürce dolaşma imkanı bulur (Ecevit, 2018: 43).

Modern yazınlarda ilahi bakış açılı üçüncü tekil şahıs anlatım biçimi kullanılmaz. Çünkü birey kendi özünü, iç dünyasını bile tam olarak bilemiyorken, ilahi bakış açısının verdiği her şeye hâkim olma düşüncesi pek inandırıcı değildir. Bunun yanı sıra, anlatıcının kurguyu kimin bakış açısıyla anlattığı tam olarak bilinemeyeceğinden, yazarın tarafsız olup olmadığı da sorgulanabilir durumdadır. Bu nedenle modernist yazarlar, olayları üçüncü tekil şahıs açısından anlatmak yerine, karakterlerin bakış açılarından olayları anlatabilecekleri yeni anlatım şekillerine yönelim göstermişlerdir.

Bu yeni anlatım şekillerinden en çok tercih edilenler ise serbest dolaylı anlatım ve iç monologlardır. Böylelikle bireyin iç dünyası yansıtılabilir ve bu da yine bilinçakımı tekniği ile mümkündür. Kullanılan bu tekniklerle bireyin iç dünyasına doğrudan ulaşılabilir. Dolayısıyla modern romanda bireyin iç dünyasından dış dünyaya uzanan bir yol vardır. Yine modern romanda durum tasvirlerinden çok, bireyin olan durumu nasıl algıladığı önemlidir ve durumlar yerine düşünceler romana hakimdir (Çokay Nebioğlu, 2019: 1342).

Modernist romanda geleneksel romanın aksine, olayların art arda sıralanmasından vazgeçildiğinden, yazın içerisinde ayrı ayrı okunabilen, anlamlı metin grupları bulunur. Bunlar montaj tekniği ile birleştirilir. Grotesk yapı, yabancı, fantastik ve absurd bir düşün mantığı gerçekleri dışa vurmak için kullanılır. Dolayısıyla modernist yazar için romanı yazmak değil, romanın kurgusu, kullandığı teknikler ve gerçekliği ifade edebileceği başka türlü yöntem ve yollar ön plana çıkmıştır (Baloğlu, 2010: 20).

Modern romanlarda yalnızca bir anlam odağı bulunmaz. Yazarlar genellikle anlamı veya gerçekliği böler, gizler. Bunu yaparken yazarın kullandığı ilk tekniklerden biri eğretilerdir. Yazar anlamı doğrudan vermektense onu benzer veya ilişkili başka bir anlamla bütünleştirerek okuyucuya sunar. Eğretiler türlerinden biri olan alegori ise modern romanlarda sıkça kullanılır. Soyut bir kavramın somutlaştırılmasını sağlayan başka bir sözcükle yer değiştirmesi sonucu alegori oluşturulur. Alegorik yapının altında yatan anlam o kadar da karmaşık değildir ve anlamı bulması kolaydır (Ecevit, 2018: 50).

Modern edebiyata genel olarak bakıldığında, modern insanın yalnızlığı, bireysellik, buhranlar, özgürlük gibi temalar ve psikolojik olgular gözlemlendiği söylenebilir. Bunları aktarırken yazarların kullandığı tekniklerin, geleneksel roman tarzından ayrılarak daha öznel ve özgürlükçü bir tavır sergilediği düşünülebilir.

2.3. Bozkırkurdu Adlı Eser ve Olay Örgüsü

Hermann Hesse'nin önceleri tek bölümler halinde yayımladığı ve daha sonra 1927 yılı Haziran ayında kitap olarak yayımlanan eseri Bozkırkurdu büyük yankı uyandırmıştır. Eser bazı edebiyat çevrelerinde yadsınmış, bazı çevrelerde ise büyük hayranlık uyandırmıştır (Zeller, 2018: 106).

Bir bunalım kitabı olarak adından söz ettiren Bozkırkurdu, şiirlerden oluşan Günlük Parçası olarak da nitelendirilir. Hesse'nin çeşitli mektuplarında söylediği “Kendimi duysal’dan daha çok ruhsal’a yakın gördüm hep” (Zeller, 2018: 103) ve Bozkırkurdu’nu yazmadan hemen önce “... iç dünyama yönelip kendimi gözlemlemeye koyuldum.” (Zeller, 2018: 100) sözlerine bakıldığında, yazarın içsel bir yolculuk halinde olduğu ve bu yolculuğu eserine de yansıttığı söylenebilir.

Yazar Hesse'nin doğruluk istemi, kendi benliğini ve yaşamını sürdürdüğü dönemi yeniden gözden geçirmesine vesile olmuştur. Modern uygarlık ve rasyonelleşen teknoloji onu büyük acılara sürüklemiştir. Bulunduğu bu ruh hali içerisinde yazdığı romanı Bozkırkurdu’nun adeta yazarın kendisini yansıtan bir portre niteliğinde olduğu söylenebilir. Eserin başkahramanı Harry Haller’in yaşadıkları, başlarda 50 yaşlarında bir adamın bunalımına benzer. Harry Haller yani Bozkırkurdu karakteri aslında yazarın da dahil olduğu kuşağın yaşadığı bunalımı, rahatsızlığı yansıtır. Bozkırkurdu, Hesse’nin deyimiyle cehennem içinde bir yürüyüşü öyküleyen bir romandır (Zeller, 2018: 104, 105).

Roman “Yayıncının Önsözü”(Hesse, 2016: 5) adlı bölüm ile başlar. Bölümüne adını veren yayıncı, Bozkırkurdu adlı karakter hakkında bilgi verir, ona dair anılarını ve kendi görüşlerini aktarır. Bu notlara göre, Harry Haller 50’li yaşlarında, nereden geldiği bilinmeyen, kendini Bozkırkurdu olarak tanımlayan bir adamdır. Haller, neresi olduğu belirtilmeyen bir şehre taşınır ve burada yaşamak üzere kendine iki oda tutar. Yayıncının teyzesi bu evin sahibidir ki yayıncı bu akrabalık sayesinde Bozkırkurdu hakkında bilgi edinebilmiştir.

Bozkırkurdu sanki yabancı bir dünyadan gelmiş gibidir. Temiz ve düzgün giyinen, çok da boylu boslu olmamasına karşın duruşu ve yürüyüşü sayesinde öyleymiş gibi görünen fiziki bir yapıya sahiptir. Entelektüel, nazik, içtenlikli, adeta yüzünden zekâ akan bir karaktere sahiptir Bozkırkurdu. Yayıncının merakına yenik düşüp Bozkırkurdu’nun odasını karıştırarak vardığı sonuca göre, Bozkırkurdu her ne kadar düşünsel ilgilere sahip olsa da disiplinsiz ve aylak bir yaşam sürmektedir.

Bozkırkurdu kaldığı evden ayrılmadan önce, orada yaşadığı süre boyunca aldığı notlardan oluşan manüskriyi adı bilinmeyen yayıncıya verir ve dilediği gibi kullanabileceğini söyler. Bunun üzerine ikinci bölüm olan “Harry Haller’in Notları” (Hesse, 2016: 24) adlı bölüm başlar. Bozkırkurdu’na ait notları içeren bu bölüm

“Yalnızca kaçıklar için” (Hesse, 2016: 24) başlığı ile verilir. Burada ana karakter Bozkırkurdu’nun günlük yaşamı, hayata karşı düşünceleri, fikirleri kendi ağzından okuyucuya aktarılır.

Harry Haller tatminsiz olarak geçirdiği bir günün doyumsuzluğunu gidermek için şarap içmek üzere “Çelik Miğfer” isimli meyhaneye doğru yola çıkar. Karanlık ve sisli yollarda, zihnindeki türlü derin düşüncelerle yürümektedir. Issız ve eski semtin sokaklarında birden gözüne bir taş duvar ilişir. Bu duvarda daha önce fark etmediği bir kapı olduğunu görür. Kapının üzerinde “Sihirli Tiyatro, Herkes giremez, – herkes için değil” (Hesse, 2016: 31) yazıyordu. Kapıyı zorlasa da açamaz ve tam vazgeçtiği sırada rengarenk ışıklarla asfalta yansıyan “Yal-nız-ca – ka-çık-lar – için!” (Hesse, 2016: 31) yazısını görür. Fakat tüm bunlar kaybolur ve Haller meyhaneye doğru yoluna devam eder.

25 yıl önce de geldiği anlaşılan bu meyhanede Haller şarabını içip yine zihnindeki derin düşüncelerle etrafındaki insanları izler. Meyhaneden çıktıktan sonra yolda, elinde bir sandık ve omuzunda bir pankart taşıyan bir adama rastlar. Bu pankartta, daha önce taş duvarda yer alan kapının üzerinde yazdığı gibi “Sihirli Tiyatro” (Hesse, 2016: 38) yazıyordu. Adamı durdurup bir şeyler satın almak istediğini söyler ve bunun üzerinde panayır satıcısı olduğu düşünülen adam Haller’e bir kitapçık verir. Haller eve döner ve incelediği kitapçığın üzerinde “Bozkırkurdu üzerine inceleme. Herkes için değil” (Hesse, 2016: 39) yazdığını görünce daha da dikkatini çeker. Böylelikle romanın içerisinde kurguya dâhil edilmiş, bir başlık altında sunulan “Bozkırkurdu Üzerine İnceleme” (Hesse, 2016: 40) adlı bölüm başlar.

İnceleme, Bozkırkurdu’nun insan ve kurt olmak üzere iki farklı kişiliği olduğunu tartışan cümleler ile başlar. Hayatından ve kendisinden memnunluk duymayan Bozkırkurdu oldukça zekidir. Birbirinden hiç de hoşlanmayan iki karakteri ruhunda barındıran Harry, kimi zaman kurt gibi kimi zaman insan duygularına sahiptir. Harry insan gibi yaşadığında kurt onu yargılar, kurt gibi yaşadığında ise insan yönü onu yargılar.

İncelemenin ilerleyen bölümlerinde Bozkırkurdu Harry’nin yalnızlık, memnuniyetsizlik, güçsüzlük gibi özelliklerinden bahsedilir. Bunlara ek olarak Harry’nin intihar düşüncelerine, burjuva sınıfı ile olan kavgasına, ölümsüzler arasında olan Mozart’a olan hayranlığına yer verilir.

İnceleme bölümü, Harry'nin “ ... kurt özelliği taşımayan korkak, maymunsu, budalaca ve küçük ne çok şey varsa “insan” kapsamına; üzerlerinde henüz egemenlik kurmadığı güçlü ve soylu şeyleri de “kurt” kapsamına” (Hesse, 2016: 62) aldığı şeklindeki analiz ile, intihar edip etmediği bilinmeden, onu kendi yoluna uğurlayarak sonlanır. Bu bölümden sonra Harry Haller'in notlarından aktarılan kısma geri dönülür.

Bozkırkurdu Harry, incelemenin olduğu kitapçığı aldığı adamı birkaç gün sonra bir cenazede tekrar görür. Harry adama o gün bir gösteri olup olmadığı sorar ve bunun üzerine adam Bozkırkurdu'na “Kara Kartal meyhanesine” (Hesse, 2016: 70) gitmesini söyler. Bu olaydan birkaç gün sonra daha önce de karşılaştığı, sohbet ettiği bir profesörün daveti üzerine yemeğe gider ve buradan tatminsiz bir şekilde ayrılır.

Profesörün evinden içindeki kurdun zaferiyle ayrılan Bozkırkurdu, zihninde intihar ve çekip gitme gibi düşüncelerle boğuşarak ilerlediği yol üzerinde çeşitli yerlere uğrayarak konyak ve şarap gibi içkiler içer. Daha sonra kendisini yüksek dans müziğinin çaldığı bir meyhanede bulur ki burası Kara Kartal meyhanesidir. Bu meyhanede Hermine isimli bir kız ile tanışır.

Hermine ile arkadaş olan Harry, onunla vakit geçirmeye başlar ve Hermine, Harry'e dans etmeyi öğretir ve daha birçok şey öğretecektir. Hermine, ruhsal rehber niteliği taşıyan bir karakterdir. Daha sonra Hermine sayesinde tanıştığı Pablo ve Maria ile küçük bir çevre edinir. Bozkırkurdu Harry, Maria ile aşk ilişkisi yaşar. Pablo'nun verdiği uyuşturucu ve keyif verici maddeleri kullanır. Bu maddeler eşliğinde çeşitli vizyonlar görür, Maria ile birlikte çeşitli deneyimler yaşar.

Hermine, Bozkırkurdu'nu bir maskeli baloya davet eder bu balo “Globus salonlarında düzenlenen en seçkin balo” (Hesse, 2016: 141) olma özelliğini taşır. Balo günü geldiğinde Harry, salona erken gider ve arkadaşlarını beklemeye koyulur. Yaklaşık bir saat boyunca arkadaşlarını arayıp bulamadıktan sonra geri dönmeye niyetlenerek paltosunu almak için gittiği vestiyerde “... sırtında kırmızı-sarı bir kostümle şeytan kılığına girmiş ufak tefek biri” (Hesse, 2016: 157) ile karşılaşır. Bu kişi Harry'e üzerinde küçük harflerle yazılmış bir notun olduğu, yuvarlak bir karton parçası verir. Not şu şekildedir;

“Bu gece saat dörtten başlayarak sihirli tiyatro

-yalnızca kaçıklar için-

Giriş ücreti: Akıl.

Herkes için değil. Hermine cehennemde.” (Hesse, 2016: 157)

Bu notu gördükten sonra baloda kalmaya karar veren Harry, arkadaşları Hermine, Maria ve Pablo ile baloda uzunca vakit geçirir. Dans ve eğlenceden sonra Maria ayrılır. Daha sonra Pablo, Hermine ve Harry’i yalnızca kaçıklar için olan ve küçük bir eğence olarak nitelendirdiği sihirli tiyatrosuna davet eder. Fakat bu eğlence başlamadan önce dinlenmek için Pablo küçük bir hazırlık yapar. Pablo arkadaşlarına egzotik bir kutudan çıkardığı sigaraları ve renkli bir şişe içinde bulunana sıvıyı kattığı içkileri ikram eder. Harry bunları içtikten sonra rahatlar ve hoş bir hava içine girer. Bir sonraki aşamada Pablo, sihirli tiyatroya girmeden önce Harry’e küçük bir ayna uzatır ve aynada gördüğü kişiliği bırakmasını ister. Tiyatrodan çıktıktan sonra başka bir kişilik edinecektir çünkü. Harry aynada kendisini yani Harry Haller’i görür ve Harry Haller’in içinde de Bozkırkurdu’nu görür.

Pablo tiyatrosu hakkında Harry’e şu sözleri söyler;

“Benim küçük tiyatronun dilediğiniz kadar çok loca kapısı vardır, on, yüz, hatta bin kapı. Her kapının ardında da o anda aradığınız şey sizi bekler. Hoş bir hayal galerisidir, sevgili dostum Harry, ama şu andaki durumunuzla bu galeri içinden geçmeniz bir işe yaramayacak, kişiliğim diye nitelemeye alıştığınız şey sizi engelleyecek, gözlerinizi kamaştıracaktır.” (Hesse, 2016: 169).

Bu sözler eşliğinde sihirli tiyatroya girmek üzere olan Harry, içeride “adet gereği küçük bir yalancı intiharı” (Hesse, 2016: 170) gerçekleştirecektir. Daha sonra Pablo, Harry’e cebinden çıkardığı küçük aynayı yeniden gösterir. Harry aynaya baktığında kurt ile bütünleşmiş olan Harry’i görür ve onu yok etmekten üzüntü duymayacaktır. Aynaya bakmaya devam ettiği sırada Harry içerisinde bir sarsıntı hisseder, bu sarsıntı özlem, pişmanlık gibi bir şeydir. İçerisinde hissettiği sıkıntı yerini hafifliğe ve şaşkınlığa bırakır. Tüm bu duygular eşliğinde neşe ve gülme arzusu hisseden Harry, bu şekilde içerisindeki Bozkırkurdu Harry’i yok eder.

Pablo daha sonra Harry’i büyük bir duvar aynasına çevirir. Harry bu dev aynada bildiği, tanıdığı Harry’i görür. Tanıdığı Harry keyiflidir ve yüzü gülüyordur. Fakat o esnada aynadaki Harry yok olur ve içerisinden başka bir kişi çıkar, ardından başka bir kişi daha... Bu şekilde on hatta yirmi Harry dev aynanın yüzündedir. Her biri farklı yaş grubunda olan aynadaki Harry’ler, koşturup, oynayıp zıplıyorlardır. İçlerinden genç ve şık giyimli olan bir tanesi Pablo’nun göğsüne sığar, ona sarılır ve Pablo ile birlikte oradan giderler. Ayna içerisinde 16 – 17 yaşlarında olan, sevimli görünen bir tanesi, kendisini aynadan dışarı atar ve koridorda bulunan kapıların üzerindeki yazıları

okuyarak bir tanesi önünde durur. Harry onu takip eder ve kapının üzerinde “Bütün kızlar senindir! Delikten atılacak para: Bir Mark” (Hesse, 2016: 172) yazıyordu. Genç Harry kapının deliğinden içeri zıplar ve kaybolur.

Pablo’nun gittiğini fark eden Harry’nin sihirli tiyatro deneyimi bu şekilde başlar ve tek başına bu deneyime devam etmek durumundadır. Koridorda dolaşarak kapı üzerlerindeki yazıları okur ve kendisine çekici gelenlerden içeri girer. İlk olarak üzerinde “Haydi neşeli ava! Otomobil avlamaya” (Hesse, 2016: 172) yazan kapıdan içeri girer. İçeride bir savaş ortamı vardır, yollarda gezinen zırhlı araçlar insanları avlıyordur. Daha sonra üzerinde “Kişiliğin kurulmasına rehberlik, Başarı garanti edilir” (Hesse, 2016: 183) yazılı kapıdan içeri girer, içeride loş ve sessiz bir oda ortamı vardır. Odada Pablo’ya benzeyen yerde bağdaş kurarak oturmuş bir adam görür. Adam satranç oyuncusudur. Satranç taşları ile Harry’nin ben’inin parçalarını yeniden, farklı kişiliğe ve rollere büründürerek ona yaşama sanatını öğretir.

Sırada “Bozkıkurdu’nun terbiye mucizesi” (Hesse, 2016: 186) adlı kapı vardır. İçeride bir kurt ve onun terbiyecisi yer almaktadır. Panayırda insanlara gösteri yaparlar. Kurt ve insan, rollerini yer yer değiştirerek birbirini terbiye ederler. Kurt ona verilen küçük hayvanları yediği sırada Harry gördüğü kandan rahatsız olur ve bu tiyatrodan da çıkar. Daha sonra Harry koridorda dolanır ve aklına “Bütün kızlar senindir” (Hesse, 2016: 189) yazılı kapı gelir. Bu kapıdan içeri giren Harry 15-16 yaşlarındaki genç haline bürünür. Gençliğinde sevdiği ne kadar kız varsa onları yeniden sever, onlarla yaşayamadıklarını yaşar ve kaybetmesi gerekenleri kaybeder. Burada Bozkıkurdu kişiliğinden sıyrılarak, sevgi dolu kişiliğini özgürce yaşatmaya çalışır.

Harry, bir sonraki kapı olan “Sevgi için nasıl öldürülür” (Hesse, 2016: 195) adlı kapıdan içeri girer. Hermine ile restoranda geçirdiği vakitlere dair bir anı canlanır zihninde. Bu anıda Hermine’nin isteği, Harry’nin elinden ölümü tatmak için onu kendisine âşık etmektir. Bunu yapmak istemeyen Harry, satranç oyuncusu adamın verdiği taşlarla yeniden rollendirme yaparak bu durumdan kurtulmayı planlar ve elini cebine atar fakat eline satranç taşları yerine bir bıçak geçer. Ardından Hermine kaybolur.

Harry, dev aynanın önünde dikilmiş kendisiyle ölümü beklediği hakkında konuşurken güzel ve korkunç bir müzik yankılanır. Bu esnada gençliğin Tanrısı, sevgi ve hayranlık duyduğu Mozart gelir. Mozart ile müzik ve kendisinin yazdığı kitaplar hakkında konuşur. Daha sonra Mozart da kaybolur.

Harry koridorda dolaşmaya devam eder. Adı bilinmeyen bir kapıdan içeri girer, sade ve güzel bir manzara içerisinde Pablo ve Hermine’yi görür. Yerde halının üzerinde çıplak şekilde yatanlardır. Harry, Hermine’nin göğsünün altında bir morluk görür ve daha önce cebinde bulduğu bıçağı bu morluktan içeri sokar. Hermine’den kanlar süzülüyordur. Harry, Hermine’nin hareketsiz kalışını, gözlerinin kapanışını seyrederken, yerde yatan Pablo uyanır, gülümser ve Hermine’nin üzerini örterek odadan çıkar.

Hermine’nin cesediyle baş başa kalan Harry, onu izleyerek düşüncelere daldığı sırada içeri Mozart girer. Mozart odada bulunan radyoyu açar ve Harry’i acımasızca eleştirir. Hermine’yi öldürdüğü için savcıya gidip kendisini mahkemeye teslim etmesini ve başının vücudundan ayrılmasını beklemesini söyler. O esnada Harry’nin gözleri önünde bir yazı parıldar “Harry’nin idamı” (Hesse, 2016: 207). Mozart’ın dediklerini yani idamı kabul eden Harry ölmeye hazır bir şekilde, savcı ve birkaç adamın bulunduğu avluda, giyotin önünde idamı bekler. Bu esnada savcı bir belge çıkarır ve okumaya başlar; “Baylar, karşınızda Harry Haller duruyor; kendisi, bizim sihirli tiyatromuzu bile bile kötüye kullandığı için yargılanıp suçlu bulunmuştur.” (Hesse, 2016: 207). Savcı Harry’e, hayal galerisi olan sihirli tiyatroyu gerçekle karıştırıp hayali bir kızı yani Hermine’yi öldürdüğü için; tiyatroyu, intihar aracı olarak kullandığı ve bu davranışıyla da mizahtan yoksun bir davranış sergilediği için, on iki saat tiyatroya giriş yasağı ve alay edilme cezası verir.

Harry mahkemede onunla alay eden adamların korkunç kahkahalarından sonra kendine geldiğinde yanında yeniden Mozart’ı görür. Mozart ona oldukça yeteneksiz olduğunu, gülmesini öğrenmesi gerektiğini söyler. Buna ek olarak “Yaşamın lanet olası radyo müziğini dinlemesini, onun altında saklı ruhu ululamasını öğrenecek, ondaki zımbırtıya gülmesini öğreneceksiniz.” (Hesse, 2016: 208) der. Harry bunları dinlerken Mozart’ın cebinden sigara çıkarıp ona uzatmasıyla farkeder ki karşısındaki Mozart değil, arkadaşı Pablo’dur. Harry irkilir ve arkadaşı Pablo’ya nerede olduklarını sorar ve sihirli tiyatrodaki olduklarını öğrenir. Pablo, Harry’e neler yaşadığını anlatır ve dilerse sihirli tiyatroya yeniden gelebileceğini söyleyerek, oyun figürüne dönüşen Hermine’yi alır ve orayı terk eder.

Harry, yaşadığı benzersiz deneyim sonucunda Mozart’ı, ölümsüzleri, Pablo’yu anlamıştır artık. Şok geçirmiştir ve oyunun amacını öğrenmiştir. Bir gün gülmesini

öğreneceğini biliyordur, ruhundaki cehennem içinden tekrar tekrar geçip gitmeye hazırdır.

2.3.1. Hermann Hesse'nin Bozkırkurdu Adlı Eserinde Modernizm Etkileri

Yazar Hermann Hesse'nin 1927 yılında yayımlanan kitabı “Bozkırkurdu” tam da iki dünya savaşının ortasında kalan zaman diliminde kaleme alınmıştır. Yazar, modern dünyanın yıkıcı ve yorucu etkisiyle mücadele edebilmek için kişinin kendi benliği ile yeterli olabilmesi gerektiğine inanır (Cindir, 2023: 141). Bireyin benliğini bulabilmesi iç dünyadan başlayan bir yolculuk olduğundan “Bozkırkurdu” adlı eserde psikolojik öğeler yoğunluk bulur.

Modern eserlerde gözlemlenen alegorik yani simgesel anlatım tarzının “Bozkırkurdu” adlı eserin temel yapı taşı olduğu söylenebilir. Harry Haller isimli karakterin diğer ismi Bozkırkurdu hem romana ismini vermiş hem de alegorik bir anlatım biçimi olarak kullanılmıştır. Kurt alegorisi üzerine kurulan eserde, kurt sembolü ile karakterin iç çatışmaları, ben'in yapılandırılması, yalnızlığı ve yabancılığı üzerinden okuyucuya aktarıldığı söylenebilir (Cindir, 2023: 142). Kurt sembolü incelendiğinde verilmek istenen anlamların yalnızlık, özgürlük, savaş ve akıl olduğu söylenebilir.

Modern dönem yazın tekniklerinden biri olan montaj tekniği eserde kullanılmıştır. Roman üç farklı bölümden oluşur ve bu bölümlerin her biri hem kendi başına okunduğunda anlamlı olduğu hem de romanın geneline bakıldığında anlamına derinlik kattığı söylenebilir. Montaj tekniği ile birleştirilen bu bölümler grotesk ve fantastik bir yapıyı okuyucuya sunar. Özellikle sihirli tiyatronun anlatıldığı kısımda gerçekleşen olay dizisi hem grotesk hem de fantastik yapının görülebileceği bir bölümdür.

Modern yazınlarda ilahi bakış açısı kullanılmaz bunun yerine karakterlerin gözünden olaylar anlatılır. Kahraman bakış açısı kullanılan roman, kurgunun karakterin gözünden anlatıldığı bir yapıdadır. İç monologlarla donatılmış yapıtta bilinçakımı tekniği görülür. Eser düşüncelerin belli bir sırası olmadan ilerler. Modernizm döneminde çoğu yazarın Freudyen teorileri kapsamlı şekilde takip ettikleri göz önünde bulundurulduğunda, eserde bilinçli olarak psikanalitik değerlerin kullanıldığı düşünülebilir. Buna ek olarak eserde geçen “... Bozkırkurdu'nun ruhunu incelersek, yüksek bireyselleşme düzeyinin onu burjuvazi dışı bir insana dönüştürdüğünü görürüz; çünkü hayli yüksek düzeye çıkarılmış bireyselleşme, ben'in karşısında yer alır, onu yeniden yok etmeye yönelir.”

(Hesse, 2016: 51) cümlesinde, bireyselleşmenin önemi ve gücü vurgulanır. Modernizmde bireysellik teması sıklıkla işlenen motiflerdendir. Bu bağlamda yukarıdaki cümlelerin, bir modern dönem eserinde işlenmiş psikolojik çağrışımlarda bulunan derinlikli bir cümle olduğu söylenebilir.

Eserde bir diğer önemli modern dönem göstergesi ise toplum eleştirisidir. Bozkırkurdu'nun incelendiği bölümde geçen “Burjuvazi içinde her zaman yığınla güçlü ve yabancı insan yaşar” (Hesse, 2016: 51) cümlesi adeta toplumun ve yabancılaşmanın, gücü elinde bulunduranların eleştirisi niteliğindedir.

2.4. Bozkırkurdu Adlı Eserin Psikanalitik İncelemesi

Hermann Hesse'nin 1927 yılında yayımlanan eseri “Bozkırkurdu” bireyselleşme vurgusu, iç dünya analizi, kimlik çatışması ve arayışı gibi kavramların ağır bastığı bir eserdir. Yazarın hayatıyla örtüşen bulgular dikkat çekmektedir. Birçok otobiyografik ögenin yer aldığı eser, yazarın hayatına ışık tutmasının yanı sıra, dönemin ruhunu da yansıtır. Bu otobiyografik özelliklere bakıldığında, bulgular aşağıdaki gibidir:

- Hermann Hesse eseri “Bozkırkurdu”nu ellili yaşlarında yayımlamıştır. Eserde bulunan ana karakter Harry Haller, ellili yaşlarındadır.
- Hesse'nin gençlik bunalımları yaşadığı sırada intihar girişimi olmuştur. Karakter Harry ise usturayı boğazına dayamayı birçok kez düşünmüş bir kimsedir. Eserde intihar edip etmediği bilinmez fakat çok kez intihar vurgusu yapılır.
- Yazar boşanma deneyimi olan ve üç evlilik yaşamış birisidir. Eserde geçen “Karım yok, boşandık. Bir sevgilim var ama, burada oturmuyor, çok sık görmüyorum kendisini, pek anlaşıyoruz.” (Hesse, 2016: 86) cümlesinde görüldüğü üzere ana karakter Harry'de boşanmış ve ilişkisi olan bir kimsedir.
- Ana karakter Harry Haller ve yazarın ismi Hermann Hesse benzerlik göstermektedir. Karakter ismi H.H olacak şekilde tasarlanmıştır.
- Eserde bir başka karakter olarak karşımıza çıkan Hermine, ana karakter Harry Haller'in ruhsal rehberi niteliğindedir. Yine Hermine ismi de yazarın ismine benzerlik göstermektedir. Bunun yanı sıra romanda geçen bir sahnede Harry Haller, çocukluk arkadaşı Hermann'ı gördüğünü sanır. Yazarın kendi ismini burada bilinçli şekilde kullandığı söylenebilir. Eserlerinde iç dünyası sınırları içinde kalan Hesse, burada ortaya koyduğu kurgu ile içsel çatışmalarını ve kimlik karmaşasını, kendi öz

kimliğinin yansımaları olduğunu düşündüğümüz benzer isimdeki karakterlerle vermiş olabilir.

- Hesse'nin Yunan mitolojisine ilgi duyduğu bilinmektedir. Eserde Yunanca ve Latince vurgusu yapılmıştır.
- Yazar, özellikle kitabevinde çalıştığı yıllarda birçok yazar ve sanatçının yanı sıra Goethe'ye ilgi duymuştur ve yazınlarını takip etmiştir. Eserde Goethe'ye atıfta bulunulmuş ve ölümsüzler arasında olduğu belirtilen Mozart anılmıştır.
- Hesse savaş karşıtı tutumuyla öne çıkmış hatta bu tutumu yüzünden hainlikle suçlanmıştır. Eserde geçen "Savaş sırasında savaş karşıtı bir tutum takınmışım, savaştan sonra da fırsat düştükçe herkesi soğukkanlılığa, sabra, insanlığa ve özeleştiriyeye davet etmiş, her geçen gün daha güçlenip daha saçma ve azgın niteliğe bürünen şovenist kışkırtıcılığa karşı çıkmışım." (Hesse, 2018: 111) cümlesinde görüldüğü üzere, Hesse'nin şovenizme ve savaşa olan karşıtlığı, barış yanlılığı açıkça verilmiştir.

Yazar ve karakterlerin ortak veya benzer özellikleri yukarıda bahsedildiği şekilde ortaya koyulmuştur. İncelememize karakter analiziyle devam edilecektir.

Harry Haller adlı karakter kendisini Bozkırkurdu ismi ile tanımlar. Karakterin içinde yaşadığı çift karakter bir kimlik bunalımına işaret edebilir. Çatışma içinde olan bu iki karakter eserde şöyle tasvir edilir;

"Diyelim ki insan kimliğinde Harry'nin parlak bir düşünce geldi aklına ya da gönlünde ince ve soylu bir duygu uyandı ya da iyi bir iş yapacak oldu, içindeki kurt hemen dişlerini gösterip sırtıyor, onun sergilediği soylu tiyatrunun bir bozkır hayvanında yani bir kurtta ne kadar gülünç kaçtığını acı acı alay ederek belirtiyordu; kurt dediğin kendisine neyin yaraşacağını yüreğinde çok iyi hissedirdi çünkü" (Hesse, 2016: 41)

Harry, kurt gibi yaşamak istediğinde de Harry'nin insan tarafı kurdu aşağılayıp onun doğasına laf eder. Görülen odur ki, Harry sahip olduğu iki kimliği de tam anlamıyla yansıtamamakta, dahası onları sahiplenememektedir. Bu kişilik bölünmesi durumu karakterin nevrotik bir yapıya sahip olduğunu düşündürülebilir. Nevrotik bireylerin utangaç, olumsuz duygu ve düşüncelere eğilimli, kendinden şüphe duyan ve sorgulayan özelliklere sahip oldukları düşünüldüğünde, Harry'nin nevrotik yapıya sahip olduğu sonucuna varılabilir. Ayrıca Harry'nin "Çektiğim acının, ruhsal rahatsızlığımın, büyülenmişliğimin, nevrozumun nedeni ve koşullarına ilişkin en akıllıca ve en anlayışlı

açıklamaları yapabilirdim” (Hesse, 2016: 101) şeklindeki açıklaması, Harry’nin ruhsal durumunun farkında olduğu; bir nevrotik gibi sorgulayan ve bu eylemin sonucunda kendini anlamının tatminine ulaştığı söylenebilir.

Harry’nin sahip olduğu çift kişilik, birbiriyle çatışması hali Jung’un arketip kavramı ile açıklanabilir. Harry içinde vahşi ve kötücül bir ruhla, bir kurtla yaşamaya çalışır. Bu noktada Harry’nin kurt tarafının “gölge” tarafı olduğu düşünülebilir. Çünkü Harry “tüm içgüdüsel, vahşi, karmaşık özleri” (Hesse, 2016: 57) sahip olduğu kurt kişiliğine atfeder. Bu bağlamda kurt sembolü, gölge arketipinin temsil ettiği dürtüsellik, vahşilik, kötücüllük ile örtüşür. Öte yandan Harry’nin “tüm ussal, yüceltilmiş ya da uygar özleri” (Hesse, 2016: 57) insan tarafını temsil eder. Harry’nin insan tarafının sahip olduğu entelektüel kişilik, akılcı, uygar ve yüce özellikler, aslında taktığı maskeler olabilir. Persona arketipi ile açıklayabileceğimiz bu durum toplumda kabul görülmek adına takılmış maskelerdir. Harry’nin sahip olduğu çift kişiliğin çatışması, onun gölge ve persona arketiplerinin bir çatışması olarak nitelendirilebilir. Gölge yani kurt ısrarcıdır fakat persona yani insan tarafı gelişmiş ise, gölgeyi bastırabilir. Harry’nin sihirli tiyatroya girmeden önce baktığı aynada kurt Harry’i yok ettiği sahne dikkate alındığında, personanın gölgeyi bastırdığı, yendiği düşünülebilir.

Eserde önemli bir karakter olarak okuyucuya sunulan Hermine, Harry için adeta ruhsal rehber niteliği taşıyan, sözleriyle yer yer anne sıcaklığı veren bir karakterdir. Harry, Hermine’nin ismini öğrenmeden önce, onun yüzüne baktığında çocukluk arkadaşı Hermann’ı görür ve adını tahmin ederek Hermine olduğunu öğrenir. Bu sahnenin ardından geçen konuşmada Harry nasıl olup da Hermann gibi göründüğünü sorar, Hermine şu şekilde cevap verir; “Ah, hepsini yapan sensin. Bu işin nasıl gerçekleştiğini kavrayamadın mı, çok bilmiş beyefendi: Senin hoşuna gidiyor, senin için bir değer taşıyorsam, senin için bir ayna oluşturuyorum da ondan; içimde bir şey var sana yanıt veriyor, seni anlıyor.” (Hesse, 2016: 103). Hermine’nin bir ayna görevi görüp Harry’i içtenlikle anladığını belirtmesi, hatta Harry’nin ona karşı duyduğu yakınlığın çocukluktan gelen birini anımsatmasından kaynaklı olması anima arketipi ile açıklanabilir. Anima bir erkeğin dişil tarafıdır ve çocuklukta anneden yansıyan imgeler ile oluşur. Harry’de oluşan kadın imgesi Hermine’nin özellikleriyle birleştiğinde bir uyumluluk gösterir. Harry’nin Hermine’den hoşlanmasının sebebi animasına uygun olduğu içindir denebilir.

Eserin başkahramanı olan Harry Haller'in kişiliği incelendiğinde, Jung'un Analitik Psikolojide ortaya koyduğu "içedönük duygusal tip" ile örtüşmektedir. Harry içsel konuşmaları yoğun olan, iç dünyası yoğun, soğuk bir görünüme sahip, iletişim kurulması çok da kolay olamayan bir karaktere sahiptir. İçekapanık olarak tanımlayabileceğimiz Harry, duyguya ve hissedebilmeye, düşünmeye önem verir. Kalabalıktan hoşlanmaz, ruhu daralır ve romanda geçen olay örgüsü boyunca çok az kişi ile iletişime geçer. İçe dönük duygusal tipe ait özellikler din, şiir, intihar gibi kavramlar içerisinde kendini gösterir. Harry'nin intihar düşünceleri eserde çok kez karşımıza çıkmaktadır.

Eserde bir bölüm olarak verilen inceleme kısmında Harry Haller detaylıca analiz edilir. Burada Harry'nin "kendi canına kıyanlar arasında yer alması" (Hesse, 2016: 46) okuyucuya onun intihar ettiğini düşündürürken, "yalnızca kendilerini gerçekten öldürenleri intihar edenler arasında saymak yanlıştır" (Hesse, 2016: 46) intiharın gerçek anlamda olmadığını gösterir (Cindir, 2023: 144). İntihar eden kişiler, "anne'ye dönmeyi, Tanrıya dönmeyi, evrene dönmeyi amaç edinen varlıklar" (Hesse, 2016: 47) olarak tanımlanır. Bu cümle Harry'nin tanrıya, evrene, anneye dönmek istediğini temsil edebilir. Otto Rank'ın "doğum travması" kuramına göre, bebek anne karnında huzurlu bir ortamdır ve koruma altındadır. Fakat doğum gerçekleştiğinde huzurlu ortamından kopan bebek ilk travmasını yaşar. Rank'a göre bireyin anne karnında sahip olduğu çabasız, huzurlu ve rahat varoluşa dönmek istemesi ölüme ulaşma isteğidir (Geçtan, 2022: 206-208). Bu kuramdan hareketle, Harry'nin intihar düşüncesinin altında uğraşsız huzura kavuşmak istemesinin yattığı düşünülebilir (Cindir, 2023: 144).

Freud rüyalar için Kral Yolu ifadesini kullanmış, rüyaların bilinçdışına giden yollar olduğundan bahsetmiştir. Bu ifade göz önüne alındığında Harry'nin gördüğü rüya, bilinçdışına ulaşmak açısından önemlidir. Meyhanede oturduğu sırada uyuyakalan Harry, rüyasında Goethe ile bir gazeteci olarak görüştüğünü görür. Goethe ile yüzleşir, onunla konuşur ve ona sitemlerini iletir. Fakat öncesinde Goethe ile görüşmeyi beklerken bacağına tırmanan bir akrebi fark eder ve onu kendinden uzaklaştırır. Akrebin nereye kaybolduğunu göremez ve onun varlığından çekinerek elini herhangi bir yere atmaya çekinir. Bu esnada aklına Goethe ile ilgili kuşkular, suçlamalar gelir ve bunları Goethe'ye aktarabileceği için görüşmenin güzel geçeceğini düşünür. Bir yandan da etrafında bir yerlerde olduğunu bildiği akrebin tehlikeli ama yine de kötü bir şey

olmadığını; onun kadınlık ve günah armasının güzel ve tehlikeli bir hayvanı olabileceğini, adının belki de Vulpius olabileceğini düşünür. Rüyanın ilerleyen kısımlarında Goethe bir kutu içerisinde Harry’ye küçük bir kadın bacağı figürü uzatır. Harry bundan çok etkilenir, uzanıp almak istediği sırada bu figürün aslında akrep olduğunu fark eder. Korkup geri çekilir ve Goethe’nin bu korku karşısında keyiflendiğini görür.

Harry bu rüyayı Hermine ile tanıştığı gün, meyhanede Hermine yanından ayrıldığı sırada görmüştür. O gün Hermine ile Goethe hakkında sohbet de etmiştir. Böyle bir ortam oluştuktan sonra rüyasında Goethe’yi görmesi olağan karşılanabilir. Rüya da dikkat çeken bir sahne akrebin adının Vulpius olabileceğidir. Goethe’nin 1806 yılında Christiane Vulpius adında bir kadınla evlendiği ve Vulpius kelimesinin Latince de “kurt” anlamına geldiği bilgisi dipnot olarak verilir (Hesse, 2016: 90). Bu bağlamda kurt anlamına gelen kelimenin, arma üzerindeki akrebin ismi olabileceğini düşünmesi, o akrebin dostça bir anlam taşıdığını düşünmesi yine kendi kurt kimliğinden, özünde taşıdığı bir bilgidен kaynaklanıyor olabilir. Harry rüyasında, Goethe’yi içtenlikten uzak bir tutum sergilediği için eleştirmiştir. Bu bağlamda akrebin temsil ettiği şey belki de hayranlık duyduğu, gençliğinin tanrısı olarak nitelediği Goethe’yi eleştirebilme cesareti göstermiş olmasının yanında, duyduğu korku ve heyecanın sembolü olmasıdır.

Bozkıkurdu Harry’nin bilinçdışına giden bir diğer yol da sihirli tiyatrodaki yaşananların anlatıldığı bölümde saklıdır. Sihirli tiyatroya girmeden önce Harry, arkadaşı Pablo’nun verdiği sigarayı ve renkli sıvıları kattığı içkiden içer. Keyif veren maddelerin sayesinde, tiyatroya giren Harry’nin direnci kırılır. Bu şekilde bilinçdışının gözlemlenebileceği sahneler ortaya çıkar. Bahsedilen hazırlık bir psikanaliz seansından önceki hazırlığa ve tiyatronun içinde yaşananlar psikanaliz seansına benzemektedir (Zengin, 2002: 235). Harry tiyatrodaki girdiği kapılarda birçok olay ile karşılaşır. Örneğin “Kişiliğin kurulmasına rehberlik – Başarı garanti edilir” (Hesse, 2016: 183) adlı kapıdan girdiğinde, bir satranç oyuncusunun, yüzüne tuttuğu ayna ile kişisel bütünlüğünün dağılarak birçok parçaya, kendi benliğinin parçalarına bölündüğünü görür. Daha sonra satranç oyuncusu, Harry’nin benlik parçalarından oluşan figürler ile bir satranç tahtası üzerinde farklı aileler, birbiri ile oynayacak ya da savaşacak gruplar, birbirine dost ve düşman olan gruplar oluşturarak bir oyun kurar. Bunu yaparak Harry’ye yaşama sanatını göstermek istemektedir. Bu sahnede görülen şey tıpkı bir psikanaliz seansı ve hipnoz

uygulaması gibidir. Satranç oyuncusunun söylediği “İleride kendiniz yaşamınızın oyununa dilediğiniz biçimi verebilir, onu dilediğiniz gibi canlandırabilir, karmaşık duruma sokabilir ve zenginleştirebilirsiniz, bu sizin elinizde.” (Hesse, 2016: 186) cümlesi Harry’nin bölünmüş kişiliğinin yaşamına etkisinin gözlemlenip, bununla nasıl yaşayacağıının psikanalist tarafından tespit edilmesine ve bölünmüş kişiliğın onarılması için söylenen telkin sözlerine benzer (Cindir, 2023: 144, 145).

Bozkırkurdu adlı eserin başkahramanı Harry Haller için yapılan psikanalitik denemede, nevrotik bir yapıya sahip olduğu sonucuna varılabilir. İç dünyasıyla, çift kişiliğı ile boğuşan, bununla yaşamaya çalışan Harry Haller’in, bunaltıcı ve intiharı düşünen bir zihin yapısı vardır. Dış dünyaya kendini kolaylıkla açmayan bir kişilik sergilediğı düşünülebilir. Sihirli tiyatrodaki yaşadığı deneyimler, ruhunun hastalıklı olan parçasını yok etmek üzere yaşanmış gibidir, öyle ki Harry gölgesinden kurtulur. Bu durum bir katarsis (rahatlama) örneğı olduğu söylenebilir. Orada yaşadıkları sayesinde bilinçdışında bulunan zehirli imgelerden, yaşamının akışını etkileyen bilinçdışına kaydedilmiş travmatik bilgilerden kurtulmuş olduğu söylenebilir. Bunların sihirli tiyatro esnasında bilinç düzeyine çıkmasıyla Harry’nin rahatlamasına vesile olduğu düşünülebilir. Harry kendini çözümleyerek, bilinçdışının karanlık tarafıyla yüzleşmesi sonucunda, gülmeyi öğrenecek, hayatı gerçek manada yaşamaya çalışacaktır.

3. BÖLÜM: EDEBİYATTA POSTMODERNİZM VE ELFRIEDE JELINEK

3.1. Elfriede Jelinek'in Hayatı

Elfriede Jelinek 20 Ekim 1946 tarihinde Murzzuschlag Avusturya'da dünyaya gelmiştir. Yahudi kökenli babası Dr. Friederich Jelinek askeri araştırmalar yapan bir kimyager olarak, İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi zulmünden kaçmayı başarmıştır. Annesi Olga Ilona Buchner ise büyük bir şirketin insan kaynakları yöneticisidir. Elfriede Jelinek, Viyana'da büyümüş ve anaokulundan sonra Katolik manastır okulu olan bir ilkokula gitmiştir. Daha sonra Albertgasse'de bulunan devlet ortaokuluna geçmiştir. Çocukluğunun erken yaşlarından itibaren, annesinin teşviki ile bale ve müzik dersleri almıştır (bkz. <https://www.literaturport.de/lexikon/elfriede-jelinek/>) (E.T. 06/12/2023). Jelinek'in, annesinin entelektüel eğilimlerinin getirmiş olduğu baskı sonucunda mucizevi çocuk olması beklenmiştir (Zengin, 2007: 102). Bu nedenle 1960 yılında Viyana Konservatuvarı'nda org, piyano, flüt ve kompozisyon dersleri almıştır. Daha sonra 1964 yılında liseden mezun olmuştur. Aynı yıl zihinsel bir çöküş yaşamıştır. Bu çöküşün ardından ilk şiir ve kompozisyonlarını yazmıştır. Ardından Viyana Üniversitesi'nde tiyatro çalışmaları ve sanat tarihi bölümüne kaydolmuştur fakat birkaç dönem sonunda eğitimini bırakmıştır. 1967'de "Lisa'nın Gölgesi" adlı şiir cildi yayımlamıştır. 1968 yılına gelindiğinde Jelinek'in ruh sağlığı ciddi anlamda bozulmuş ve bir yıl boyunca evden çıkamamıştır. Bu dönemde "Bukolit" adlı ilk romanını yazmıştır fakat 1979 yılına kadar yayımlanmamıştır. 1969 yılında Jelinek'in babası bir psikiyatri kliniğinde ölmüştür (bkz. <https://www.literaturport.de/lexikon/elfriede-jelinek/>) (E.T. 06/12/2023).

Jelinek, 1974 yılında Gottfreid Hungsberg ile evlenmiştir. Evliliğinden bu yana Münih ve Viyana'da dönüşümlü olarak yaşamaktadır. Yazar 1974 yılında üye olduğu Avusturya Komünist Partisi üyeliğini 1991 yılına kadar sürdürmüştür. 1975 yılında "Die Liebhaberinnen" (Sevda Kadınları) adlı romanı yayımlanmıştır. Bu roman Jelinek'in ilk feminist romanıdır. 1977 ve 1987 yılları arasında "Die schwarze Botin" adlı dergide çalışmıştır. 1979 yılında Graz'da "Nachdem Nora ihren Mann verlassen" isimli ilk tiyatro metninin gösterimi yapılmıştır. 1983 yılında "Die Klavierspielerinnen" (Piyaniist) adlı romanı yayımlanmış ve 2001 yılında Michael Haneke tarafından film

olarak sinemaya uyarlanmıştır. Roman çok satanlar arasında yerini almasının yanı sıra otobiyografik öğeler taşıyan ve yazarın İngilizceye çevrilen ilk romanıdır.

1986 yılında Jelinek, Heinrich Böll Ödülü'nü alan ilk kadın olmuştur. Jelinek'in cinselliğe dair sanatsal keşfi 1980'lerin sonunda bazı tartışmalara yol açmış, “Lust” (Şehvet) adlı romanı 1989'da yayımlanmadan önce pornografik bir roman olarak skandal konusu olmuştur. Bu sebeple Elfriede Jelinek medyanın ilgisinin odağı haline gelmiştir. 1994 yılında Claus Peymann'ın yapımı olan Raststätte'nin galası Viyana Akademi Tiyatrosu'nda gerçekleşmiştir. Daha sonra “Die Kinder der Toten” (Ölülerin Çocukları) romanı 1995 yılında yayımlanmıştır. Aynı yıl, özellikle aşırı sağcı bir parti olan FPÖ'den gelen siyasi saldırılar ve kişisel karalamalar, Jelinek'in Avusturya kamuoyundan çekildiğini duyurmasına yol açmıştır. “Stecken, Stab und Stangl” adlı tiyatro metninin gösterimi 1996 yılında Hamburg'da gerçekleşmiştir. 1998 yılında “Ein Sportstück” adlı tiyatro metninin gösterimi Einar Schlee'in yönettiği Viyana'daki Burgtheater'da yapılmıştır. Aynı yıl Jelinek, Georg Büchner Ödülü'nü almış ve Salzburg Festivali'nde “konuk şair” olarak yer almıştır. 2000 yılına gelindiğinde yazarın annesi ölmüş, aynı zamanda tiyatro metnlerinin Avusturya'da sahnelenmesine yasak getirilmiştir. Bu yasak 2002 yılında kaldırılmıştır. Yazar 2004 yılında Franz Kafka Ödülü'nü kazanmıştır. Yine aynı yıl Nobel Edebiyat Ödülü kazanmıştır fakat yazar kalabalık korkusu ve sosyal fobisi sebebiyle ödül törenine katılamamış, bunun yerine bir video mesajı törende gösterilmiştir. Ayrıca yazar Nobel Ödülü kazanan onuncu kadın olarak kayıtlara geçmiştir. Yazar 2007 ve 2008 yılları arasında kendi internet sitesinde, bölümler halinde yayımlanan romanı “Neid” üzerine çalışmalar yapmıştır (bkz. <https://www.literaturport.de/lexikon/elfriede-jelinek/>) (E.T. 06/12/2023).

Elfriede Jelinek'in yazınları dönemsel olarak bakıldığında üç farklı aşamada incelenebilir. İlk eserlerinde kapitalizm ve tüketim toplumu eleştirisi yapmıştır. 1980'li yıllarda ataerkil topluma yönelik sert eleştirilerde bulunmuştur. Daha sonra, aralarında “Die Klavierspieler” (Piyanist) adlı romanının da bulunduğu bazı roman ve tiyatro metinlerinde, kadın karakterlerin birbirine karıştığı ölümcül tuzakları bu karakterlere pozitiflik katmadan verir (bkz. <https://www.fembio.org/biographie.php/frau/biographie/elfriede-jelinek/>) (E.T. 06/12/2023).

3.2. Postmodernizm ve Edebiyat

Postmodernizm, post ve modernizm kelimelerinin birleşimiyle oluşan modernizm sonrası anlamına gelen bir kavramdır. Her ne kadar modernizmden sonrasını belirten bir kavram olsa da modernin devamı veya modernizm karşıtı anlamlarına da karşılık verir. Postmodernizm önceleri felsefede kullanılan bir kavramken daha sonraları sanat, edebiyat gibi birçok disiplinde kullanılmıştır (Özsevgeç, 2017: 135).

20. yüzyılın ilk yarısından itibaren modernizm sorgulanmaya başlamış; Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçları, insan hayatının değersizleştirilmesi ve devletler, ideolojiler tarafından insanın özgürlüğünün kısıtlanması gibi birçok neden modernizme olan güveni sarsmıştır. Savaşların ardından, sömürgeleştirilmiş birçok devletin artık özgür ve bağımsız olması, yeni oluşan devletler, bilgi ediniminde teknolojinin ilerlemiş olması ve kapitalizmin eski gücünü geri kazanmış olması gibi sebepler modernizmin temelini ciddi anlamda sarsmıştır (Aydoğdu, 2017: 3). Devam eden süreçte teknolojideki olağanüstü gelişim, dünyanın 50-60 yıllık bir süreçte çok başka bir hale gelmesine vesile olmuştur. Bu değişim, ileri teknoloji çağı olarak adlandırılan, iletişim, bilişim, tüketim, medya gibi toplulukları içerisine alan bir alanı kapsar. Telefon, bilgisayar, televizyon gibi aygıtların, bireysel veya toplumsal bilgilere hızlıca ulaşılmasını sağladığı bu ileri teknoloji toplumunda, tüm iletişim kolaylıklarına rağmen bireyin çevresine, kendisine yabancılaşması ve yalnızlaşması söz konusudur (Ecevit, 2018: 57). Düşünce biçimlerinde de değişen olguların varlığı yeni bir dönemin kapısını aralar niteliktedir. Değişen olgular arasında, insanı merkeze alan ve gerçekliği insan üzerinden tanımlayıp, ona göre norm olarak kabul eden düşünce biçiminin yerine, merkezlessiz düşünce biçimi hakim olmuştur (Akt. Aydoğdu, 2017: 4). 19. yüzyılın sonlarına doğru, Batının oluşturduğu modern düşünce biçimine eleştiriler başlamıştır. Temelini modernizme karşı geliştirilen eleştiri ve sorgulamaların oluşturduğu, alternatif düşünce biçimlerinin öne sürüldüğü bir geçiş dönemi ortaya çıkmış ve Postmodernite olarak adlandırılmıştır. Daha sonra Nietzsche'den başlayarak, Frankfurt Okulu, Foucault, Derrida ve Baudrillard gibi düşünürler tarafından kavramsallaştırılarak, bu düşünürler tarafından Postmodernizm olarak adlandırılan yeni bir dönem başlamıştır (Aydoğdu, 2017: 4).

Postmodernizmin tam olarak ne olduğu hakkında görüş ayrılıkları, tartışmalar süregeldiğinden, sınırları belli olmadığından ne olduğu hakkında net bir görüş ortaya atılamamıştır. Çünkü düşünürler ve eleştirmenlerin her biri kendine göre

postmodernizmi anlamlandırmış ve yorumlamışlardır. Başka bir nedeni ise postmodernizmin sadece düşünce dünyasında değil, edebiyat, sanat, felsefe, mimari, siyaset bilimi ve ekonomi gibi çoğul bir alanda kendisini göstermesinden kaynaklanır. Sorunlu bir kavram olarak nitelendirilebilen postmodernizm, bazı düşünürler tarafından, düşünsel bir alan olduğu için sadece sanat ve mimariyi ilgilendiren bir alan olarak tanımlanmıştır. Öte yandan bazı düşünürler ise, postmodernizm düşünsel bir alan olduğu için sanat, mimari ve ekonomi gibi alanlarda da kendini gösterebilen bir kavram olarak tanımlanmıştır (Aydoğdu, 2017: 6).

Postmodernizm denilince Derrida, Foucault, Lyotard, Deleuze, Guattari, Baudrillard, Kristeva, Irigaray ve Virilio gibi düşünürler akla gelir. Bu isimler postmodernizmin 20. yüzyıldaki ikinci yarısını etkilemişlerdir. Ayrıca postmodernizmin özelliklerinden en az bir kaçını taşımalarına karşın açıkça postmodern olduklarını öne sürmezler. Foucault'un postmodernizmin ne anlama geldiğini bile bilmediğinden bahsetmesi buna bir örnektir. Buna karşın Habermas, postmodernizmin sanat dünyasından başka alanlarda da var olduğunu değerlendirerek, düşünce tarihindeki yerini açıklamaya çalışmıştır. Ancak Friedric Jameson, postmodernizmin Amerika'dan çıktığını öne süren ve tüm ürünlerini kapsayan bir tanımlamayı yapan kişidir. Lyotard ise postmodernizmin özelliklerini derli toplu şekilde kaleme alıp tanımlama yapan ve postmodernizmin ne olduğu hakkında tartışmaları genişleterek ilk kuramsal kitabı yazan kişi olmuştur (Bal, 2015: 121). Edebiyat dünyasında postmodernizmin öncüsü olarak kabul edilen Lyotard, "Postmodern Durum" adlı kitabında postmodernizmin sanayi sonrasındaki çağın habercisi olduğundan, ulus devletten ziyade, artık küresel bir dünyanın olduğundan bahseder. Bunların yanı sıra iletişim imkanlarının hat safhada olduğu bu teknoloji çağının, bilinen her çeşit düzeni ve bilimi sorguladığını öne sürmüştür (Aydoğdu, 2017: 8). Postmodernizm var olduğu tüm alanlarda gerçekliğe dayandırılmış klasik anlayışı reddeder. Lyotard yine aynı eserinde, doğruların tek bir kullanım alanı olmadığını, kesin doğru olarak kabul edilen tüm doğrulara şüphe ile bakılması gerektiğinin, modern fikirlerin artık eski moda olduğunun altını çizmiştir (Akt. Özsevgeç, 2017: 141).

Edebiyatta postmodernizm ile ilgili tartışmalar 1950'li yıllarda Amerika'da başlamıştır (Aytaç, 1999: 203). Altmışlı yılların başlarında farklı söylem ve eleştiriler ile Ihab Hassan, Susan Sontag, Leslie Friedler gibi eleştirmenler öne çıkar. Sontag, edebiyatta farklı bir duyarlılığın gerektiğinden bahseder. Friedler ise sanatsal ve eğlencelik

edebiyatın arasındaki farkın doldurulması gerektiğinden, edebiyatın ve yaşamın bütünleşerek sıradan okurun beklentilerinin karşılanması gerektiğinden söz eder. Bu söylemler o yılların kalıplaşmış ölçütlerini karşısına alan, edebiyat dünyasından çıkan bir başkaldırı niteliğindedir. Söz konusu başkaldırı, geleneksel, yansıtmacı sanat anlayışına, modernizmin mutlak doğrularına ve modernistlerin seçkinci ciddiyetine karşıdır ve sıra dışı olarak nitelendirilir. Çünkü kalıplaşmış ölçütlere karşı çıkanlar, bir yandan da bu ölçütleri metinlerinde kullanmışlardır. Aslında karşı çıkılan şey bu kalıplaşmış ölçütler değil, bu ölçütlerin alternatifsiz oluşudur (Ecevit, 2018: 67). Bu bağlamda postmodern edebiyat için metinlerin temelinde çoğulculuk olmalı ve çok katmanlı bir yapı olmalıdır görüşü ortaya konur. Bu sayede insanlar eleştirel düşünüp, sorgulayabilecek ve sonuca varabileceklerdir. Sonuca varamasa bile düşünce zenginliği katacak, dinamik tutacaktır (Akt. Karabulut ve Biricik, 2017: 39).

Öte yandan postmodernizmin çoğulculuk ilkesi, sonsuz olasılıklar potansiyeline sahip olduğundan ve alışlagelmiş saptamaların yeni bir oluşumu yorumlamaya yetmeyeceğinden, edebiyat araştırmaları için büyük bir engeldir. Ancak buna rağmen postmodern edebiyatın eğilimlerini dört kategoriye ayırmak mümkün olabilmektedir. Bu eğilimlerden ilki, postmodern edebiyatın avangardist biçim denemeleridir. İkincisi, avangardist, deneysel biçimcilik ile tüketime yönelik popüler yaklaşımlardır. Üçüncüsü, çeşitli ideolojilerin bütünleştiği, feminist, çevreci ya da New Age olarak adlandırılan mistik, kozmik türü kapsar. Son eğilim ise, estetik kaygılar barındırmayan, tamamıyla tüketime yönelik üretilmiş, fantastik, bilim kurgu, polisiye, sürükleyici yazınlardır. Sınırları net olmasa da bu eğilimler postmodern edebiyat yazınının büyük çoğunluğunu kapsar. Dikkat çekilmesi gereken nokta, bu eğilimlerin iç içe geçmiş olabileceği ve bu sayede yeni eğilimler ortaya çıkabileceğidir. Bu, postmodern edebiyatın çoğulculuk ilkesi kapsamında mümkündür (Ecevit, 2018: 69,70). Gürsel Aytaç çoğulculuk ilkesi hakkındaki görüşünü “ “Postmodern”in en belirgin hazırlayıcısı olarak gösterilen çoğulculuğun edebiyatımızdaki itici gücü, çok geniş bir yelpazede çok çeşitli nitelikte edebiyat eserinin oluşmasına imkan vermektedir. Neyin kalıcı olduğu konusunda, yine zamanın eleyicilik görevine güvenmek durumundayız.” (Aytaç, 1999: 206) şeklinde ifade etmiştir.

Kızıler’e (2006) göre günümüz yazını, her ne kadar modern yazından keskin sınırlarla ayrılamasa da, modern yazının devamı olarak nitelendirilemese de onun “postmodern

yazın” olarak adlandırılabilceğini ve belli başlı özellikleri olduğunu öne sürer. Bu özellikler, çoğulculuk, ontoloji/kurmaca, üstkurmaca, oyun, metinlerarasılık, türlerin karnavallaşması, ironi, susku, parodi ve pastiş olarak sıralanabilir (Kızıler, 2006: 175). Çoğulculuk ilkesine değinilmiş olmasının yanında, sıralanan özelliklerin bir kısmına ve bu sıralamada olmayan birkaç özelliğe ilerleyen kısımda yer verilecektir.

Üstkurmaca (Metafiction): Postmodern yazının önemli göstergelerinden biri olan üstkurmaca, romanın nasıl oluştuğunu anlatan tekniktir. Edebi yazın içinde oluşturulan kurgunun gerçek olmadığını, bu kurgunun içinde de kurgu olduğunu ve bunun örtülü veya açık biçimde bozulup başka bir kurgunun devreye girdiğini gösteren anlatım biçimidir. Yazar, roman anlatıcısına başka bir anlatıcıdan bahsettirir ve böylece okur ile arasına bir kat mesafe daha koymuş olur. Yani romanda kurgulanmış metnin yanında başka bir kurgu ile küçük bir hikaye yaratılır, böylece okuyucu hikayenin nasıl gerçekleştiği öğrenir (Aydoğdu, 2017: 32). Üstkurmaca ilk olarak Amerikalı edebiyat bilimciler tarafından ortaya konmuş bir terimdir. 1980 yılında Linda Hutcheon üstkurmacyı “fiction about fiction” yani “kurmaca üstüne kurmaca” olarak adlandırmıştır. Bu bağlamda üstkurmaca, anlatı içinde anlatıdır. Üstkurmcanın tarihine bakıldığında, Alman edebiyat tarihinde Romantik ekol, okuyucuya söz konusu gerçeğin asıl gerçek olmadığını, kurmaca olduğunu açıklama cesareti göstererek öncü olmuşlardır. Bu ekole mensup yazarların kurmacaya karşı mesafe ilkesi, edebiyat dünyasında “romantik ironi” olarak anılan yöntem üstkurmcanın temelini oluşturur (Aytaç, 1999: 206, 207).

Oyun: Postmodernizm için oyun vazgeçilmez bir unsurdur. Postmodernizmin hiçbir kuralı, yerleşik kalıbı önemsemediği aksine bunlara karşı bir düzen içinde olduğu düşünüldüğünde, oyuna sığınma isteği bilinçli bir tercih olarak karşımıza çıkar. Oyunun var olduğu metinlerde zıtlıklar görünür, her şey zıddıyla var olur. Örneğin rüya ile gerçeğin, fantastik ve gerçek dünyanın bütünleştiği metinlerde, oyunsu bir kurgu ve buna uygun ortam yaratılmalıdır. Bu da tam olarak postmodern yazarın istediği belirsizlik ortamını kurgulamasını kolaylaştırır. Postmodern yazarın hayatı sürekli sorguladığı ve bu sorgulama içinde sıkışıp kaldığında, bir kaçış olarak oyuna sığınması anlaşılabilir bir durumdur (Aydoğdu, 2017: 34, 35).

Postmodern edebiyatta oyunsu yaklaşım, her şeyin sanatsal bir düzlemde oynanan bir oyun; yazarın etik, siyasal veya tarihsel içerikleri oyunlaştırması olarak gözlemlenebilir.

Örneğin, Parick Süskind'in "Koku" adlı eserinde peş peşe işlenen cinayetlerin metin için etik bir tarafı yoktur; cinayetler sanat içindir. Çoğulculuğun getirdiği bir uzantı olarak, yazar yaşamın zıtlıkları ile oyun kurar. Postmodern edebiyatta oyun, yalnızca estetik zeminin vermiş olduğu özgürlüğün aracı değil, prgmatik bir işlevi de olan, eğlendiren bir araçtır. Postmodernist yazar seçkinci değildir; eğlence özelliği taşıyan edebi eser vermekten, popüler olana eğilim göstermekten çekinmez. Okuyucunun eserden keyif alabilmesi için bilinçli olarak eğlenceli veya sürükleyici öğeler yerleştirir (Ecevit, 2018: 72, 73).

Metinlerarasılık (Intertextuality): Postmodern yazının olmazsa olmazlarından biri olan metinlerarasılık unsuru, yazılan eserin kendinden önce yazılmış olanlardan izler taşıması olarak tanımlanabilir (Karabulut ve Biricik, 2017: 41). Julia Kristeva metinlerarasılığın tanımına, her metin başka bir metnin sindirilmesi (absorption) ve biçim değiştirmesi (transformation) demiştir. Ortaçağ boyunca her zaman aynı konuların işlenmiş, yazarlar birbirlerinin eserlerinden etkilenmişlerdir. Postmodern yazında çağdaş yazar, bu durumu metinlerin dünyasına sığınmak, ikinci elden bir dünya yaratmak olarak ele alır. Eskilerin çalıntı olarak nitelendirebileceği bu yeni durum, postmodernizmde bir edebi/estetik öğeye dönüşmüştür (Ecevit, 2018: 153).

Metinlerarasılıkta her metin kendinden önceki metinler ile açık veya örtülü şekilde ilişki içindedir. Alıntılama şeklinde bir önceki metine gönderme yapılabilir. Eğer bu şekilde yapılırsa metin tırnak içinde verilir ve açık bir metinlerarasılıktan söz edilebilir. Burada okuyucunun keşfedeceği bir durum yoktur. Eğer örtülü şekilde yapılırsa, gönderme yapılan metnin ne derecede konu metine dahil olduğu bilinmez, bunun keskin sınırları yoktur. Bu durumda okuyucunun ne derecede alımlayıcı olduğu faktörü devreye girer. Örtülü göndermenin amacı, okuyucunun metin üzerine anlam üretebilmesi, daha dikkatli olmasıdır. Böylece okuyucu önceki okumalarının düzeyine, sahip olduğu donanımına göre metine dahil olabilir. Okuyucunun anladığı kadarını gözlemlediği metin, yazarın hakimiyetinden çıkmış olur. Bu bağlamda okuyucu, kurmaca dünyanın içine girer ve metne dahil olabilir (Akt. Aydoğdu, 2017: 38).

Parodi: Metinlerarasılık içinde bir unsur olarak yer alan parodi, kendinden önceki edebi metinlerden alıntılar yaparak yeni metinlerin oluşturulmasına denir. Bu sayede eski metinler ile ilişki kurulabilir. Diğer bir tabir ile başka bir metni yeni bir metin oluşturmak amacıyla örnek olarak kullanmaya parodi denir (Karabulut ve Biricik, 2017:

42). Metnin dış formuna bağlı kalınarak, farklı bir içerik yüklenir ve ciddi denilebilecek bir yapının belli bir bölümüne ya da tamamına alaylı ve abartılı bir şekilde yaklaşılır. Komik veya karikatürümsü özellikler taşırlar (Kızıler, 2006: 191).

Parodinin amacı başta ele alınan yapıtı eleştirmek olsa da, bu yapıta kurmacanın verdiği imkanlar dahilinde saldırmak, yapının olay örgüsü, biçim gibi özellikleri üzerinden gülünç bir durum yaratmak olarak da sıralanabilir. Mizahı oluşturabilmenin önemli unsurlardan biri olan parodi, postmodern yazının yanı sıra sinemada da örneklenir (Aydoğdu, 2017: 41).

Pastiş: Birbirinden farklı sanat akımlarının ve biçimlerinin bir arada, tek bir yapıt için beraber kullanılmasına pastiş denir (Kızıler, 2006: 191). Yine metinlerarasılığın bir alt unsuru olarak değerlendirilir. Bir sanatçının üslubunun, tarzının kullanılarak yeni bir anlatı oluşturma uğraşı olarak tanımlanabilir. Pastiş için, sanatçıya ait özellikler ile o sanatçıyı çağrıştıran yeni bir ürün denebilir. Pastişin amacı, gönderme yapılan esere veya sanatçıya öykünme, saygı gösterme, parodi yapma, eleştirme gibi seçeneklerdir. Parodiye benzese de, sanatçıyı gülünç duruma düşürmek gayesinde olmadığından; sanatçıya duyulan saygıyı ve övgüyü kapsadığından parodiden ayrılır (Aydoğdu, 2017: 41, 42).

İroni: Geleneksel ve yerleşik görüşlere farklı bakış açıları sunularak, oyun yönteminin de kullanıldığı alaycı bir tavır sergilemeye ironi denilir (Özsevgeç, 2017: 137). İçerisinde hem eğlendirmeyi hem de iğneleyici bir tavrı barındıran ironi genelde mizah ve güldürü amaçlı yapıldığı düşünülse de, yazarın kendi oluşturduğu esere karşın rahatsız olduğu veya olumsuz düşüncesinin etkisini taşıyabilir (Aydoğdu, 2017: 43).

Postmodernist yazarlar, modernizme karşın geliştirdikleri sert eleştirileri açıkça yapmak yerine, ironiyi kullanarak üstü kapalı bir şekilde yaparlar. Bunun dışında postmodernist yazarlar, modern dönem eserlerini kullanarak montaj ve pastiş yöntemi ile ironik bir anlatım oluşturmaya çalışırlar. Bu bağlamda potmodern metinlerde ironinin, ciddi ve bilimsel metinlere karşın gülünç bir durum oluşturma amacı olduğunu söyleyebiliriz. Postmodern sanatçılar ironinin hem eğlence hem de eleştiri özelliği barındırmasından yararlanarak, modernizmi eleştirme ve bu eleştirilere gelebilecek cevabı da engelleme fırsatı bulmuş olurlar (Aydoğdu, 2017: 43, 44).

Kolaj: Parçalılık olarak da bilinen kolaj yöntemi, postmodern edebiyat yazınının belli bir neden-sonuç ilişkisi veya kronolojik sıra gözetmemesinden yararlanılarak

oluşturulur. Bu bağlamda bir bütünlük kaygısı taşımayan postmodern yazın, çeşitli parçaların bir araya getirilmesiyle oluşabilir. Postmodern eser için önemli olan kurgudan ziyade anlatıdır. Bu parçalılık durumundan yararlanan yazar, gazete haberlerini, günlükleri eserini yaratmak için malzeme olarak kullanabilir, bunları eserine yedirebilir. Bu durumda okuyucunun bilinçli olması gerekir. Çünkü postmodern yazın genel olarak birbirinden bağımsız metin gruplarından oluşturulan yazınlardır. Kolaj yöntemi yazarın kurgu dünyasını, oyun alanını genişlettiğinden, sıkça başvuru bir yöntem olmuştur. Oyun alanını genişletme özelliği sayesinde metin çok anlamlı ve katmanlı olur, böylece yazar metnini tek anlamdan kurtarmış olur (Aydoğdu, 2017: 45, 46).

Postmodern edebiyatın çıkış noktası gerçekliğin yitirilmesidir. Dünya değişmiş, teknoloji ilerlemiş ve postmodern insan kendisine ve çevresine yabancılaşmıştır. Dünya üzerinde eş zamanda yaşanan bu değişim, farklı dünyaları bir araya getirmiş, çok katmanlı bir yapıya izin vermiştir. Bu bağlamda sanatsal olan ve olmayan diye bir ayrım kalmamış, oluşan karşıtlıkların çoğunluğu da gerçek dünyayı yansıtamaz hale gelmiştir. Modern dönemde iç dünyaya yönelen sanatçı, postmodern dönemde de iç dünyayı ve soyutu anlatma yoluna gitmiştir. İlahi bakış açısı yerine bireyin kendi gözünden gördükleri şeklinde bir anlatım tarzına başvurmuştur. Çünkü dışarıdan bir gözle anlatılabilecek bir dünya görünümü kalmamış, parçalı bir yapı oluşmuştur. Bu yüzden birey ancak kendi bilinç süzgecinden geçirerek deneyimlerini ve gördüklerini kavrayabilir. Postmodern zamanda çizgisel ilerleyen yaşam düzeneği, zamanla uyumsuzluk içindedir ve özne mekana da yabancıdır. Yaşamın amacından uzaklaşan özne ait olmadığı bir yerdedir. Bu bağlamda yabancı ve tekinsiz hisseden sanatçı, bu belirsiz ortamda parçalanmış metinler üretmektedir. Yazınlarda anlam arayışı ve bilme isteği göze çarpar. Bu amaçla kullanılan teknikler de dünyayı anlama çabası ve ulaşılan bilgiyi başkalarına anlatabilme çabasına hizmet edecek şekilde biçimlenmiştir (Güçlü Avcıoğlu, 2015: 158-161).

3.3. Piyanist Adlı Eser ve Olay Örgüsü

“Piyanist”, Elfriede Jelinek’in 1983 yılında yazdığı eseridir. Eser yayımlandığı dönemde Avusturya’da bazı çevreler tarafından otobiyografik ve pornografik bulunmuştur. Yazarın hayatıyla ilgili büyük benzerlikler bulunsa da, yazar Austrian

Film Commision’da yaptığı söyleşide, romanın otobiyografik bulunmamasını tercih ettiğini söyler. Pornografik bulunması eleştirilerine karşı verdiği cevap ise, eserin aslında pornografi karşıtı olduğudur. Pornografinin her zaman arzuyu öne sürdüğünü fakat romanda aslında böyle olmadığını kanıtladığını ekler (bkz. <https://oggito.com/icerikler/elfriede-jelinek-ve-piyanist-ne-hayatin-ne-de-arzunun-Icinde-durabilen-bir-kadin/63124>) (E.T. 12/12/2023).

2001 yılında Michael Haneke tarafından sinemaya uyarlanan “Piyanist”, sinema dünyasında da büyük yankı uyandırır.

“Piyanist”adlı eser parçalı ve çok katmanlı bir yapıya sahip olduğundan, olay örgüsünü sıralı bir şekilde aktarmak mümkün değildir. Bu nedenle eserin kurgusu, karakterlerin özellikleri hakkında bilgi verilecektir.

Eser bir anne ile kızının simbiyotik ilişkisini anlatır. Başkahraman Erika Kohut, 30’larının sonunda bir piyanisttir, Viyana Konservatuarı’nda ders vermektedir. Annesinin dahi çocuk olarak nitelendirdiği Erika, annenin kendi varoluşunu kanıtlaması, mükemmelleştirmesi için bir projedir.

Roman, anne ve kızının kavgası ile başlar. Erika’nın eve gelmesini bekleyen anne öfkeli, çünkü “çocuk” eve vaktinde gelmelidir. Erika eve geldiğinde annesi onun yeni aldığı elbiseyi fark eder. Bunun üzerine elbiseyi çekiştirerek kızın elinden almaya çalışır. Erika, daha önce de bu gibi durumlarla karşılaştığı için dolabına koşar ve kıyafetlerini kontrol eder. Gördüğü şey koyu gri sonbahar takımının eksik olduğudur. Bu duruma sinirlenen Erika annesinin saçlarına yapışır ve onları yolar. Bu şekilde kavga ettikten sonra dururlar. Erika annesinin saçlarını kontrol eder çünkü acıyordur ve annesi ağlıyordur. Yaşlı annesinin kafasını öper ve kahve yapıp beraber içmeyi teklif eder.

Roman, Erika ve annesinin özelliklerini anlatarak devam eder. Anne ve kızın ilişkisi aşk ve nefret içindedir. Kız eve geç kaldığında anne merak eder. Eğer ders vermek için öğrencisinin evine gitmek üzere çıkmışsa, anne öğrencinin evini arar. Her zaman beraberdirler, öyle ki beraber yatarlar. Erika’nın kendi odası, dahası kendi yatağı yoktur. Çarşıya beraber giderler. Anne, güzel kıyafetler, ayakkabılar satan dükkanların önünden geçerken kızının bakmaması için engeller. Annenin “bütün amacı, kızını bir erkek tarafından farklı kalıba sokulmaktan korumaktır. Çünkü: Erika, çelişkilerle dolu olsa da çok özel biridir.” (Jelinek, 2021: 17).

Erika müziği, sanatı ile hayat bulur. Yaşamı boyu yapmak zorunda olduğu tek şey ve en iyi yapması gereken tek şeydir sanat. “Erika’nın sanat ve birey hakkındaki insani genellemelerden çıkardığı sonuç: Bunca yıldır annesine tabi olduktan sonra bir erkeğin emri altına girmesi kesinlikle mümkün değildir.” (Jelinek, 2021: 18). Erkeklere karşı mesafeli olması gerekmektedir. Annesi Erika’nın ileride dahi evlenmesini istemez.

Erika annesi için şekil verilmesi gereken bir çocuktur. “Her çocuk, eğer engellenmezse, içgüdüsel olarak pisliğe ve boka eğilimlidir. (...) Onun dünyaca ünlü bir piyanist olması: Annenin idealidir bu; anne, çocuk bir sürü entrika ortasında yolunu bulabilsin diye her köşe başına yol tabelaları çakar; tabii çalışmak istemediğinde Erika’ya da birkaç tane çakar.” (Jelinek, 2021: 28). Anne ile Erika arasında bir çatışma, bir yarışma vardır. “Annesinin idolüdür o, bunun için de çocuktan küçük bir bedel ister anne: Onun hayatını. Anne çocuğun hayatını kendisi değerlendirmek istiyor.” (Jelinek, 2021: 31).

Erika son derece temkinli ve titiz yetiştirilmiştir. Bir proje olarak amacını yerine getirmesi gerekir. Bu sıkı kuralların içinde Erika’nın aykırılıkları da vardır. Erika eve geç gittiği zamanlarda, seks shoplara gider oradaki dergilere bakar, satılan yetişkin oyuncaklarına bakar. Bu dükkanlarda kabin kiralanabilir, yetişkin filmleri izlenebilir. Bir gün Erika bu kabinlerden birine girdiği sırada, ondan önce kabinde bulunan bir erkeğin bıraktığı meni dolu peçeteyi koklayarak, projeksiyona yansıtılan filmi izler. Bu aykırılığı tek değildir. Tenha sokaklarda yürürken gördüğü sevişen çiftleri ve köprü altında bulunan hayat kadınlarını izler. Tüm bu aktiviteleri yapan Erika hiçbir şehvet duygusu hissetmez.

Erika kendi bedenine yabancısıdır ve dokunmaz, his yoktur. Hissetmek için bedenini jiletle keser. Bu jilet özel kabında taşınır ve gerekli olduğunda kullanılır. “Kızın hobisi kendi bedenini kesmek.” (Jelinek, 2021: 92). Erkeklere karşı da mesafeli ve duygusuz olan Erika, ona aşık olan öğrencisi Walter Klemmer’e karşılık vermez. Klemmer duygularından ödün vermeden ve isteğinden emin şekilde Erika’nın peşindedir. Alanı olmamasına rağmen piyano dersleri alır, konservatuvara girer. Bu dersler esnasında Erika’ya olan yakınlığını ilerletmek niyetindedir. Erika, arasında on yaş fark olan öğrencisinin isteklerine karşı uzak durur. Ona karşı olumlu hiçbir duygu gösteremez. Fakat Walter’i başka kızlar ile birlikte herhangi bir şekilde gördüğünde kıskançlık krizine girer. Öyle ki, Walter’in bir kız öğrencinin omuzuna dostça dokunduğunu gördükten sonra kızın montunun cebine kırdığı bardağın parçalarını doldurur. Kız,

cebinde cam parçaları olduğunu bilmeden elini cebine attığında ciddi bir yaralanma geçirir.

Bu sahneyi gören Erika, heyecanlandığı anlarda idrarını yapma gereksinimi duyduğundan tuvalete koşar. Walter de peşinden gider. Tuvalette öğretmenine olan yakınlığı arttırır. Erika'yı tuvaletten çıkarır ve öpmeye başlar. Walter ilk adımı atmış olur fakat öğretmen duygusuz ve donuktur, karşılık vermez. Fakat Walter fazlasını istemektedir. Erika utanmaktadır fakat öğrencisine istediğini az da olsa verir. Aylarca reddedilmiş olup şimdi istediğini alacağını sanan Walter, yarım bırakılır Erika tarafından. Daha sonra Erika ona istediklerini bir mektup yoluyla iletceğini söyler.

Mektubu Walter'e verir. Öğrenci aşk dolu bir mektup olacağını sanırken, büyük bir şok yaşar. Mektupta Erika'nın sado-mazoşist istekleri yazmaktadır. Bunlar, ıslak iplerle bağlanmak, tekme atılması, üzerine oturulması ve saatlerce bağlı kalarak acı çekme isteğidir. Mektubu okurken Erika'ya defalarca ciddi olup olmadığını, bunun bir şaka olup olmadığını sorar. Aldığı karşılık bir hiçtir. Erika her zamanki gibi donuktur bu sorular karşısında. Walter bunlara karşılık veremeyeceğini söyler ve mektubu okuduğu Erika'nın evini ter keder.

Daha sonra Erika mektup hakkında Walter ile konuşmak ister ve onun yanına gider. Burada Walter'den özür diler ve onun kızmamasını ister. Bu konuşmanın geçtiği yer olan okulun temizlik odasında, bir cinsel yakınlık daha olur. Fakat Erika'nın kusması ile son bulur ve ortamı terk ederler. Daha sonra mektupta yazanlar üzerine Walter uzunca düşünür.

Günlerden bir gün Walter dışarı çıkar ve nereye gideceğini bilmeden sokaklarda dolaşır. Sonrasında kendisini Erika'nın evinin altında bulur ve burada kendisine dokunuyordur. Erika'ya olan aşkına ve isteğine hiçbir zaman tam bir dönüş alamamış olması onu sinirlendirmiştir. Gece yarısıdır, Erika ve annesi uyuyordur. Daha sonra Erika'ya telefon eder ve yukarı çıkar, Erika'nın kapıyı açmasını sağlar. Ardından mektupta yazanları kısmen uygulamaya başlar. Erika'yı döver, annesini odaya kilitler. Erika'nın istediğinin bu olduğunu söyleyerek onun kaburgasını çatlatır ve tekmeleriyle burnunu kanatır. Sonrasında Erika'ya tecavüz eder. Erika yine donuktur. Daha sonra Walter, yaşananları kimseye anlatmamasını söyleyerek ve özür dileyerek evi terk eder.

Ertesi gün Walter'in okuluna giden Erika yanında bir bıçak götürür. Walter'i küçük bir grup arkadaş ile sohbet ederken gülerken görür. Grupta gördüğü bir kız başını Walter'in

omzuna yaslamıştır. Walter de bu başı reddetmeden taşımaktadır omzunda. Bunun üzerine onları uzaktan izleyen Erika çantasından çıkardığı bıçağı omzuna saplar. Omzundan kanlar akar, akar. Erika buna aldırış etmeden eve gider. “Erika gitmesi gereken yönü biliyor. Eve gidiyor. Yavaş yavaş adımlarını hızlandırarak eve gidiyor.” (Jelinek, 2021: 286). Roman bu cümleler ile son bulur.

3.4. Elfride Jelinek’in Piyanist Adlı Eserinde Postmodernizm Etkileri

“Piyanist” adlı eser postmodern yazın özellikleri bakımından incelendiğinde, postmodernizmin çoğulculuk özelliği göze çarpar. Eserde kurgu boyunca müzik alanında öne çıkan Schubert, Schumann, Beethoven, Mozart, Bach, Chopin, Brahms gibi isimler çoğulculuğa örnek sayılabilir. Bunun yanı sıra edebiyat alanında Goethe’nin Faust’una, Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler masalına göndermeler göze çarpmaktadır. “Ah bu cücecikler! Dört gözle beklenen öğle yemeği çanı çaldığında, düzensiz kümeler halinde, Pamuk Prenses’lerinin yumuşak varlığıyla hepsini teker teker karşıladığı salona itişerek girerler. Herkesi seviyor, herkesi yüreğine bastırıyor, bu çoktan unutulmuş kar gibi beyaz tenli ve abanoz siyah saçlı dişi.” (Jelinek, 2021: 100). Cümlede açıkça görüldüğü üzere bir gönderme yapılmıştır ve kurguya iyice sindirilmiş biçimde yapılmıştır. Bu tür örnekler ile kurgu zenginleştirilmiştir. Çoğulculuk ilkesine uygun görülen bu durum aynı zamanda postmodern edebiyatın bir özelliği olan metinlerarasılığa da bir örnektir. Başka bir örnek ise “İnsafsızlık ve özen, her ayırma girişiminde bas bas bağırır, zor eğitilebilir kardeşler. Hansel ve Gretel gibi, cadının ocağındaki ilkler.” (Jelinek, 2021: 231) cümlesidir. Burada yine masallardan biri olan Hansel ve Gretel’e gönderme yapılmıştır. Okuyucuya düşen görev, bilinçli olmak ve bunları ayırt edebilmektir. Böylelikle okuyucu ayırt edebildiği ölçüde metine dahil olabilecektir.

Eserin biçimini oluşturan unsurlardan biri de anlatım şeklidir. İlahi bakış açısı kullanılarak yazılmış eser, yer yer diyaloglara yer verir. Fakat bunun bir diyalog olduğunu anlamak güç olabilir, çünkü olay anlatılırken birden soru soran cümleler veya iki kişinin birbiriyle konuşmasını içeren cümleler ortaya çıkar. Okuyucu burada bir karmaşa hissedebilir. Bu bağlamda eserde avangardist bir anlatımın söz konusu olduğu düşünülebilir.

Olay örgüsünün belli bir sıraya oturtulmadığı eser, net bir zaman kavramı sunmaz. Genellikle olayların hangi sıra ile ve ne zaman olduğu okuyucuya sunulmamıştır. Öyle ki bilinçakımı tekniği ile yazılmışçasına, bilinçte yaşanan zaman sıçramaları gibi olay örgüsünde de sıçramalar görülür. Bütünlük kaygısı gözlemlenmemektedir. Tamamen anlatı odaklı bir metindir. Bu durum postmodern yazının bir özelliği olan parçalı anlatımı, kolajı yansıtabilir.

Diğer bir özellik olan ironi, iğneleyici anlatım şekli eserde kendini gösterir. “Önceden tedbir alanın, ihtiyacı olduğunda elleri boş kalmaz. Gerçi anne o zamana kadar yüz yaşına yaklaşmış olacaktır, ama olsun, o günlerde bile hala çok dinç olacağından ikisi de emin.” (Jelinek, 2021: 38) Bu cümle Erika ve annesinin ev almak için birikim yapmasından, geleceğe dair planlarından bahsedilirken söylenmiştir. Yazar burada iğneleyici bir tavır ile anneyi eleştirir. İronik anlatım, aynı zamanda yazarın rahatsız olduğu bir düşünceyi aktarırken de kullanabileceği bir yöntemdir. Bu durumda yazarın, karakter annenin uzun yaşamından rahatsız olabileceği sonucu çıkarılabilir. İroniye başka bir örnek de “Piyano çalma konusunda bir dahi Erika, ama hala doğru dürüst keşfedilmiş değil. Yoksa çoktan kuyruklu yıldız misali dağların doruklarına çıkmıştı. Yanında İsa’nın doğumu bile önemsiz kalırdı.” (Jelinek, 2021: 30) cümlesi gösterilebilir. Erika’nın bir dahi olarak tanımlanması fakat annenin istediği şekilde üne kavuşmamış olması, İsa benzetmesi ile eleştirilmiştir.

Eser gerçeği farklı bir biçimde anlatır. Erika’nın sado-mazoşist istekleri, annenin narsistik karakteri abartılarak anlatılmıştır. Bir narsist ve bir mazoşist nevrotiğin ilişkisi, okuyucunun gerçeklik algısını sorgulatabilir. Burada gerçek ve soyut arasında giden bir gerçekliğin sorgulanışı, çoklu bir perspektif örneği gözlemlenebilir.

Eserin sonunun belli olmaması postmodernizmin başka bir özelliğidir. Erika omzuna bıçak sapladıktan sonra evine gidiyor fakat Erika’nın ölüp ölmediği bilinmiyor. Burada tamamen okuyucunun sorgulamalarına ve hayal gücüne bırakılmış bir son aktarılır.

Yazarın eleştirel bir tavır ile eserini yazdığı söylenebilir. Bu postmodern yazarların eleştirel, sorgulayıcı tavırlarına bir örnek olabilir. Eserde anlatılan Walter ve Erika ilişkisinde, kadın her zaman isteksiz ve soğuk duran taraftadır. Walter ise tam tersine çok isteklidir. Fakat kadın, erkeğin isteğine karşılık vermediği için, aksine kendi isteklerini dile getirdiği için tecavüze uğramıştır. Bu bağlamda yazarın, istediğini

almaya alışkın erkeği, abartılı biçimde ve gerçekliği sorgulatarak kurguladığı romanında eleştirdiği söylenebilir.

3.5. Piyanist Adlı Eserin Psikanalitik İncelemesi

“Piyanist” adlı eserin otobiyografik öğeler taşıdığından bahsetmiştik. Bu öğelerin neler olduğuna yakından bakmak, psikanalitik inceleme açısından yerinde olacaktır. Bahsedilen öğeler aşağıdaki gibidir;

- Elfriede Jelinek’in babası bir psikiyatri kliniğinde ölmüştür. Eserde başkahraman Erika’nın babası da bir psikiyatri kliniğinde yatmış ve orada ölmüştür.
- Yazarın annesi kendi entelektüel kaygıları sebebiyle kızı Jelinek’in piyano, bale gibi dersler almasını sağlamıştır. Ayrıca kızından mucizevi, dahi çocuk olmasını beklemiştir (Zengin, 2007: 102). Eserde anlatılan ana tema tam da budur. Erika dahi çocuktur ve üzerinde annesinin müthiş baskısı ile yaşamak zorunda kalmıştır.
- Yazar, “Piyanist” adlı romanını yazdığı sırada 37 yaşındadır. Eserin başkahramanı Erika Kohut 30’lu yaşlarının sonlarında olan bir kadındır.

Bu tabloya bakıldığında yazar romanına başkahraman olarak kendini koymuş ve özellikle annesi ile ilişkisinin yanı sıra babasını da romana eklemiş gibi görünür.

“Piyanist”in ana karakteri Erika Kohut annesinin tahakkümü altında, onun manipülasyon ve baskılarına maruz kalarak büyümüştür. Erika’ya yönelik beklenti büyük ve acımasızdır. Dahi olması beklenmektedir fakat günün sonunda olabildiği tek şey konservatuarda, görece iyi bir pozisyonda piyanist olmaktır. Annenin iyi niyet adı altındaki manipülatif davranışları, söylemleri Erika’nın kendini birçok anlamda bastırmasına sebebiyet vermektedir. Erika kendi benliğini, bedenini, isteklerini bastırmaktadır.

“Erika’ya güzel bir kız demek mümkün değil. (...) Göze çarpan hiçbir yeri yok, annesi de bunu her zaman söyler zaten, aman kız kendisini güzel bulmasın da! Anne büyük bir kötücüllükle, ONUN birini kendisine bağlayabilmesinin ancak sahip olduğu bilgi ve beceriyle mümkün olabileceği tehdidinde bulunuyor. Herhangi bir erkekle beraber görülmesi halinde, dayakla tehdit ediyor çocuğu.” (Jelinek, 2021: 87)

Bu cümlelerde görülen, annenin Erika’nın özgüvenini kırarak, onu kontrol etmeye, bastırmaya çalışmasına bir örnektir. Anne, Erika’nın erkeklere girebileceği her türlü etkileşimi törpülemeye çalışmaktadır. Öyle ki, Erika her türlü bilgi ve beceride üstün

olmalıdır, çünkü bir erkek onunla ancak bu şekilde birlikte olabilir. Eğer üstün olmazsa hiçbir erkek onu sadece kendisi olduğu için sevmeyecektir. Ancak bu tür manipölasyonlar karşısında Erika, bulduğu her fırsatta erkekleri gözetlemekte, onların cinsel organlarına bakmaktadır. Buradan hareketle Erika'nın manipölasyon ve tehdit atında kalarak bastırıldığı kadınlığı, erkekleri gözetleme eylemine yönelerek bilinç düzeyine çıkardığı söylenebilir.

Annenin kurduğu iktidarın bir diğer örneği de şu cümlelerde görülebilir; “Gözetleme kulesinde oturuyor, onu kontrol ediyor, arıyor, davranışlarının etkilerini hesaplıyor, birtakım sonuçlar çıkarıyor, sonra da cezalandırıyor.” (Jelinek, 2021: 87). Erika annesi tarafında sürekli olarak gözetlenmektedir ve annesi olmadığı zamanlarda bile ona itaat etmektedir. Bu durum tıpkı Panoptikon² modelinde mahkumların gözetleme kulesinde bir izleyen olmadığı zamanlarda bile, izlendiklerini düşünüp davranışlarına dikkat etmeleri gibi Erika'da hayat bulmuştur. Bu bağlamda annenin gözetleyerek kurduğu iktidarın Erika'nın davranışlarına işlediği söylenebilir.

Erika'nın kendine ait bir odası, hatta yatağı yoktur. Annesi ile birlikte yatar ve anne kızının ellerinin yorgan üzerinde olduğundan emin olur. Bu bağlamda bastırılan cinselliğin, Erika üzerinde yıkıcı bir etkisi olduğundan bahsedilebilir. Erika bedenini tabu olarak görür ve dokunma eylemi gerçekleştirmez. Kendisi dokunmadığı gibi bir erkek dokunduğunda da bir şey hissetmez. “Genç adamlar Erika'nın içindeki arzuyu harekete geçiriyor, sonra yeniden durduruyorlardı. (...) Erika onları coşku ve arzuyla kendisine bağlamaya çalışıyordu. (...) Oysa hiçbir şey hissettiği yoktu. (...) Erika hiçbir şey hissetmiyordu, hiçbir zaman da hissetmedi. Yağmur altında katranlı mukavva gibiydi o, öylesine duygusuz” (Jelinek, 2021: 81). Erika'nın bastırılan arzuları, onun kendisine ve erkeklere tepkisiz kalmasına sebep olmuş olabilir. Öte yandan kendini belki de hissetmek amacıyla bıçağı omzuna saplaması ve cinsel organını kesmesi gibi eylemleri onu yok olma arzusuna itmiş olabilir. Bu durum Lacan'ın Öteki kavramı ile açıklanabilir. Bilinçdışının, Ötekinin söylemi olduğu ve yaşamı bilinçdışının yönettiği düşüncesi dikkate alındığında, Erika'nın bilinçdışının bir dışavurumu olarak kendini

² Foucault'un “İktidarın Gözü” olarak nitelendirdiği Panoptikon, iktidar kurma yöntemine bir örnek olarak gösterilir. Mimar ve hukukçu Jeremy Bentham tarafından çizilen hapisane modelidir. Daire şeklinde tasarlanan hapishanenin ortasındaki avluda oturan gözlemciyi, kullanılan ışık sayesinde mahkumlar göremez fakat her zaman gözetlendiklerini düşünerek, davranışlarına dikkat etmektedirler. Bu sayede, zindanların karanlığından, ışığın esaretine evrilmiş bir iktidar biçimi ortaya çıkmıştır (Foucault, 2012: 86)

yaralama gibi eylemlerinin Ötekiden kaynaklı olduğu söylenebilir. Ötekinin gözünden birey kendine baktığında sağlıklı bir “ben” görürse bu olumludur. Fakat sağlıklı bir “ben” görülüp, doğru şekilde ötekileştirme, “ben” ve “o” ayrımı yapılamamışsa, olumsuz bir anlam taşıyan “ben” yok etme eğilimi gösterir (İzmir, 2021: 161). Bu bağlamda Erika’nın “ben” ve “öteki” ayrımı yapamadığı ve kendine karşı olumsuz bir bakış ile kendini, kadınlığını yok edici davranışlar sergilediği söylenebilir.

Yok etme eğilimi, Freud’un Thanatos adını verdiği ölüm içgüdüğü ile de açıklanabilir. Thanatos’un barındırdığı saldırganlık ve şiddet kavramları aşk üzerinde etkili olduğunda, birey sadistik eğilimler gösterdiğinden daha önce bahsedilmiştir. Bu bağlamda Erika’nın Klemmer’den istedikleri göz önüne alındığında, Thanatos’un devreye girdiği söylenebilir. Erika’nın aşkın içinde acı ve zevki bir arada yaşamak isteyen bir karakter olduğu düşünüldüğünde, Thanatos ve Eros’un yani cinsellik/yaşam ve ölüm içgüdüğünün bir arada çalıştığı söylenebilir. Ayrıca Erika’nın kendini keserek kendine zarar vermesi, Thanatos ile açıklanabilir. Çünkü Thanatos, ilkel bir ego durumu yani idden gelen bir güdüdür ve duygusal bozukluk durumlarında ortaya çıkabilir. Erika’nın duygusal durumunun sağlıklı olmadığı göz önüne alındığında, kendini keserek aslında ölüm içgüdüğünü çalıştırdığı düşünülebilir.

Yine Thanatos’un saldırganlık, şiddet barındıran tarafı düşünüldüğünde, Erika’nın kıskançlık hissettiği için, Klemmer’e yakın gördüğü bir kızın montunun cebine kırık cam koyması ile saldırgan davranış gerçekleştirmesi açıklanabilir. Bu bağlamda Erika’nın idden gelen dürtü, istek ve arzularla hareket ettiği söylenebilir.

“Erika çıktığı yere, annesinin rahmine geri dönmek istiyor, sıcak rahim suyunda sallanmak en büyük dileği. İçi gibi dışarıya da sıcak ve nemli. Klemmer, annesinin önünde ona fazla yaklaştığında, kaskatı kesilip kalıyor.” (Jelinek, 2021: 79). Klemmer, Erika’nın etrafında dolaşan annesine olan itaati sarsacak bir tehdit gibidir. Bu durumdan son derece rahatsız olan Erika annesinin rahmine geri dönmek istemektedir. İstemediği bir durumun içinde olmasından dolayı yok olmayı istediği bir aşamada gibi görünmektedir. Bu, Otto Rank’ın Doğum Travması kuramına göre ölüme ulaşma arzusu olarak betimlenebilir.

Eserde Erika hakkında edinilen bilgilere göre Erika’nın personası yani dışarıya gösterdiği kişiliği, piyano öğretmeni ve öğretmen olmanın getirdiği kişilik özellikleri şeklindedir. Fakat içe dönüldüğünde, sado-mazoşit istekleri olan acıdan zevk alan, diğer

bir deyişle vahşî istekleri olan bir gölge yan ile karşılaşmaktadır. Bu bağlamda Erika'nın bilinçdışında sahip olduğu arketipler olan persona ve gölgenin karşıt konumlandığı söylenebilir. Bunun yanı sıra Klemmer'i bir kıza güldüğü için kıskanması sonucu kızın montunun cebine cam kırıkları doldurarak onu yaralaması, idden gelen dürtüsel isteği, süperegoyu saf dışı bırakarak gerçekleştirmiş olduğuna işaret edebilir. Burada sağlıklı işlemeyen bilinç düzeyleri gözlemlenebilir.

Karakter çözümlemeleri sonucunda annenin narsist birey olduğu söylenebilir. Öyle ki, kızı Erika'yı sürekli olarak manipüle etmektedir. “Anne arkadaş ve akrabalara -(...)- bir dahi doğurduğunu söyleyip durmaktadır. Söylediğine göre, giderek daha çok fark ediyormuş bunu.” (Jelinek, 2021: 30) cümlesinde görüldüğü üzere sürekli olarak kendisini övmektedir. Erika'nın güzel olmadığını söyleyerek, başarılarını küçümseyerek kızını duygusal anlamda zorbalığa maruz bırakmaktadır. Bu bağlamda doğal bir sonuç olarak annenin empati duygusundan yoksun olduğu da söylenebilir.

Annenin narsistik karakterine maruz kalan Erika'da oluşan duygusal yıkım, kendini başkalarına zarar verme, kendine acı vererek zevk alma gibi davranışlara eğilim göstermesi şeklinde açığa çıkmış olabilir. Öte yandan, Erika'nın izlediği yetişkin filmi üzerine “Oysa acının kendisi zevk, yıkma, yok etme arzusunun sonucudur ve en yüksek biçimiyle zevkin bir türüdür. Erika, kendi katlinin sınırını severek aşıyor.”(Jelinek, 2021: 112) sözleri sarf edilmiştir. Bu noktada Erika'nın, acıyı izleyerek de almak istediği görülebilir. Fakat dikkat çekilmesi gereken nokta yok etme arzusudur. Acının verdiği zevke odaklanan Erika'nın, yok etme dürtüsüne sahip olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Bu çalışma, modern ve postmodern dönemlere ait iki ayrı romanın, psikanalitik açıdan incelenmesini ve farklılıklarının ortaya konmasını amaçlamıştır. Bu bağlamda elde ettiğimiz bulgular geniş bir perspektife dayanmaktadır.

“Bozkırkurdu” ve “Piyanist” birinden farklı zamanlarda yazılmış, Almanca edebiyatın içinden, iki farklı yazarın kaleme aldığı eserlerdir. “Bozkırkurdu” Alman yazar Hermann Hesse tarafından modern dönemde, “Piyanist” ise Avusturyalı yazar Elfriede Jelinek tarafından yazılmıştır. Hesse, bireyin kimlik karmaşasını, bunalımını, içsel yolculuğunu ele alırken, Jelinek, sado-mazoşist isteklere sahip, tahakküm altında bir kadın portresi çizmiştir. Çalışmamıza konu olan iki eserin de ortak yönü diyebileceğimiz tek unsur otobiyografik öğeler barındırmasıdır.

Hesse, 50’li yaşlarında yazdığı romanı “Bozkırkurdu”nda, 50’li yaşlarında kimlik karmaşası yaşayan Harry Haller’in öyküsünü işlerken, Jelinek 37 yaşında yazdığı “Piyanist”te 30’lu yaşlarının sonlarında olup, annesiyle simbiyotik bir ilişki süren Erika Kohut’un hikayesini kaleme almıştır. İki eserde de yazarların yaşamından kesitler, örtülü bir şekilde yazınlarına aktarılmıştır.

Çalışmamızda, Hesse’nin 1927 yılında yayımlanan eseri “Bozkırkurdu”, modern döneme ışık tutan nitelikte bir roman olarak ele alınmıştır. Modern öznenin bıkınlığı, savaşların yaşattığı bunalım, kimlik çatışması, psikolojik öğeler romanda yer yer eleştiri, yer yer kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaş, şovenizm karşıtı ve savaşta ülkesine hizmet etmek isteyen Hesse, romanında savaş ve şovenizme karşıt bir karakter işlemiştir. Ancak, satır aralarından bu bilgileri edinebileceğimiz eserin ana teması içsel yolculuk ve kimlik karmaşasıdır.

Psikolojinin bilim olarak kabul edilmeye başlandığı yıllarda yazılmış olan “Bozkırkurdu” psikolojik öğeleri gözlemleyebileceğimiz veriler sunmaktadır. Freud’un psikanalizi kurup, bununla ilgili makaleler, kitaplar yayımladığı dönemde yazarların birçoğu bu bilgilere ilgi duymuş ve eserlerini buna göre tayin etmişlerdir. Bu bağlamda, Hesse’nin de bu furyadan etkilendiği söylenebilir. Nitekim yazar, yaşamında geçtiği zorlu yollar sonucu intihar eşiğine gelmesi ve ruhsal çöküşler yaşamasından sonra, Freud’un bir dönem yol arkadaşı olan Jung’un öğrencisi Dr. Lang’dan psikanaliz seansları almıştır. Kişisel yaşamında da içsel yolculuğa önem veren yazarın yarattığı, intihar düşüncesiyle yaşayan, zihni hep derin düşünceler içinde olan ve dahası insan mı,

kurt mu olduğunu bilemediği bir kompleksi tecrübe eden bir karakterdir. Romanın olay örgüsünde yaşananlardan anlaşılmaktadır ki, başkarakter Bozkırkurdu Harry Haller’in özellikle “sihirli tiyatro” bölümünde deneyimlediği olaylar, onun insan ve kurt kişiliğini ayırıştırarak, gölgesi olan kurttan kurtulması için bir kırılmaya vesile olmuştur.

Eser biçim bakımından modern dönem yazın özelliklerinden montaj, iç monolog gibi özellikler açığa çıkmaktadır. Bunun yanı sıra bireyselleşme, yalnızlık, ruh bilimi kullanımı gibi özellikler karşımıza çıkmaktadır.

“Bozkırkurdu” romanı üzerine daha önce psikanalitik inceleme denemesi yapılmıştır. Fakat çalışmamızın ayrıldığı nokta, modernizm ekseninde psikanalizin kullanımınıdır. Bir bakıma modernizmin bıraktığı etkileri, psikanalitik açıdan incelemektir.

“Piyaniist” romanı ele alındığında ise, postmodern öznenin karmaşası göze çarpmaktadır. Eser, biçim olarak postmodern edebiyatın çoğulculuk, ironi, metinlerarasılık gibi özelliklerini taşımaktadır. Romanın sonunda ne olduğunun bilinmemesi, okuyucunun metine dahil olmasını sağlamaktadır. Bilinçakımı tekniği ile yazılmış olması, cümlelerin kesik kesik ve kısa, sonu gelmeyen biçimde olması postmodernizmin diğer özellikleri arasında gösterilebilir. Psikanalitik inceleme bakımından elde edilen bulgu ise, başkahraman Erika Kohut’un yaşamını sürdürdüğü annesinin onun üzerinde bıraktığı negatif etkinin gözlemlenebilmesi yönündedir. Bu bakımdan “Bozkırkurdu”ndan bireyselleşme ve içsel yolculuk noktasında ayrılmaktadır. Erika Kohut’un yetiştirilme tarzı sebebiyle, günün sonunda geldiği nokta bilinçdışında kendini yok etmek isteyen bir kadın profili çizmektedir. Genital bölgesini keserek, Klemmer’e yazdığı mektupta acı çekmek istediğini belirterek, önce kadınlığını daha sonra da kendini yok etmek istediği yönünde çıkarımımız bulunmaktadır. Yazarın kaleme aldığı tema göz önüne alındığında, ataerkil toplum eleştirisini, kadın karakter üzerinden okuyucuya sunduğu düşünülebilir.

İncelenen iki eserdeki farklılıkların, iki farklı dönemde yazılmış olmasının getirdiği doğal sonuçlar olarak karşımıza çıktığı söylenebilir. Bu bağlamda modernist olarak Hermann Hesse’nin, psikanaliz tekniğini eserinde bilinçli şekilde kullandığı yönünde çıkarım yapmamız mümkün görünmektedir. Hem yaşadığı dönemde psikoloji biliminin gündemde olması nedeniyle, hem de kişisel yaşamında bu bilime yönelik ilgisinin olması bu savımızı güçlendirmektedir.

Postmodernist yazar Elfriede Jelinek'in karmaşık bir yapıyı ele alması, postmodernizmin eleştirel yönünü kullanmış olmasıyla açıklanabilir. Sadece siyah ve beyazın olmadığı, grinin de olabileceği bir dünyayı okuyucusuna sunmak istediği söylenebilir. Çünkü eserde işlenen başkahraman, donuk, ilgisiz, soğuk mizaca sahip; yer yer arzularına kendini bırakabilen ama çoğunlukla karşıt duran bir karakterdir. Bu bağlamda yazarın, sorgulayan ve ciddi olana karşı, eleştirel postmodern insanın bir kayıtsız halini resmettiği söylenebilir.

“Piyanist” eseri üzerine anne ve yok edilen beden üzerine çalışmalar yapılmıştır. Çalışmamız psikanalitik inceleme ve postmodernizm kavramına eğilim açısından, yapılan çalışmalardan ayrılmaktadır.

Sonuç olarak elde ettiğimiz bulguların, çalışma konumuzu seçerken yönelttiğimiz belli başlı sorulara cevap verdiğini söylememiz mümkündür. Almanca edebiyatın iki üyesi, iki farklı zaman diliminde yaşamış yazarları, kendi yaşadıkları koşul ve döneme göre gerçeklik algısını sorgulamışlardır. Hermann Hesse, gerçek kavramını kendi açısından, modern dönem insanını resmederek, toplumun geldiği noktayı eserine yansıtarak ve bireyin kendini, özünü araması şeklinde sorgulamıştır. Elfriede Jelinek ise gerçekliği, ataerkil toplumu; sınır tanımadan, sert bir dille eleştirerek sorgulamıştır. İki eserde de otobiyografik özelliklere rastlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Akot, B. (2010). Freud'un rüya yorum metodu. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(1), 213-235.
- Arslan, C. (2016). *Psikolojinin edebileşmesi arthur schnitzler ve normatif hastalık imgesi*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları
- Arslan, C. ve Yürüklü, H. (2020). Modernleşmenin edebi eleştirisi ışığında ahmet hamdi tanpınar ve thomas bernhard. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 13(81), 165-177. <https://doi.org/10.29228/JASSS.45691>
- Atlı, F. (2012). The way that reaches the source of literary text and creativity: psychoanalytic literary criticism. *Journal of Turkish Studies*, 3(7), 257-273. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.3450>
- Aydoğdu, Y. (2017). *Türk edebiyatında postmodern anlatının serüveni ve murathan mungan*. Ankara: Sonçağ Yayıncılık
- Aytaç, G. (1999). *Genel edebiyat bilimi* (1. Baskı). Papirüs Yayınları.
- Ayyıldız, B. (2015). Cesare paveze, italo svevo ve tezer özlü'de intihar kavramı. *Erdem*, 69, 22-40. <https://doi.org/10.32704/erdem.536824>
- Bal, M. (2015). Postmodernizmin düşünce ve sanat dünyasında tanımı. *Mavi Atlas*, 4, 120-135.
- Baloğlu, A. (2010). Modern ve postmodern kavramlarını güncelleyen bir yapıt: terézia mora, "alle tage" [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Cebeci, O. (2022). *Psikanalitik edebiyat kuramı*. (4.Baskı). İstanbul: İthaki Yayınları
- Celiloğlu, B. (2022). Cinsel gelişimde freud'un psiko-seksüel gelişim aşamaları ve cinsel eğitim. M. Dalkılıç (Ed.), *Insac contemporary trends in education sciences* (s. 285-295). İzmir: Duvar Yayınları
- Cindir, R. (2023). Hermann hesse'nin bozkırkurdu'nu modernizm ve psikanaliz bağlamında okumak. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 16(94), 137-146. <https://doi.org/10.29228/JASSS.68558>
- Çetin, Ö. (2010). Jung psikoljisinde rüya. *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 2(19), 249-269
- Çokay Nebioğlu, R. (2019). Virginia woolf'tan sevgi soysal'a edebiyatta modernizm: dalgalar ile yürümek romanları üzerine karşılaştırmalı bir inceleme. *Journal of Turkish Studies*, 14(3), 1337-1353. <https://doi.org/10.29228/TurkishStudies.22267>

- Değirmen, B. S. (2022). Türkiye sinemasında babalık tezahürlerine lacancı psikanalizle histerik bir bakış: simgesel düzen ve gerçek [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Değirmenci, H. (2020). Analitik psikoloji kuramı bağlamında nazan bekiroğlu'nun "nar ağacı" romanındaki kişilik tipleri. *Kesit Akademi Dergisi*, 6(25), 528-542. <https://doi.org/10.29228/kesit.47514>
- Dönmez, H. M. (2010). Hermann hesse'nin "bozkırkurdu" romanı ve oğuz atay'ın "tutunamayanlar" romanında kimlik sorunu [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Ecevit, Y. (2018). *Türk romanında postmodernist açılımlar*. (11.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları
- Erkan, Ü. (2019). Lacan'da öznenin kurulumu ve ötekinin inşası: psikanaliz ve oryantalizm. *Journal of Turkish Studies*, 14(3), 1425-1440. <https://doi.org/10.29228/TurkishStudies.22741>
- Fordham, F. (2023). *Jung psikolojisinin ana hatları*. (Çev. A. Yalçın). (12. Baskı). Ankara: Say Yayınları.
- Foucault, M. (2012). *İktidarın gözü seçme yazılar 4* (3. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Freud, S. (2016). *Sanat ve edebiyat*. (Çev. E.Kapkın ve A.Tekşen). (2. Baskı). İstanbul: Payel Yayınları
- Geçtan, E. (2022). *Psikanaliz ve sonrası*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Güçlü Avcıoğlu, A. (2015). Türk romanında modernizmden postmodernizme geçiş [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Gülcan, C. (2020). Psikolojik tipler ve jung psikolojisi üzerine bir değerlendirme. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(23), 284-297. <https://doi.org/10.38155/ksbd.685872>
- Gültekin, Y.N. (2021). Psikanaliz kuramı bağlamında engin geçtan romanını incelemek: 'bir günlük yerim kaldı ister misiniz?' [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Kültür Üniversitesi
- Hesse, H. (2016). *Bozkırkurdu*, (Çev. K. Şipal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- İzmir, M. (2021). *Lacancı psikanaliz ve karakter çözümleme*. (2. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları
- Jelinek, E. (2021). *Piyanist*. (Çev. S.Kaya). (1.Baskı). İstanbul: İthaki Yayınları
- Jung, C.G. (2014). *Dört arketip*. (Çev.İ. Kırımlı). İzmir: Sayfa Yayınları.

- Jung, C.G. (2020). *Jung psikolojisi "bir psikoloji ve modern psikanaliz kuramı"* (2.Baskı). (Yayına Hazırlayan: Murat Ukray). İstanbul: E-kitap Yayıncılık
- Kaçar, E. (2019). Öznenin trajedisi: aynanın ötesine geçmek. *Dört Öge*, 8(15), 75-84.
- Karabulut, M. (2019). Psikanalitik edebiyat kuramı bağlamında edip cansever'in şiirleri üzerine bir inceleme. *Edebî Eleştiri Dergisi Dergisi*, 3(3), 192-220. <https://doi.org/10.31465/eeder.665039>
- Karabulut, M., & Biricik, İ. (2017). Postmodern edebiyatın "ne"liği. *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi*, 3, 34-45.
- Katz, S.M., Cassorla, R., Civitarese (Ed.). (2021). *Çağdaş psikanalitik alan teorisindeki gelişmeler: bağlam ve geleceğe yönelik adımlar* (Çev. Psikoterapi Enstitüsü Çeviri Ekibi). İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları
- Kavut, S. (2020). Carl gustav jung: kavramları, kuramları ve düşünce yapısı üzerine bir inceleme. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 6(2), 681-695. <https://doi.org/10.46442/intjcss.620975>
- Kıvrıkoğlu, F., Güllü, D., & Sarp Kulkara, N. (2020). Bir adli tıp olgusu olarak intiharın psikanalitik bakış açısı ile incelenmesi. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 3(6), 45-50.
- Kızıler, F. (2006). *Moderniteden postmoderniteye kavramsal bir yolculuk*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları
- Kula Demir, N. (2005). Kimliklere ayna tutan reklam fotoğrafları. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 237-251.
- Moran, B. (2021). *Edebiyat kuramları ve eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Özakkaş, T. (2018). Alan kuramının diğer psikanalitik kuramlarla ilişkisi. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 1(2), 1-28.
- Özen, Ö. (2020). Psikanaliz ve edebiyat: iki terapötik yoldaş. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, (6)1, 9-16
- Özsevgeç, Y. (2017). Postmodernizm üzerine. *Journal of International Social Research*, 10(54), 135-142. <https://doi.org/10.17719/jisr.20175434580>
- Sağlık, G. N. (2021). Psikanalitik kuram ve sosyal hizmet. *Felsefe Sosyal Bilimler Dergisi*(31), 435-455.
- Sala Tözün, E. (2023). Jungiye bakış açısıyla bireyleşme sürecinde gölge arketipi ile yüzleşmek: "beyaz kale" örneği [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

- Serrican, E. (2015). Carl Gustav Jung'un analitik psikoloji kuramındaki arketip kavramının edebiyata yansması. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(4), 1205-1215. <https://doi.org/10.24289/ijsser.279130>
- Sümbül, Y. (2013). A freudian glance at yusuf atilgan's literature: the cases of c. and zebercet. *Turkish Studies*, 8(13), 1399-1409.
- Şen, C. (2020). *Edebiyat incelemelerinde psikanaliz kullanımı*. (2.Baskı). İstanbul: Divan Kitap
- Şimşek, F. (2017). Modernizm ve gelenek arasında bir ütopya: maske ve ruh. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 38, 161-178. <https://doi.org/10.21497/sefad.376989>
- Turna, M. (2020). Edebiyat ve psikanaliz üzerine. *Medeniyet ve toplum Dergisi*, 4(1), 1-17.
- Uğurlu, Y. S. (2022). Persona (maske) arketipi açısından orhan kemal'in murtaza romanı. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(3), 1313-1319. <https://doi.org/10.11616/asbi.1159993>
- Yıldız, S. (2014). Freudyen psikanaliz kuramları ışığında balzac'ı incelemek: tuhaf öyküler [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Yılmaz, F. B. (2018). Carl gustav jung'un arketipleri bağlamında "persil, magnum ve eti canga" reklam filmlerinin çözümlemeleri. *Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları E-Dergisi*, 1(1), 98-114.
- Yorulmaz, A. (2019). Lacan'ın üç düzeninden dijital kültürün öznesine: lacanyen psikanaliz bağlamında kimlik, tanınma ve sosyal medya [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Zeller, B. (2018). *Hermann hesse*. (Çev. K. Şipal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Zengin, B. (2002). Hermann hesse'nin "step kurdu" başlıklı eserinde çağ eleştirisi ve psikanalizin izleri. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 26 (2), 213-244.
- Zengin, B. (2007). Elfriede jelinek'in "sevda kadınları" başlıklı romanında kadınların toplumdaki yeri ve kadınların ortaya çıkan manzaradaki rolü. *C.Ü Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(1), 101-114.
- Quinodoz, J.M. (2019). *Freud'u okumak*. (Çev. B.Kolbay ve Ö.Soyşal). (3. Baskı). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

İkincil Kaynaklar

- Barry, P. (2002). *Beginning theory, an introduction to literary and cultural theory*. Manchester: Manchester University Press.

- Connor, S. (2001). *Postmodernist kültür çağdaş olanın kuramlarına bir giriş*. (Çev. D. Şahiner). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Doltaş, D. (2003). *Postmodernizm ve eleştirisi*. (1. Baskı). Ankara: İnkilap Yayınları. S. 19-20.
- Ewen, R. B. (2003). *An introduction to theories of personality*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc
- Freud, S. (2006). *Psikanaliz üzerine*. (Çev. K. Şipal). İstanbul: Cem Yayınevi.
- İnanç, B. ve Yerlikaya, E. (2009). *Kişilik kuramları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Kurt, V. (2012). “Murathan mungan’ın “zamanımızın bir külkedisi” adlı öyküsünün metinlerarası ilişkiler bağlamında okunması”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (7)2. 761–768.
- Lyotard, J. F. (1994). *The postmodern condition*. (Çev: Ahmet Çığdem), Ankara: Vadi Yayınları.
- Oral, T. (2016). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim*. Emel Arslan (Ed.). (2. Baskı) Ankara: Eğiten Kitap.
- Özbek, Y. (2005). *Postmodernizm ve Alımlama Estetiği*. Konya: Çizgi Kitapevi.

İnternet Kaynakları

- Mertens, W. (2014). *Psychoanalyse im 21. Jahrhundert Eine Standortbestimmung*. [Everand]. Erişim Adresi: www.everand.com Erişim Tarihi 22/10/2023
- <https://www.hermann-hesse.de/leben-und-werk/biografie/lebensstationen/#Gaienhofen> Erişim Tarihi 01/12/2023
- <https://www.hermann-hesse.de/leben-undwerk/biografie/lebensstationen/#Montagnola> Erişim Tarihi 01/12/2023
- <https://www.literaturport.de/lexikon/elfriede-jelinek/> Erişim Tarihi 06/12/2023
- <https://www.fembio.org/biographie.php/frau/biographie/elfriede-jelinek/> Erişim Tarihi 06/12/2023
- <https://oggito.com/icerikler/elfriede-jelinek-ve-piyanist-ne-hayatin-ne-de-arzunun-Icinde-durabilen-bir-kadin/63124> Erişim Tarihi 12/12/2023

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Reyhan CİNDİR	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Cumhuriyet Üniversitesi
Fakülte	Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Alman Dili ve Edebiyatı
Makale ve Bildiriler	
1. Cindir, R. (2023). Hermann hesse'nin bozkırkurdu'nu modernizm ve psikanaliz bağlamında okumak. <i>The Journal of Academic Social Science Studies</i> , 16(94), 137-146. https://doi.org/10.29228/JASSS.68558	